

Τμήμα Οικονομικών Επιστημών

**MSc law &
economics**

DEPARTMENT of ECONOMICS,
UNIVERSITY of MACEDONIA
and SCHOOL of LAW,
ARISTOTLE UNIVERSITY of THESSALONIKI

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
Νομική Σχολή

ΔΙΔΡΥΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ

Διπλωματική Εργασία

ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: ΑΙΤΙΑ, ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΩΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΩΝ

της

ΔΕΔΑ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΣ

Υποβλήθηκε ως απαιτούμενο για την απόκτηση του Μεταπτυχιακού Διπλώματος
Ειδίκευσης Δίκαιο και Οικονομικά
με εξειδίκευση στην Κυβερνητική Πολιτική

Νοέμβριος 2020

Αφιερώνεται στην οικογένεια μου.....

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η συμμετοχή σε ένα Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών έχει σαν απαραίτητη προϋπόθεση την όρεξη για μάθηση από την πλευρά των σπουδαστών και την πρόθεση των καθηγητών να μεταλαμπαδεύσουν γνώσεις και να δώσουν κίνητρα για έρευνα. Σίγουρα δεν πρόκειται για μια εύκολη διαδικασία, καθώς το άγχος και η πίεση για την ικανοποιητική ανταπόκριση στις απαιτήσεις του προγράμματος ήταν μεγάλη. Παρά τις όποιες δυσκολίες όμως, η παρούσα εργασία αποτελεί το τελευταίο στάδιο πριν την ολοκλήρωση αυτού το προγράμματος.

Σε αυτό το σημείο νιώθω την ανάγκη να εκφράσω τις ειλικρινείς μου ευχαριστίες στους παρακάτω:

Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτρια μου, κυρία Αικατερίνη Σαββαΐδου για την αμέριστη συμβολή και συμπαράσταση της για την πραγματοποίηση αυτής της εργασίας. Είμαι τρομερά ευγνώμων για την ιδιαίτερη αυτή συνεργασία μαζί της και για την ελευθερία που μου έδωσε να ανακαλύψω μόνη μου τους τομείς που με ενδιέφερε να αναπτύξω περισσότερο στην παρούσα εργασία. Η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία δε θα μπορούσε να εκπονηθεί ικανοποιητικά, χωρίς την εμπειρία και τις γνώσεις της. Η καθοδήγηση της ήταν διαφωτιστική και ουσιαστική.

Παράλληλα, όλο το διδακτικό προσωπικό που αποτέλεσε ένα επιπλέον κίνητρο για την επιλογή του προγράμματος και επιβεβαίωσε τις προσδοκίες μου σχετικά με το επίπεδο των σπουδών. Τα θέματα που θίχτηκαν κατά τη διάρκεια του προγράμματος ήταν ιδιαίτερα χρήσιμα, τόσο σε ακαδημαϊκό, όσο και σε επαγγελματικό επίπεδο. Οι γνώσεις και πολύ περισσότερο η υποστήριξη τους ήταν έκδηλες ανά πάσα στιγμή.

Επίσης, την οικογένεια μου, και συγκεκριμένα τους γονείς μου για όλη τη στήριξη, ψυχολογική και οικονομική, που μου παρείχαν κατά τη διάρκεια των σπουδών μου. Τους ευχαριστώ που για ακόμη μια φορά ήταν θετικοί σε κάτι που ήθελα να κάνω, ώστε να εξελιχθώ σαν άτομο και σας επιστήμονας και που δε έβαλαν ποτέ όρια στους στόχους μου. Ευχαριστώ πολύ και τον αδερφό μου που μέσα από μικρές καθημερινές συζητήσεις μου θύμιζε πως σα μεγάλη αδερφή πρέπει να αποτελώ πρότυπο και να μη το βάζω κάτω.

Τέλος, τους στενούς μου φίλους για την υπομονή και κατανόηση που επέδειξαν κατά τη συγγραφή αυτής της εργασίας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονείται στα πλαίσια του Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Δίκαιο και Οικονομικά» και θίγει τα ζητήματα της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας, τα οποία αντιμετωπίζονται από οικονομικής, αλλά και νομικής σκοπιάς. Η φοροδιαφυγή και η παραοικονομία αποτελούν μια νοσηρή πραγματικότητα, ένα υπαρκτό πρόβλημα που καλείται να αντιμετωπίσει κάθε οικονομία και κοινωνία του κόσμου. Βασικός στόχος της εργασίας είναι η κατανόηση των δύο φαινομένων και η αναζήτηση των βαθύτερων αιτιών που οδηγούν τα άτομα σε τέτοιου είδους εγκληματικές πράξεις. Επίσης, αναλύονται οι δυσμενείς επιπτώσεις των φαινομένων και γίνεται μια προσπάθεια απαρίθμησης πιθανών λύσεων για τα δύο αυτά ζητήματα. Η όλη ανάλυση διενεργείται με τη χρήση βιβλιογραφικών πηγών, όχι μόνο ελληνικών, αλλά και ξενόγλωσσων και στο τέλος εξάγονται χρήσιμα συμπεράσματα βασισμένα στην ανάλυση αυτή.

Λέξεις-Κλειδιά: φοροδιαφυγή, παραοικονομία, αιτίες, συνέπειες, αντιμετώπιση, έγκλημα

ABSTRACT

This thesis is being devised within the MSc Program «Law and Economics» and deals with tax-evasion and shadow economy from an economic and a legal point of view. Tax-evasion and hidden-economy are a morbid reality, an existing problem that every economy and society in the world has to face. Main purpose of this thesis is to understand these phenomenons and search for the deeper causes that force people to such illegal actions. Moreover, the adverse affects of tax evasion and shadow economy are being analyzed and an effort is being made in order for possible solutions to be found. The whole analysis is based on Greek and international bibliographical sources and in the end important conclusions are excluded.

Key-words: tax-evasion, shadow economy, causes, effects, confrontation, crime

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	xι
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο : Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ	1
1.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ.....	1
1.2 ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ ΑΠΟ ΣΥΝΑΦΕΙΣ ΟΡΟΥΣ.....	4
1.3 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΦΟΡΟΑΠΟΦΥΓΗΣ	4
1.4 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο : ΑΙΤΙΕΣ, ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ	12
2.1 ΟΙ ΑΙΤΙΕΣ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ	12
2.1.1 ΤΟ ΥΨΟΣ ΤΟΥ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΥ ΒΑΡΟΥΣ.....	13
2.1.2 ΠΟΛΥΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΥΠΛΟΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ.....	19
2.1.3 ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑ	21
2.1.4 ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΗΘΙΚΗ.....	23
2.1.5 ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΚΑΙ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ	26
2.1.6 ΠΙΘΑΝΟΤΗΤΑ ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΕΠΙΒΟΛΗ ΠΟΙΝΩΝ	28
2.1.7 ΣΧΕΣΕΙΣ ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗΣ ΜΕΤΑΞΥ ΠΟΛΙΤΩΝ ΚΑΙ ΚΡΑΤΟΥΣ	31
2.1.8 ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ.....	32
2.2 ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ	34
2.2.1 ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ	34
2.2.2 ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΣΤΗ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΗ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	35
2.2.3 ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ.....	37
2.2.4 ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	37
2.2.5 ΘΕΤΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ	38
2.3 ΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ.....	39
2.3.1. ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΚΑΙ ΣΤΑΘΕΡΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ.....	39
2.3.2 ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΩΝ ΕΛΕΓΧΩΝ.....	40
2.3.3 ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ	41
2.3.4 ΠΑΤΑΞΗ ΤΗΣ ΔΙΑΦΘΟΡΑΣ.....	41
2.3.5 ΤΗΡΗΣΗ ΤΩΝ ΒΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΜΕ ΣΚΟΠΟ ΤΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΡΑΤΟΥΣ ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗΣ	42
2.3.6 ΠΡΟΩΘΗΣΗ ΤΗΣ ΧΡΗΣΗΣ ΠΛΑΣΤΙΚΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ	42

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο : ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΟΙΚΟΜΙΑ - Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	44
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ^ο : ΟΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΟΙΝΙΚΕΣ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ.....	52
4.1 Η ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ ΩΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ	52
4.2 ΤΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΓΙΑ ΤΗ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ	54
4.2.1 Ο ΝΟΜΟΣ 2523/1997	55
4.2.2 Ο ΝΟΜΟΣ 4174/2013	57
4.2.3 Ο ΝΟΜΟΣ 4337/2015	62
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	64
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	67
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1	75
Π1.1 Η ΚΑΜΠΥΛΗ LAFFER	75
Π1.2 ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΟΣΤΟΥΣ – ΟΦΕΛΟΥΣ	77
Π1.3 ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΑΤΑ ΑΓΑΘΑ – ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΙΜΟΤΗΤΑ	78
Π1.4 ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΥΠΟΣΤΑΣΗ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ.....	80
Π1.5 ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΥΠΟΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ.....	80
Π1.6 ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ	81
Π1.7 ΚΟΙΝΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ.....	81
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2.....	82
Π2.1 ΚΛΙΜΑΚΕΣ ΦΟΡΟΛΟΓΙΑΣ ΦΥΣΙΚΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ	82
Π2.2 ΚΛΙΜΑΚΑ ΦΟΡΟΛΟΓΙΑΣ ΦΥΣΙΚΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ 2019 ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ	83
Π2.3 ΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ ΣΕ 38 ΧΩΡΕΣ ΤΟΥ ΟΟΣΑ.....	84
Π2.4 ΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΑΕΠ ΣΕ 38 ΧΩΡΕΣ ΤΟΥ ΟΟΣΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1999-2010 ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΑΥΤΟΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ.....	85
Π2.5 ΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΑΕΠ ΣΕ ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΕΣ ΧΩΡΕΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1999-2010	86
Π2.6 ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΩΝ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΩΝ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ Ε.Ε.....	86
Π2.7 Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΦΟΡΟΛΟΓΙΑΣ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΥΡΩΖΩΝΗ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 2000-2016	87
Π2.8 ΤΟ ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΤΟΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΣΤΗΝ Ε.Ε. ΤΟ 2016	88
Π2.9 ΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΑΕΠ ΣΕ 21 ΧΩΡΕΣ ΤΟΥ ΟΟΣΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1989/90-2007.....	89
Π2.10 ΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΑΕΠ ΣΕ 38 ΧΩΡΕΣ ΤΟΥ ΟΟΣΑ ΤΗΝ	

ΠΕΡΙΟΔΟ 1999-2010	90
Π2.11 ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΑΕΠ, ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ 2015.....	91
Π2.12 ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΑΥΤΟΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ.....	91
Π2.13 Η ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΑΕΠ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	92

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Κλίμακες Φορολογίας Φυσικών Προσώπων	82
Πίνακας 2: Κλίμακα Φορολογίας Φυσικών Προσώπων 2019	83
Πίνακας 3: Μέγεθος και Ανάπτυξη Φοροδιαφυγής (ΟΟΣΑ)	84
Πίνακας 4: Μέγεθος και Ανάπτυξη Φοροδιαφυγής λόγω Αυτοαπασχόλησης (ΟΟΣΑ).....	85
Πίνακας 5: Μέγεθος Παραοικονομίας (38 χώρες ΟΟΣΑ)	89
Πίνακας 6: Μέγεθος και ανάπτυξη Παραοικονομικών Δραστηριοτήτων (38 χώρες ΟΟΣΑ)	90

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 1: Καμπύλη Laffer.....	76
Διάγραμμα 2: Υποκατάστατα Αγαθά.....	79
Διάγραμμα 3: Μέγεθος και Ανάπτυξη Φοροδιαφυγής το 1999-2010.....	86
Διάγραμμα 4: Φορολογικοί Συντελεστές Ελλάδος και Ευρωζώνης	87
Διάγραμμα 5: Φορολογία Εισοδήματος στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη	87
Διάγραμμα 6: Αυτοαπασχόληση στην ΕΕ	88
Διάγραμμα 7: Παραοικονομία στην Ευρώπη.....	91
Διάγραμμα 8: Παραοικονομία και Αυτοαπασχόληση.....	91
Διάγραμμα 9: Παραοικονομία στην Ελλάδα.....	92

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η φοροδιαφυγή αποτελεί μια νοσηρή πραγματικότητα, ένα κρίσιμο πρόβλημα, το οποίο καλούνται να αντιμετωπίσουν όλες οι χώρες του σύγχρονου και αναπτυσσόμενου κόσμου, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα. Είναι ουσιαστικά, ένα πολυσύνθετο και πολύπλοκο φαινόμενο, το οποίο δεν περιορίζεται μόνο στην σφαίρα της οικονομικής επιστήμης, αλλά απασχολεί και άλλες επιστήμες, όπως η νομική, η πολιτική, η κοινωνιολογία και η ψυχολογία. Σύμφωνα με τον Καλυβιανάκη, η φοροδιαφυγή αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα «ανεκτής εκδήλωσης αντικοινωνικής συμπεριφοράς και παραβίασης των νόμων» (Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, 1993), ενώ πολλοί υποστηρίζουν πως αποτελεί και μια μορφή κοινωνικής αδικίας.

Αντιμετωπίζοντας τη φοροδιαφυγή από μακροοικονομική και δημοσιονομική σκοπιά, θα μπορούσε κανείς να πει πως αυτή είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το κράτος, αφού οι μη καταβληθέντες φόροι έχουν άμεσο αντίκτυπο στον κρατικό προϋπολογισμό. Συγκεκριμένα, ευθύνονται περίπου για το μισό του ελλείμματος του προϋπολογισμού και δημιουργούν σημαντικές μακροοικονομικές ανισορροπίες. Είναι γεγονός, πως η φοροδιαφυγή βάζει φρένο στην προσπάθεια κάθε κράτους να επιτύχει δημοσιονομική εξυγίανση και φορολογική δικαιοσύνη.

Γενικότερα, παρατηρείται πως το φαινόμενο της φοροδιαφυγής βρίσκεται σε έξαρση σε περιόδους οικονομικής κρίσεως, όπου τα φορολογούμενα άτομα αντιλαμβάνονται μείωση στο διαθέσιμο εισόδημα τους εξαιτίας της καταβολής φόρων, την οποία προσπαθούν να αποφύγουν προκειμένου να εξοικονομήσουν χρήματα. Κάθε κυβέρνηση προσπαθεί να περιορίσει τη φοροδιαφυγή στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό, ώστε να μηδενιστεί το πρωτογενές έλλειμμα του δημοσίου τομέα και σταδιακά να μειωθεί, όσο γίνεται περισσότερο, και το δημόσιο χρέος σε όρους του ΑΕΠ.

Ένα βασικό ερώτημα που εγείρεται αναφορικά με τη φοροδιαφυγή είναι το γιατί. Για ποιο λόγο οι πολίτες κάθε κράτους φοροδιαφεύγουν; Τι τους οδηγεί σε αυτή την πράξη; Ποια είναι τα κίνητρα τους; Είναι η φοροδιαφυγή ένα χαρακτηριστικό των Ελλήνων πολιτών ή απλώς το σύμπτωμα μια ασθένειας που αποκαλείται οικονομική κρίση; Γιατί το ελληνικό κράτος φαίνεται ανίκανο να καταστείλει το φαινόμενο και τις συνέπειες του; Υπάρχει η κατάλληλη νομοθεσία που να αποτρέπει τους πολίτες από ανάλογες πράξεις; Αν υπάρχει, τότε γιατί δεν εφαρμόζεται; Αν εφαρμόζεται, τότε τι πάει λάθος στους μηχανισμούς του κράτους; Τι μπορεί να κάνει το ίδιο το κράτος, ώστε

να αναγκάσει τους πολίτες να εκπληρώνουν τις φορολογικές τους υποχρεώσεις; Είναι δυνατή η επιστροφή από την παρανομία στον έννομο βίο;

Στην παρούσα εργασία θα γίνει προσπάθεια να απαντηθούν τα ανωτέρω ερωτήματα, αλλά και πολλά περισσότερα, να αποσαφηνιστεί η έννοια της φοροδιαφυγής στο σύνολο της και να προκύψουν ορισμένες λύσεις για την επίλυση του προβλήματος.

Αναλυτικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας γίνεται λόγος για τη φοροδιαφυγή αυτή καθ' αυτή και αναλύεται σε βάθος ο ορισμός της. Επειδή σαν όρος είναι αρκετά σύνθετος και επειδή το φαινόμενο αφορά πολλές περιπτώσεις δεν υπάρχει ένας ορισμός που να καλύπτει στο έπακρο την έννοια της φοροδιαφυγής. Γι' αυτό το λόγο αναλύονται πολλοί ορισμοί διαφόρων ερευνητών που συμπληρώνουν, επιβεβαιώνουν ή ενισχύουν ο ένας τον άλλο. Παρά το γεγονός όμως, ότι έχουν γίνει προσπάθειες να αποσαφηνιστεί ο όρος και να περιοριστεί το εύρος του, συχνά προκαλείται σύγχυση στους πολίτες σχετικά με το αν μια πράξη αποτελεί φοροδιαφυγή ή όχι. Έτσι λοιπόν, στο ίδιο κεφάλαιο αποσαφηνίζεται η έννοια της φοροαποφυγής και η έννοια της παραοικονομίας. Τα δύο αυτά φαινόμενα συνδέονται άρρηκτα με τη φοροδιαφυγή και ακριβώς επειδή, η γραμμή που τα διαχωρίζει είναι λεπτή, διευκρινίζεται για ποιο λόγο αυτά δε συνιστούν εν τέλει φοροδιαφυγή.

Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται μια προσπάθεια να απαντηθούν πολλά από τα ερωτήματα που διατυπώθηκαν παραπάνω σχετικά με τη φοροδιαφυγή. Μέσω της θεωρητικής ανάλυσης επιδιώκεται να διευκρινιστούν και να κατανοηθούν τα βασικότερα αίτια που ωθούν τα άτομα στο να φοροδιαφύγουν, κάτι που όπως αποδεικνύεται, αποτελεί συνδυασμό εξωτερικών και εσωτερικών παραγόντων. Έχοντας αντιληφθεί τους λόγους που δημιουργούν αυτή την τάση για φοροδιαφυγή στη συνέχεια απαριθμούνται οι συνέπειες αυτής της τάσης. Οι επιπτώσεις της φοροδιαφυγής είναι ποικίλες και έχουν σημαντικό αντίκτυπο στην κοινωνία, την οικονομία, στις σχέσεις μεταξύ κράτους και πολιτών και στην εικόνα της χώρας στο διεθνή χώρο. Τέλος, προτείνονται κάποιες ενδεχόμενες λύσεις για το ζήτημα της φοροδιαφυγής, οι οποίες μπορούν να συμβάλλουν στην αποτελεσματική αντιμετώπιση και εν συνεχεία στην καταστολή του φαινομένου.

Στο τρίτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας γίνεται λόγος για τα επίπεδα της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας στη χώρα. Η Ελλάδα φαίνεται να είναι από της χώρες με έδαφος κατάλληλο για να ευδοκιμήσουν φαινόμενα, όπως τα παραπάνω.

Παραδοσιακά η χώρα διατηρεί τα επίπεδα των δύο φαινομένων αρκετά υψηλά ως ποσοστό του ΑΕΠ της, γεγονός που εντάθηκε κατά την περίοδο της χρηματοπιστωτικής κρίσης την προηγούμενη δεκαετία. Καθώς φαίνεται, οι παράγοντες του δευτέρου κεφαλαίου που επισημάνθηκαν ως λόγοι για φοροδιαφυγή παίζουν εν τέλει πολύ μεγάλο ρόλο για την έκταση του φαινομένου στη χώρα. Ως απόρροια της υψηλής φοροδιαφυγής, υψηλή παρουσιάζεται και η παραοικονομία στον ελληνική οικονομία. Τα προαναφερθέντα γίνονται πιο κατανοητά με τη χρήση διαφόρων ερευνών που έχουν γίνει κατά καιρούς, αλλά και με τη χρήση στατιστικών στοιχείων και διαγραμμάτων.

Στο τέταρτο κεφάλαιο της εργασίας γίνεται μια εκτενέστερη αναφορά στο νομοθετικά πλαίσια που έχουν διαμορφωθεί κατά καιρούς με σκοπό την πάταξη της φοροδιαφυγής. Από το πρώτο κεφάλαιο της εργασίας έχει γίνει η παραδοχή, ότι η φοροδιαφυγή αποτελεί μια παράνομη πράξη, γι' αυτό στο συγκεκριμένο κεφάλαιο γίνεται λόγος για το έγκλημα γενικότερα και το οικονομικό έγκλημα ειδικότερα. Σχολιάζονται προηγούμενες νομοθεσίες και αναλύονται οι διαφορές με την ισχύουσα νομοθεσία αναφορικά με τη φοροδιαφυγή. Τέλος, επισημαίνονται οι ορισθείσες ποινές για κάθε περίπτωση φοροδιαφυγής.

Στο τέλος της εργασίας, εξάγονται κάποια χρήσιμα συμπεράσματα σχετικά με το θέμα που αναλύθηκε σε αυτή και γίνονται προτάσεις για περαιτέρω μελέτη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ

Η φοροδιαφυγή αποτελεί ένα σύνθετο φαινόμενο που ξεφεύγει από το καθαρά οικονομικό πλαίσιο και επηρεάζει άμεσα και άλλους τομείς, όπως τη νομική, πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα. Το συγκεκριμένο φαινόμενο εκδηλώνεται με διαφορετικούς τρόπους και ποικίλες συμπεριφορές και έχει σημαντικές προεκτάσεις για την κοινωνία και την οικονομία μιας χώρας. Θα ήταν καλό, προκειμένου να κατανοηθεί καλύτερα η έννοια της φοροδιαφυγής, να αποσαφηνιστεί ο όρος και να γίνει προσπάθεια να δοθεί ένας πιο σαφής ορισμός της.

1.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ

Πρέπει εξ αρχής να καταστεί σαφές, πως είναι δύσκολο να βρεθεί ένας ορισμός που να περιέχει όλες τις ιδιαιτερότητες και τις διαφορετικές πτυχές εκδήλωσης της φοροδιαφυγής, ωστόσο οι επιστήμονες έχουν καταλήξει σε έναν κοινά αποδεκτό ορισμό, που έχει χαρακτηριστεί ως ο πιο ακριβής για την περιγραφή του φαινομένου. Ως φοροδιαφυγή (tax evasion) ορίζεται κάθε παράνομη πράξη ή παράλειψη από την πλευρά των φορολογουμένων (φυσικών ή νομικών προσώπων), που αποβλέπει στη μείωση της νόμιμης φορολογικής υποχρέωσης και στην αποφυγή καταβολής φόρου στις αρμόδιες αρχές. Οποιαδήποτε πράξη περιλαμβάνει απόκρυψη εισοδημάτων ή υποεκτίμηση αυτών, μη-δήλωση περιουσιακών στοιχείων, δημιουργία ψεύτικων δαπανών, απόκρυψη πωλήσεων από τις επιχειρήσεις, λαθραία εισαγωγή εμπορευμάτων κλπ λογίζεται ως φοροδιαφυγή (Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών, 2001), (Ευρετήριο Οικονομικών Όρων, 2020). Τον παραπάνω ορισμό συμμερίζονται σε συγγράμματα τους, τόσο ο Γεωργακόπουλος (Γεωργακόπουλος, 2012), όσο και οι Βαβούρας και Μανωλάς (Βαβούρας & Μανωλάς, Εισαγωγή στις Μακροοικονομικές Έννοιες, 2006) και οι Rosen, Gayer, Ράπανος και Καπλανόγλου (Rosen, Gayer, Ράπανος, & Καπλανόγλου, 2009). Κατά τη Βασαρδάνη, στην έννοια της φοροδιαφυγής θα μπορούσε να συμπεριληφθεί η επιθυμία του φορολογούμενου να αποκρύψει το φορολογητέο εισόδημα του ή άλλα φορολογικά αντικείμενα κατά τη διαδικασία της δήλωσης και υπολογισμού της φορολογικής υποχρέωσης, αλλά και η πράξη μη-απόδοσης του αντίστοιχου φόρου στις αρμόδιες αρχές. Στα παραπάνω περιλαμβάνεται

η παράλειψη υποβολής φορολογικής δήλωσης, η παράλειψη καταβολής ΦΠΑ, μη-έκδοση παραστατικού συναλλαγής κλπ (Βασαρδάνη, 2011).

Εφόσον στον ορισμό της φοροδιαφυγής γίνεται λόγος για αδήλωτο εισόδημα, είναι καίριο να διευκρινιστεί τι θεωρείται αδήλωτο εισόδημα. Ο Feige διακρίνει το αδήλωτο εισόδημα σε τρεις κατηγορίες: Στην πρώτη κατηγορία περιλαμβάνεται το εισόδημα που προέρχεται από νόμιμες δραστηριότητες, το οποίο δεν καταγράφεται, επειδή παράγεται σε πεδίο έξω από την οργανωμένη αγορά. Στη δεύτερη κατηγορία συγκαταλέγεται το εισόδημα που πηγάζει από παράνομες δραστηριότητες, δηλαδή από παράνομες αγορές ή χρηματικές συναλλαγές για παράνομα προϊόντα, όπως τα ναρκωτικά ή τα όπλα. Τα συγκεκριμένα εισοδήματα δε δηλώνονται αφενός εξαιτίας της πηγής τους και αφετέρου για λόγους φοροδιαφυγής. Στην τρίτη κατηγορία κατατάσσονται τα εισοδήματα, τα οποία, αν και παράγονται στη νόμιμη αγορά, δεν καταγράφονται. Το συγκεκριμένο εισόδημα είναι αυτό που κανονικά θα έπρεπε να δηλώνεται από τους φορολογούμενους, αλλά εν τέλει δε δηλώνεται ποτέ και συμβάλλει στον προσδιορισμό της φοροδιαφυγής εισοδήματος (Feige, *The Underground Economies: Tax Evasion and Information Distortion*, 2006).

Βέβαια, πολλοί επιστήμονες (Κανελλόπουλος, Κουσουλάκος, Ράπανος, Κωτσής, & Μακροπούλου, 1995), συμφωνούν με τον ορισμό που δίνουν οι Τάτσος (Ιδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών, 2001) και Καλυβιανάκης (Ιδρυμα Μεσογειακών Μελετών, 1993) και το Department of Treasury (Department of the Treasury , 1983) σχετικά με τη φοροδιαφυγή, ότι δηλαδή η τελευταία είναι: Ακριβώς εκείνο το κομμάτι του εισοδήματος, που ενώ κανονικά θα έπρεπε σύμφωνα με τους ισχύοντες κανόνες της έννομης τάξης να δηλώνεται στις αρμόδιες φορολογικές αρχές, εν τέλει δε δηλώνεται και κατά συνέπεια, ούτε φορολογείται. Καθώς, και το μέρος των (έμμεσων και λοιπών) φόρων, το οποίο βάσει νόμου πρέπει να εισπράττεται και να αποδίδεται στο κράτος και παρόλα αυτά, δε φτάνει ποτέ στο ταμείο του δημοσίου. Μάλιστα, ο Παυλόπουλος υποστηρίζει πως στα παραπάνω πρέπει να προστεθούν και οι τόκοι που βαρύνουν τους φορολογούμενους σε περίπτωση που καθυστερήσουν να πληρώσουν τους φόρους που τους αναλογούν (Παυλόπουλος, 1987). Ενώ ο Μανεσιώτης, αναφέρει πως στην έννοια της φοροδιαφυγής πρέπει να συμπεριληφθούν και οι φόροι που δεν εισπράχθηκαν εξαιτίας φορολογικής απαλλαγής και φορολογικών κινήτρων, παρά το γεγονός ότι, το αποτέλεσμα για το οποίο χορηγήθηκε η απαλλαγή δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ (Μανεσιώτης, 1990).

Η φοροδιαφυγή αποτελεί στην ουσία από τη νομική σκοπιά μια παράνομη πράξη, καθώς πραγματοποιείται καταστρατήγηση του πνεύματος και του γράμματος του νόμου. Πρόκειται για ένα οικονομικό έγκλημα, μια απάτη με ποινικό χαρακτήρα. Ένα άτομο φοροδιαφεύγει, όταν αναλογιζόμενο τα προσωπικά του συμφέροντα ψεύδεται ή σιωπά προκειμένου να αποκρύψει σημαντικές πληροφορίες για την οικονομική και περιουσιακή του κατάσταση. Η απόκρυψη των οικονομικών δυνατοτήτων του τον προστατεύει από το να του αποδοθούν οι ακριβείς φορολογικές του υποχρεώσεις. Το άτομο λειτουργεί με αυτόν τον τρόπο προκειμένου να του αποδοθεί μικρότερη φορολογική οφειλή σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία ή προκειμένου να μην καταβάλλει καμία οφειλή για τα εισοδήματα και τα περιουσιακά στοιχεία που απέκρυψε (Παπακυριάκου, Φορολογικό Ποινικό Δίκαιο, 2005). Από πολλούς καθίσταται σαφές, ότι η φοροδιαφυγή αποτελεί μια μορφή κοινωνικής αδικίας, αφού παραβιάζεται το άρθρο 4 παράγραφος 5 του Συντάγματος, σύμφωνα με το οποίο: «Οι Έλληνες πολίτες συνεισφέρουν χωρίς διακρίσεις στα δημόσια βάρη, ανάλογα με τις δυνάμεις τους». Το συγκεκριμένο άρθρο κατοχυρώνει την αρχή της καθολικότητας του φόρου απαγορεύοντας (κατ' αρχήν) οποιαδήποτε απαλλαγή από αυτούς, την οποία αρχή διατύπωσε πρώτος ο Adam Smith (Smith, Nature and Causes of the Wealth of Nations, 1976). Η αδικία αυτή συνίσταται ακριβώς στο ότι κάποια άτομα καταβάλλουν τους φόρους που τους αναλογούν κανονικά, ενώ άλλοι ακολουθώντας αθέμιτους τρόπους απαλλάσσονται από αυτούς. Σε ό,τι αφορά τις φορολογικές απαλλαγές το ίδιο το Σύνταγμα στο άρθρο 78 παράγραφος 4 θέτει δύο περιορισμούς, σύμφωνα με τους οποίους οι φοροαπαλλαγές ορίζονται από τυπικό νόμο (τυπικός περιορισμός) και δε μπορούν να είναι αυθαίρετες (ουσιαστικός περιορισμός) (Φινοκαλιώτης Κ. Δ., 2014), (Φορτσάκης & Σαββαΐδου, 2013).

Από οικονομικής πλευράς, είναι γνωστό πως τα περισσότερα δημοσιονομικά μεγέθη προκύπτουν ως αποτέλεσμα μιας διαφοράς. Η φοροδιαφυγή αντιπροσωπεύει το αποτέλεσμα της διαφοράς του τι θα πρέπει να αποδοθεί σε κάθε άτομο ως φορολογική υποχρέωση και τι του αποδίδεται τελικά βάσει όσων έχουν δηλωθεί από τον ίδιο τον φορολογούμενο (Βαβούρας & Μανωλάς, Εισαγωγή στις Μακροοικονομικές Έννοιες, 2006), (Κανελλόπουλος Κ. Ν., 2002). Το φαινόμενο επηρεάζει άμεσα την οικονομία μια χώρας, καθιστώντας αναποτελεσματική τη δημοσιονομική πολιτική και αυξάνοντας το έλλειμμα του προϋπολογισμού (Νικολάου, 2018). Τα προβλήματα λοιπόν, που δημιουργεί και στον οικονομικό τομέα δεν είναι καθόλου αμελητέα.

1.2 ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ ΑΠΟ ΣΥΝΑΦΕΙΣ ΟΡΟΥΣ

Συχνά παρατηρείται από πολλούς συγγραφείς, επιστήμονες, μελετητές και ιδίως ανθρώπους στην καθημερινή ζωή το εξής παράδοξο: να συγχέεται η έννοια της φοροδιαφυγής με αυτή της φοροαποφυγής ή της παραοικονομίας. Είναι σημαντικό να διευκρινιστεί εξ αρχής, ότι αυτές οι τρεις έννοιες αν και στενά συνδεδεμένες μεταξύ τους, δεν είναι ταυτόσημες. Στις επόμενες δύο παραγράφους θα γίνει μια ανάλυση των ορισμών των δύο αυτών εννοιών με σκοπό να κατανοηθούν οι υφιστάμενες διαφορές με την έννοια της φοροδιαφυγής.

1.3 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΦΟΡΟΑΠΟΦΥΓΗΣ

Ως φοροαποφυγή (tax avoidance) ορίζεται η νόμιμη απαλλαγή φόρου ή μείωση της φορολογικής υποχρέωσης του πολίτη, χωρίς τον κίνδυνο να υπάρξουν έννομες συνέπειες για τον ίδιο. Ουσιαστικά, η φοροαποφυγή αποτελεί κατά μία έννοια τη «νόμιμη φοροδιαφυγή», ωστόσο οι δύο όροι διαφέρουν στην ουσία τους. Σαφώς και τα δύο φαινόμενα, όταν εκδηλώνονται, έχουν ως στόχο τη μείωση ή εξάλειψη της φορολογικής επιβάρυνσης του ατόμου, εντούτοις, η φοροαποφυγή προκύπτει μετά από μελέτη και εκμετάλλευση της σχετικής νομοθεσίας, των δικαστικών ή υπουργικών αποφάσεων, των διεθνών προτύπων χρηματοοικονομικής πληροφόρησης και της φορολογικής πρακτικής μέσω της εφαρμογής καλά σχεδιασμένων επιθετικών λογιστικών πρακτικών από τον φορολογούμενο (λ.χ. μετατόπιση χρεών, υπεράκτιες δανειακές δομές, υβριδικές αναντιστοιχίες κ.α). Ένας καλός και ικανός λογιστής (ακόμη και κοινός πολίτης) είναι δηλαδή σύμφωνα με τον Τάτσο, σε θέση να εντοπίσει τα λεγόμενα «παραθυράκια» ή τα κενά του νόμου, τις ασάφειες και τις ειδικές ρυθμίσεις, τις φορολογικές ελαφρύνσεις ή τα φορολογικά κίνητρα και να επιφέρει τη μεγαλύτερη δυνατή φορολογική ελάφρυνση στον ίδιο, αλλά και στους πελάτες του. Το άτομο δημιουργεί κάποια πιθανά σενάρια και επιλέγει αυτό που θεωρεί ευνοϊκότερο για το ίδιο από άποψη συνεπειών, φορολογικής ελάφρυνσης ή και συνδυασμού των δύο. Κατά την φοροαποφυγή το άτομο προσπαθεί να πλάσει μια εικόνα για τις φορολογικές αρχές που δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Γενικότερα, σαν πράξη η φοροαποφυγή χαρακτηρίζεται από ανειλικρίνεια, εικονικότητα και πλαστότητα. (Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών, 2001). Τα παραπάνω ακριβώς

χαρακτηριστικά αναφέρει και ο Νασόπουλος ως προϋπόθεση για να χαρακτηριστεί μια πράξη ως φοροαποφυγή. Συμπληρωματικά στα προαναφερθέντα λειτουργούν άλλες δύο προϋποθέσεις, δηλαδή η μυστικότητα κάτω από την οποία πρέπει να διενεργείται η πράξη, ώστε να μη επιβληθούν τελικά τα προβλεπόμενα μέτρα για την πάταξη της και η εκμετάλλευση των κενών, ασαφειών και κακής διατύπωσης της νομοθεσίας, που ο νομοθέτης δεν είχε καμία πρόθεση (ενδεχομένως) να δημιουργήσει (Νασόπουλος, 2016).

Η φοροαποφυγή στηρίζεται πάνω σε τρεις βασικές αρχές και επιτυγχάνεται μέσω αυτών. Αυτές οι αρχές δεν είναι άλλες από τη μετατόπιση του εισοδήματος, τις αναβολές στην καταβολή των φόρων και στο αρμπιτράζ μεταξύ των φορολογικών συντελεστών, με τους οποίους φορολογείται η απόδοση κεφαλαίου (Stiglitz, 1992).

Από οικονομικής άποψης οι δύο έννοιες θα μπορούσε κάποιος να υπαινιχθεί, ότι είναι σχεδόν ταυτόσημες, καθώς και οι δύο οδηγούν σε μείωση των φορολογικών εσόδων του δημοσίου (Kerpler Cheuvreux, 2014). Η νομική, ηθική και πολιτική τους όμως, υπόσταση είναι που τις διαφοροποιεί. Η διαφορά αυτή, όπως έχει ήδη αναφερθεί, έγκειται ακριβώς στο ότι, η μεν φοροδιαφυγή αποτελεί μια πράξη παράνομη, η δε φοροαποφυγή αποτελεί μια πράξη σύμφωνη με το νόμο. Πρόκειται για μια συμπεριφορά που αντίκειται μόνο στο πνεύμα και όχι στο γράμμα του νόμου (εν αντιθέσει με τη φοροδιαφυγή), ακριβώς επειδή ο νομοθέτης δεν είχε πρόθεση να διευκολύνει τη μη-καταβολή φόρων από τους πολίτες (Καραγιώργος, 2010). Στην περίπτωση της φοροδιαφυγής γίνεται λόγος για εσκεμμένη αποτυχία του φορολογούμενου να εκπληρώσει τις φορολογικές του υποχρεώσεις, ενώ στην περίπτωση της φοροαποφυγής γίνεται λόγος για μια κατεύθυνση δράσης, χάρη στην οποία η συγκεκριμένη υποχρέωση δε φτάνει ποτέ στον φορολογούμενο. Χαρακτηριστική είναι μάλιστα, η φράση του Denis Healey, Πρώην Καγκελαρίου του Θησαυροφυλακίου του Ηνωμένου Βασιλείου: «The difference between tax avoidance and tax evasion is the thickness of a prison wall» (= Η διαφορά μεταξύ φοροαποφυγής και φοροδιαφυγής είναι ίση με το πάχος του τοίχου της φυλακής). Η συγκεκριμένη φράση του Πρώην Καγκελαρίου έχει διττή σημασία: Αρχικά, τονίζει για μια ακόμη φορά, ότι πρόκειται για μια παράνομη και μια νόμιμη πράξη. Όποιος φοροδιαφεύγει περιορίζεται από το τοίχος της φυλακής, ενώ όποιος φοροαποφεύγει βρίσκεται έξω από τα όρια αυτού του τοίχου. Ο πολίτης που φοροαποφεύγει θα έλεγε κανείς πως ισορροπεί ανάμεσα στο ηθικό και στο νόμιμο. Ωστόσο, γίνεται και μια δεύτερη ερμηνεία της φράσης αυτής, που αφορά τη λεπτή διαφορά της μιας πράξης από την

άλλη. Το άτομο που φοροαποφεύγει απέχει μόλις λίγα εκατοστά από αυτό που φοροδιαφεύγει και με κάποια λάθος κίνηση ή με κάποιο λάθος υπολογισμό μπορεί να βρεθεί εντός του τοίχου. Σε απλά παραδείγματα της καθημερινής ζωής είναι σχετικά εύκολο να διακριθούν και να κατηγοριοποιηθούν οι δύο πράξεις, εντούτοις υπάρχουν φορές που μια πράξη δεν είναι ξεκάθαρο, αν ανήκει στη μία ή στην άλλη κατηγορία, διότι σε πολλές περιπτώσεις οι δύο κατηγορίες παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά, κίνητρα και συνέπειες (Elliffe, 2011).

Για την καλύτερη κατανόηση της διάκρισης των δύο όρων, θα γίνει μια ανάλυση του άρθρου 38 του Ν. 4174/2013. Η συγκεκριμένη διάταξη, αν και γενική, αποτελεί ουσιαστικά μια διάταξη εργαλείο ενάντια στη φοροαποφυγή. Τονίζεται αρχικά πως δεν προβλέπεται στο κείμενο του άρθρου καμία κύρωση ή ποινή για την φοροαποφυγή. Πιο συγκεκριμένα, κάθε τεχνητή διευθέτηση ή σειρά διευθετήσεων που αποβλέπει σε αποφυγή της φορολόγησης και οδηγεί σε φορολογικό πλεονέκτημα θεωρείται φοροαποφυγή. Το πλεονέκτημα αυτό είναι το αποτέλεσμα της σύγκρισης μεταξύ το ποσού που οφείλει το άτομο πριν και μετά την εν λόγω διευθέτηση.

Σύμφωνα με το Υπουργείο Οικονομικών, η φοροαποφυγή συμβάλλει στη δημιουργία παραοικονομίας, αισθήματος αδικίας στην κοινωνία, ανισοτήτων, δημοσιονομικής επιβάρυνσης, ελλειμμάτων, στρεβλώνει τον ανταγωνισμό και επηρεάζει την κοινωνική συνοχή του κράτους (Υπουργείο Οικονομικών, 2011). Ο πολίτης που φοροαποφεύγει προκειμένου να μειώσει ή να απαλλαγεί από τη φορολογική του υποχρέωση προβαίνει σε κάποιες ενέργειες που δεν είναι οι πλέον ηθικές και μάλιστα, αντλεί χρησιμότητα από την κατανάλωση δημοσίων αγαθών και υπηρεσιών, χωρίς να πληρώνει τίποτα ως αντίτιμο για το όφελος που έχει (ΔιαΝΕΟσις, 2016), (ΔιαΝΕΟσις - Ernst and Young , 2016).

1.4 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Η παραοικονομία είναι μια αρκετά διευρυμένη έννοια, στην οποία έχουν δοθεί κατά καιρούς πολλοί διαφορετικοί ορισμοί, οι οποίοι αν και παρουσιάζουν πολλά κοινά μεταξύ τους, δεν καλύπτουν τις ίδιες δραστηριότητες. Δημιουργείται λοιπόν, θα έλεγε κανείς μια σύγχυση σχετικά με τον ακριβή ορισμό του όρου (MacAfee, 1980), (Blades, 1982). Κατά καιρούς η παραοικονομία αποδίδεται με φράσεις, όπως άτυπη οικονομία,

ανεπίσημη οικονομία, μη-καταγεγραμμένη οικονομία, κρυφή οικονομία, μαύρη οικονομία, γκρίζα οικονομία, σκιάδης οικονομία, υπόγεια οικονομία, παράλληλη οικονομία κλπ (Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών, 2001). Σύμφωνα με το Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, ως παραοικονομία (underground economy/ black economy/ shadow economy/ hidden economy) ορίζεται το τμήμα της οικονομικής δραστηριότητας, το οποίο αν και θα έπρεπε να καταγράφεται στους λογαριασμούς τους κράτους, εν τέλει δεν εμφανίζεται ποτέ (Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, 1993). Τον ίδιο ορισμό για την παραοικονομία υποστηρίζουν οι Feige και Schneider (Feige, How big is the Irregular Economy?, 1979), (Schneider, Estimating the Size of the Danish Shadow Economy using the Currency Demand Approach: An Attempt, 1986). Οι Βαβούρας και Μανωλάς συμπληρώνουν τον παραπάνω ορισμό υποστηρίζοντας πως παραοικονομία είναι κάθε οικονομική δραστηριότητα που ασκείται παράνομα ή λαθραία και ισούται με τη διαφορά μεταξύ του πραγματικού και του δηλούμενου ακαθάριστου εγχωρίου προϊόντος (Βαβούρας & Μανωλάς, Η παραοικονομία στην Ελλάδα και τον Κόσμο: Προσέγγιση των βασικών πτυχών του προβλήματος, 2004). Επιπρόσθετα, ο Παυλόπουλος υποστηρίζει, πως αυτό ακριβώς το τμήμα της οικονομίας που δεν εμφανίζεται ποτέ στους εθνικούς λογαριασμούς, θα έπρεπε κανονικά να συνυπολογίζεται στο εθνικό προϊόν, καθώς δημιουργεί προστιθέμενη αξία. Κάτι τέτοιο βέβαια, δε συμβαίνει, ακριβώς επειδή οι αρμόδιες υπηρεσίες μετρήσεως αδυνατούν να το εντοπίσουν. Ο ορισμός του Παυλόπουλου προϋποθέτει, ότι, για να συμπεριληφθεί η συγκεκριμένη οικονομική δραστηριότητα στην παραοικονομία, θα πρέπει αυτή να συμβάλλει στην δημιουργία προστιθέμενης αξίας. Αυτή η συνθήκη όμως, είναι αναγκαία και όχι ικανή, καθώς κάποιες δραστηριότητες που δεν καταγράφονται, όπως αυτή της νοικοκυράς, προφανώς δε μπορούν να υπαχθούν στην έννοια της παραοικονομίας (Παυλόπουλος, 1987). Για τον Κορομηλά, η παραοικονομία αποτελεί μια παράλληλη οικονομία που συμβάλλει σημαντικά στην αύξηση της φοροδιαφυγής και στην κοινωνική ανισότητα, καθώς οι φόροι δεν κατανέμονται κατά τρόπο ισότιμο (Κορομηλάς, Φοροδιαφυγή: Αιτίες και αντιμετώπιση , 2009). Εν κατακλείδι η παραοικονομία είναι ένα φαινόμενο που γνωρίζει μεγάλη αύξηση τα τελευταία κυρίως χρόνια και δεν αφορά μόνο την Ελλάδα, αλλά όλες τις χώρες και τις οικονομίες του κόσμου. Μάλιστα, εκδηλώνεται με δύο διαφορετικούς τρόπους: με την αδήλωτη εργασία ή με την παράλειψη δημοσιοποίησης οικονομικών στοιχείων από τις επιχειρήσεις (Schneider & Kearney, The Shadow Economy in Europe, 2013).

Τα άτομα ωθούνται στη δημιουργία παραοικονομίας, όταν τους δίνονται

κίνητρα και όταν συνειδητοποιούν ότι μπορούν να υπάρξουν δυνατότητες μέσα από την ανάπτυξη τέτοιων δραστηριοτήτων, να έχουν δηλαδή τα ίδια τα άτομα οφέλη. Οι πολίτες έχουν κίνητρο να αποφύγουν να καταβάλλουν τους φόρους που τους αντιστοιχούν ή τις εισφορές στην κοινωνική τους ασφάλιση, κλπ. Επίσης, το άτομο έχει κίνητρο να λειτουργεί με τρόπο, που αντιβαίνει ή παρακάμπτει τους κανόνες που διέπουν την έννομη τάξη και ρυθμίζουν συγκεκριμένα τον τρόπο άσκησης της οικονομικής δραστηριότητας. Σε όσες παραοικονομικές δραστηριότητες έχουν φτάσει στο φως της δημοσιότητας έχει παρατηρηθεί πως δεν εφαρμόζονται κανόνες που ισχύουν στις υπόλοιπες οικονομικές δραστηριότητες, όπως, κανόνες για τα κατώτατα ημερομίσθια, την εργασία των ανηλίκων, την απασχόληση και αμοιβή των γυναικών, την ασφάλεια των εργαζομένων, την προστασία του περιβάλλοντος κλπ. Παράλληλα, έχει διαπιστωθεί πως πολλές από τις παραοικονομικές δραστηριότητες αφορούν την παραγωγή και εμπορία αγαθών που έχουν απαγορευθεί στην επικράτεια του κράτους (επί παραδείγματι, ναρκωτικά, τσιγάρα, εμπορία οργάνων, σωματεμπορία κλπ). Ένα επιπλέον κίνητρο για την άσκηση παραοικονομικής δραστηριότητας αποτελεί η έλλειψη καθυστερήσεων, εξαιτίας της γραφειοκρατίας, του ακατάλληλου θεσμικού πλαισίου ή των αδικαιολόγητων αόριστων διατυπώσεων από τα όργανα της διοίκησης. Από τα παραπάνω λοιπόν, συνάγεται, πως σε κάθε ανεπίσημη δραστηριότητα το άτομο μπορεί να λειτουργεί με τρόπο που είναι αντίθετος με το νόμο, χωρίς να δεσμεύεται από κανόνες ή να έχει εμπόδια.

Το μέγεθος της παραοικονομίας δε μπορεί να εκτιμηθεί με ακρίβεια, αφού δεν καταγράφεται από τις αρμόδιες υπηρεσίες. Ο μόνος τρόπος να εντοπιστεί η παραοικονομία σε μια χώρα είναι να υπολογιστούν οι συνολικές καταναλωτικές δαπάνες σε ένα έτος και να συγκριθούν με τα εισοδήματα που δηλώθηκαν συνολικά για το ίδιο έτος. Ωστόσο, θα μπορούσε κανείς να πει, πως το μέγεθος της παραοικονομίας αυξάνεται, όσο πιο ανεπαρκής είναι η λειτουργία του κράτους και όσο μικρότερη είναι η πιθανότητα αποκάλυψης αυτής της δραστηριότητας. Η πιθανότητα ανάπτυξης μιας παραοικονομικής δραστηριότητας εξαρτάται κατά κύριο λόγο από την αποτελεσματικότητα της δημόσιας διοίκησης. Δεδομένης αυτής της αναποτελεσματικότητας και ότι όλοι οι άλλοι παράγοντες παραμένουν σταθεροί (*ceteris paribus*), τα παρεμβατικά κράτη που διέπονται από αυστηρούς ρυθμιστικούς κανόνες τείνουν πάντοτε να εμφανίζουν υψηλή παραοικονομία (Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, 1993).

Η φοροδιαφυγή και η παραοικονομία είναι δυνατό να συνυπάρχουν σε μια

χώρα, όταν οι οικονομικές δραστηριότητες και τα εισοδήματα των συντελεστών παραγωγής που προέκυψαν από αυτές δεν έχουν καταγραφεί. Σαν έννοιες είναι αλληλένδετες, διότι η αποφυγή καταβολής φόρων έχει σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία παραοικονομίας (Βαβούρας & Μανωλάς, Η παραοικονομία στην Ελλάδα και τον Κόσμο: Προσέγγιση των βασικών πτυχών του προβλήματος, 2004). Η παραοικονομία σαν όρος είναι πιο διευρυμένη από τη φοροδιαφυγή και έχει πολλές αρνητικές συνέπειες για την οικονομία:

Αρχικά, δημιουργείται σημαντική έλλειψη αξιοπιστίας από τα οικονομούντα άτομα προς τις επίσημες στατιστικές αρχές. Είναι λογικό τα άτομα να μην εμπιστεύονται τις αρμόδιες αρχές, διότι, όσο μεγαλύτερη είναι η παραοικονομία σε μια χώρα, τόσο μεγαλύτερη είναι και η στρέβλωση της πραγματικότητας που παρουσιάζουν τα στατιστικά δεδομένα. Σημαντικά λοιπόν, μακροοικονομικά μεγέθη (όπως το ΑΕΠ, το επίπεδο των τιμών ή οι επενδύσεις) που θεωρούνται κρίσιμα για τη λήψη αποφάσεων από τις επιχειρήσεις δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα με αποτέλεσμα οποιοσδήποτε σχεδιασμός πραγματοποιείται να καθίσταται άκυρος ή αβάσιμος εξ αρχής. Ως εκ τούτου, τα άτομα που είναι υπεύθυνα για τη χάραξη μιας οικονομικής πολιτικής παραπλανούνται και οδηγούνται σε εσφαλμένες ή μη-βέλτιστες αποφάσεις. Βέβαια, πολλοί οικονομολόγοι τείνουν να υπερασπιστούν την οικονομική θεωρία προφασιζόμενοι ότι για τις αστοχίες στις μακροοικονομικές προβλέψεις δεν ευθύνεται η ίδια, αλλά η παραοικονομία που οδηγεί στη χειροτέρευση των στατιστικών εργαλείων (Feige, The UK's Unobserved Economy: A Preliminary Assessment, 1981), (Smith, The Informal Economy, 1981).

Επιπροσθέτως, η παραοικονομία δε θα μπορούσε να αφήσει ανεπηρέαστη τη δημοσιονομική πολιτική, η οποία καθίσταται επίσης, αναποτελεσματική. Τα άτομα που ασκούν παραοικονομικές δραστηριότητες δεν καταβάλλουν φόρους με αποτέλεσμα να μειώνονται τα φορολογικά έσοδα του κράτους και επακόλουθα και οι δημόσιες δαπάνες αυτού. Εφόσον, υπάρχουν δραστηριότητες που παράγουν προϊόντα και έχουν κέρδη, αλλά δε φορολογούνται, τα φορολογικά έσοδα που έχει το κράτος στη διάθεση του προκειμένου να τα διαθέσει για την υγεία, την παιδεία, σε υποδομές, επιδόματα κλπ είναι λιγότερα. Ένα άλλο πρόβλημα που δημιουργείται στη δημοσιονομική πολιτική είναι ένας φαύλος κύκλος που ξεκινά από το φορολογικό βάρος των πολιτών. Οι πολίτες που υπεύθυνα αποδίδουν τους φόρους που τους αναλογούν επωμίζονται μεγαλύτερο φορολογικό βάρος λόγω της παραοικονομίας, γεγονός που τους δίνει κίνητρο να φοροδιαφύγουν και οι ίδιοι. Αυτή η τάση στη φοροδιαφυγή θα αυξήσει

περισσότερο την παραοικονομία, που με τη σειρά της θα μειώσει τα κρατικά φορολογικά έξοδα και τις κρατικές δαπάνες, τα υπόλοιπα άτομα θα έχουν μεγαλύτερο φορολογικό βάρος και έτσι δημιουργείται αυτός ο ατέρμονος κύκλος.

Παράλληλα, εκτός από την αναποτελεσματικότητα στη δημοσιονομική πολιτική, προκαλείται αναποτελεσματικότητα και στη νομισματοπιστωτική πολιτική. Κατά κύριο λόγο οι συναλλαγές στις παραοικονομικές δραστηριότητες εκτελούνται με τη χρήση μετρητών, γεγονός που προκαλεί μείωση στην ελαστικότητα ζήτησης του χρήματος αναφορικά με το επιτόκιο. Η αντίσταση στις ηλεκτρονικές πληρωμές και στις εφαρμογές της νομοθεσίας προκαλεί οφέλη για λίγους έναντι των πολλών και μειώνει σε μεγάλο βαθμό το βιοτικό επίπεδο (Schneider & Williams, *The Shadow Economy*, 2013). Μεταβολές στην ελαστικότητα οδηγούν με τη σειρά τους σε μείωση της αποτελεσματικότητας της νομισματικής πολιτικής και σε αποσταθεροποίηση της οικονομίας. Πέραν τούτου, η παραοικονομία οδηγεί αναπόφευκτα στη δημιουργία παρα-αγοράς χρήματος, με αποτέλεσμα να ακμάζουν φαινόμενα, όπως η τοκογλυφία, η κυκλοφορία πλαστών νομισμάτων, η πώληση παράνομου συναλλάγματος κλπ. Τα άτομα που απασχολούνται στον τομέα της παραοικονομίας συναντάνε συνήθως εμπόδια πρόσβασης στο νόμιμο πιστωτικό χρήμα και έτσι αναγκάζονται να στρέφονται μονίμως στην ανεπίσημη αγορά προϊόντων.

Η παραοικονομία επηρεάζει αρνητικά και τα δεδομένα για την απασχόληση, καθώς υπερεκτιμάται η ανεργία. Πολλά άτομα που συχνά εμφανίζονται ως άνεργοι στην επίσημη αγορά αποτελούν στην πραγματικότητα εργαζόμενους στην ανεπίσημη αγορά, απολαμβάνοντας όμως, τόσο τα εισοδήματα από την ανεπίσημη εργασία τους, όσο και τα επιδόματα ανέργων που παρέχει το κράτος. Δεν είναι λίγες επίσης, οι φορές που παρατηρείται το φαινόμενο της διπλοαπασχόλησης, αφού πολλά άτομα που εργάζονται ήδη στην επίσημη αγορά, επιλέγουν να εργαστούν και στην ανεπίσημη με σκοπό να αυξήσουν τα εισοδήματά τους. Ως εκ τούτου, παρατηρείται σε μια χώρα αυξημένη ανεργία, η οποία δε συνάδει με την πραγματικότητα και μπορεί να είναι αισθητά μικρότερη σε περίπτωση που υπολογιστεί με πραγματικά δεδομένα. Οι κυβερνήσεις βέβαια, παίρνουν αποφάσεις στηριγμένες στα στατιστικά δεδομένα της οικονομίας και λόγω αυτής της παραπλανητικής εκτίμησης για την ανεργία οδηγούνται στην επιλογή στρατηγικών απασχόλησης και στήριξης των ανέργων, που δεν είναι οι καλύτερες.

Ανεπηρέαστη δε θα μπορούσε να μείνει και η κλαδική πολιτική. Η ύπαρξη

παραοικονομίας επηρεάζει διαφορετικά τους επί μέρους κλάδους της οικονομίας και οδηγεί σε παρερμηνεύσεις της παραγωγικότητας και του ανταγωνισμού. Η παραοικονομία επιδρά στην εκτίμηση του όγκου και της διάρθρωσης της παραγωγής και οδηγεί για ακόμη μια φορά σε λάθος αντιλήψεις σχετικά με την πραγματικότητα. (Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών, 2001).

Ένα ακόμη σημαντικό πρόβλημα που προκύπτει εξαιτίας της παραοικονομίας, αφορά την πολιτική διανομής του εισοδήματος. Σύμφωνα με πολλές μελέτες, αντί η ανάπτυξη της ανεπίσημης αγοράς να συμβάλλει στην αύξηση των θέσεων εργασίας και στη βελτίωση της οικονομικής κατάστασης των ανέργων, βελτιώνει τη θέση των εργαζομένων ήδη στην επίσημη αγορά. Υποστηρίζεται πως οι άνεργοι και ιδίως οι μακροχρόνια άνεργοι δεν επιλέγονται για να καλύψουν θέσεις εργασίας στην ανεπίσημη αγορά, ακριβώς επειδή έχουν μείνει εκτός αντικειμένου για καιρό με αποτέλεσμα να στερούνται εμπειρίας και δεξιοτήτων. Γι' αυτό το λόγο, επιλέγονται προς εργασία κατά βάση άτομα που πραγματοποιούν εισοδήματα στην επίσημη αγορά και έτσι, οι ήδη υπάρχουσες ανισότητες απασχόλησης και εισοδημάτων στην επίσημη αγορά μεταφέρονται και στην μαύρη αγορά (van Eck & Kazemier, 1988), (OECD, 1986).

Σαφώς, όπως κάθε φαινόμενο, η παραοικονομία δε συνεπάγεται μόνο αρνητικές επιπτώσεις για την οικονομία, αλλά και θετικές. Μεταξύ αυτών είναι η δημιουργία πρόσθετης ευημερίας, η απορρόφηση εργατικού δυναμικού, η ενίσχυση του ανταγωνισμού, η δημιουργία μιας «βαλβίδας ασφαλείας», κλπ (Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών, 2001). Κατά γενική όμως ομολογία, οι αρνητικές επιπτώσεις της παραοικονομίας στην οικονομία είναι σημαντικότερες από τις θετικές. Εκ των πρώτων, σημαντικότερες είναι η στρέβλωση σε μεγάλο βαθμό της εικόνας που έχουν τα οικονομούντα άτομα για τα πράγματα και η καλύτερευση της κατάστασης των εργαζομένων σε αυτή έναντι των υπολοίπων πολιτών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: ΑΙΤΙΕΣ, ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ

Στην εισαγωγή της παρούσας εργασίας τέθηκαν κάποια ερωτήματα σχετικά με την φοροδιαφυγή. Ενδεικτικά αναφέρονται: Για ποιο λόγο οι πολίτες κάθε κράτους φοροδιαφεύγουν; Τι τους οδηγεί σε αυτή την πράξη; Ποια είναι τα κίνητρα τους; Γιατί το ελληνικό κράτος φαίνεται ανίκανο να καταστείλει το φαινόμενο και τις συνέπειες του; Τι μπορεί να κάνει το κράτος, ώστε να αναγκάσει τους πολίτες να εκπληρώνουν τις φορολογικές τους υποχρεώσεις; Σε αυτό το κεφάλαιο της εργασίας θα γίνει μια προσπάθεια να απαντηθούν κάποια από αυτά τα ερωτήματα, να διερευνηθούν τα αίτια, οι συνέπειες και οι τρόποι αντιμετώπισης του φαινομένου που καλείται φοροδιαφυγή.

2.1 ΟΙ ΑΙΤΙΕΣ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ

Ο McGee έχοντας ασχοληθεί σε βάθος με το θέμα της φοροδιαφυγής έχει καταλήξει στο ότι υπάρχουν τέσσερις τρόποι να αντιληφθεί κανείς το φαινόμενο:

Αρχικά, μπορεί κάποιος να υπαινιχθεί, ότι η συγκεκριμένη πράξη δεν είναι ποτέ ηθική. Εφόσον οι φόροι επιβάλλονται σε ένα κράτος, η καταβολή τους είναι υποχρεωτική και αφορά τους πάντες. Δεν είναι σωστό άτομα που δεν έχουν πληρώσει τους φόρους που τους αντιστοιχούν να απολαμβάνουν τα ίδια δημόσια αγαθά με όσους τους καταβάλλουν κανονικά. Δε μπορεί λοιπόν, να είναι ηθική μια πράξη που δυσχεραίνει την θέση κάποιων ανθρώπων υπέρ κάποιων άλλων.

Μια δεύτερη, λιγότερο απόλυτη οπτική αντιλαμβάνεται την φοροδιαφυγή ως μια πράξη που κάποιες φορές μπορεί να είναι ηθική. Σε περιπτώσεις που το κράτος εισπράττει το μεγαλύτερο μέρος των εισοδημάτων των πολιτών με αποτέλεσμα οι δεύτεροι δύσκολα συντηρούνται, θα έπρεπε οι φορολογούμενοι να μπορούν να φοροδιαφεύγουν. Το πρόβλημα που ανακύπτει όμως, είναι: από ποιο επίπεδο αρχίζει η φορολόγηση να θεωρείται υπερβολική; Ποιος θα είναι αυτός που θα το κρίνει;

Μια επαναστατική οπτική για τη φοροδιαφυγή είναι, ότι είναι πάντοτε ηθική. Η συγκεκριμένη άποψη είναι αντιφατική με όσα έχουν διατυπωθεί μέχρι τώρα για την φοροδιαφυγή και δεν έχει γίνει αποδεκτή από την επιστημονική κοινότητα. Στηρίζεται

στο ότι η επιβολή των φόρων γίνεται από λίγους σε βάρος των πολλών και δεν είναι ιδιαίτερα δημοκρατική, διότι δε στηρίζεται στην πλειοψηφία. Το να επιβάλλονται όμως, οι φόροι βάσει πλειοψηφίας είναι αδύνατο, διότι το μεγαλύτερο μέρος των πολιτών θα ήταν υπέρ των πολύ χαμηλών συντελεστών, που δε θα μπορούν να καλύψουν τις δαπάνες του κράτους.

Η τέταρτη άποψη υποστηρίζει, ότι οι πολίτες έχουν καθήκον να φοροδιαφεύγουν, όταν το κράτος δε χρησιμοποιεί τα εισοδήματα από τη φορολογία με τρόπο συνετό και προβαίνει σε ανήθικες πράξεις. Και σε αυτή την περίπτωση εγείρονται διάφορα ερωτήματα: Ποιος τρόπος θεωρείται συνετός; Ποιος θα είναι αρμόδιος το κρίνει αυτό; Πότε παύει να θεωρείται σωστός ο τρόπος αξιοποίησης; (McGee, 2012).

Η φοροδιαφυγή είναι ένα φαινόμενο που εμφανίζεται σε όλες τις χώρες του κόσμου, ωστόσο δεν έχουν οι πολίτες την ίδια τάση προς αυτή, διότι η ροπή προς φοροδιαφυγή εξαρτάται από ένα πλήθος αντικειμενικών και υποκειμενικών παραγόντων (Κανελλόπουλος Χ. Κ., 1995). Ανεξάρτητα λοιπόν, από το πώς αντιλαμβάνεται ο καθένας τη φοροδιαφυγή, είναι σημαντικό να αναλυθούν τα αίτια που ωθούν τα άτομα στο να φοροδιαφεύγουν. Κατά τη δημοσιονομική θεωρία της φοροδιαφυγής, τα άτομα χρειάζονται ένα κίνητρο για να λειτουργήσουν με τρόπο αντίθετο από αυτό που ορίζει η νομοθεσία. Αφού γίνεται λόγος για ένα σύνθετο φαινόμενο με πολλές διαστάσεις οι αιτίες αυτές δεν θα πρέπει να περιοριστούν μόνο στον οικονομικό τομέα, αλλά να επεκταθούν και σε άλλες εκφάνσεις της καθημερινότητας (Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, 1993).

2.1.1 ΤΟ ΥΨΟΣ ΤΟΥ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΥ ΒΑΡΟΥΣ

Οι φόροι αποτελούν τη μεγαλύτερη πηγή εσόδων για ένα κράτος και επιβάλλονται από αυτό με σκοπό να συγκεντρωθούν χρήματα για την κάλυψη των δημοσίων υποχρεώσεων (δανείων, έργων, επενδύσεων σε υγεία, παιδεία, ενέργεια κλπ). Οι πολιτικοί αρχηγοί των κρατών έχουν την τάση να αυξάνουν τους φόρους σε περιόδους που η ανάγκη για κρατικά έσοδα είναι μεγάλη. Αυτή την αύξηση στους φόρους την επωμίζονται οι πολίτες, οι οποίοι βλέπουν όλο και μεγαλύτερο μέρος των εισοδημάτων τους να καταλήγει στο κράτος, με αποτέλεσμα να αγανακτούν και να

φοροδιαφεύγουν. Η τάση αυτή παρατηρείται πιο έντονα στα υψηλότερα εισοδηματικά κλιμάκια, όπου τα ποσά που κερδίζει το κράτος από τη φορολόγηση είναι πολύ υψηλά. Βέβαια, θα πρέπει να σημειωθεί, ότι περισσότερο φαίνεται να φοροδιαφεύγουν τα μεσαία κοινωνικά στρώματα (Κορομηλάς, Αίτια και συνέπειες της φοροδιαφυγής, 2018).

Οι φορολογούμενοι αντιλαμβάνονται πως η πληρωμή των φόρων τους είναι υποχρεωτική, ωστόσο όταν η φορολογική επιβάρυνση ξεπερνά κατά πολύ ένα ποσό φόρου, το οποίο οι ίδιοι είχαν θέσει ως αποδεκτό, οδηγούνται στην φοροδιαφυγή. Καλώς ή κακώς τα άτομα σχηματίζουν μια δική τους άποψη για τη φορολογική επιβάρυνση που πρέπει να υφίσταντο και όταν η πραγματικότητα είναι διαφορετική, στρέφονται σε μη-νόμιμες μεθόδους για να διατηρήσουν τα εισοδήματά τους στο προηγούμενο επίπεδο. Όσο αυξάνονται οι φόροι, οι πολίτες βλέπουν τα εισοδήματά τους απομένουν να λιγοστεύουν σημαντικά και έτσι, αναγκάζονται να προβούν σε πράξεις που τα αποκρύπτουν από τις αρμόδιες υπηρεσίες. Σύμφωνα με τον Barry Goldwater: «The income tax created more criminals than any other single act of government» (= Ο φόρος εισοδήματος δημιούργησε περισσότερους εγκληματίες από οποιαδήποτε άλλη πράξη της Κυβέρνησης).

Τα παραπάνω είναι άρρηκτα συνδεδεμένα και με την έννοια της χρησιμότητας. Είναι γνωστό, πως βασική επιδίωξη των καταναλωτών είναι μεγιστοποίηση της χρησιμότητας που απολαμβάνουν από τη χρήση ενός συνόλου αγαθών και υπηρεσιών. Την παραπάνω επιδίωξη περιορίζουν δύο παράγοντες που σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο θεωρούνται δεδομένοι για τους καταναλωτές: οι τιμές των αγαθών και το χρηματικό εισόδημα τους. Με τον όρο χρηματικό εισόδημα εννοείται ένα συγκεκριμένο σύνολο χρηματικών μονάδων που μπορεί το άτομο να διαθέσει για την αγορά αγαθών και υπηρεσιών. Ένας ορθολογικός καταναλωτής διανέμει με τέτοιο τρόπο το εισόδημα του, ώστε να αγοράζει αυτά τα αγαθά και σε εκείνες τις ποσότητες που μεγιστοποιείται η χρησιμότητα του (Βελέντζας, 2011). Όσο αυτό το εισόδημα μειώνεται, τόσο λιγότερα αγαθά μπορούν να καταναλώσουν τα άτομα και τόσο μικρότερη είναι τελικά η χρησιμότητα που απολαμβάνουν. Όπως προαναφέρθηκε, άμεση συνέπεια της αύξησης των φόρων είναι η μείωση των διαθέσιμων εισοδημάτων για τους καταναλωτές, οι οποίοι αναγκάζονται να καταναλώνουν λιγότερα αγαθά και υπηρεσίες ή χαμηλότερης ποιότητας με αποτέλεσμα να στερούνται χρησιμότητας.

Έτσι λοιπόν, προκύπτει, πως το συνολικό εισόδημα των καταναλωτών είναι

αντιστρόφως ανάλογο με τη φορολογική επιβάρυνση αυτών. Η δεύτερη έχει άμεση σχέση και μάλιστα σχετίζεται θετικά με τους φορολογικούς συντελεστές που επικρατούν σε μια χώρα. Όσο αυξάνονται οι φορολογικοί συντελεστές, τόσο αυξάνεται και η φορολογική επιβάρυνση των πολιτών. Συνεπώς, όσο αυξάνονται οι φορολογικοί συντελεστές, τόσο μειώνεται το διαθέσιμο εισόδημα των φορολογούμενων, γεγονός που τους δίνει και πάλι κίνητρα να οδηγηθούν στη φοροδιαφυγή. Οι Schneider και Fuest μάλιστα, υποστηρίζουν πως οι υψηλοί φορολογικοί συντελεστές σε συνδυασμό με ένα αυστηρό νομοθετικό πλαίσιο οδηγούν αναπόφευκτα σε φοροδιαφυγή δεδομένου ότι όλοι οι άλλοι προσδιοριστικοί παράγοντες παραμένουν σταθεροί (*ceteris paribus*) (Schneider & Fuest, *Tax Evasion, Tax Avoidance, and Shadow Economy: Introduction*, 2012).

Σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, το 2014 υπολογίζεται πως το φορολογικό βάρος των Ελλήνων φορολογουμένων ανήλθε από το 34,4% (που ήταν και ο μέσος όρος των χωρών του ΟΟΣΑ) στο 35,9%. Το 2016 μάλιστα, παρατηρήθηκε η μεγαλύτερη αύξηση φορολογικής επιβάρυνσης στη χώρα σε σχέση με τα υπόλοιπα κράτη-μέλη του ΟΟΣΑ. Η αύξηση αυτή ήταν της τάξης του 2,2% (από 36,4% το 2015, τα φορολογικά έσοδα έφτασαν το 2016 το 38,6%), ενώ ο μέσος όρος των υπόλοιπων χωρών αυξήθηκε μόνο κατά 0,27% (OECD, 2017)! Η αύξηση του φορολογικού βάρους συνεπάγεται ανάπτυξη κινήτρων για φοροδιαφυγή. Τα άτομα συγκρίνουν το όφελος που θα έχουν από τη φοροδιαφυγή με το ρίσκο που παίρνουν σε περίπτωση που αποκαλυφθεί η πράξη τους και όταν το πρώτο είναι μεγαλύτερο, προβαίνουν σε πράξεις απόκρυψης των εισοδημάτων τους (International Monetary Fund - IMF, 2013). Υπάρχει λοιπόν, μια τάση μη-συμμόρφωσης με όσα ορίζει η φορολογική νομοθεσία (Christian, 1994). Από διάφορες πηγές συνάγεται, ότι τρεις είναι οι παράγοντες που παίζουν καθοριστικό ρόλο στη φοροδιαφυγή: οι (υψηλοί) φορολογικοί συντελεστές, η πιθανότητα εντοπισμού και τιμωρίας και το μέγεθος των προστίμων που θα επιβληθούν (International Monetary Fund - IMF, 2013).

Η χώρα, εξαιτίας της χρηματοπιστωτικής κρίσης που την ταλανίζει την τελευταία δεκαετία, έχει οδηγηθεί σε σημαντική αύξηση της φορολογίας και ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά το φόρο εισοδήματος των φυσικών προσώπων. Η συγκεκριμένη φορολογία ρυθμίζεται από τον Κώδικα Φορολογίας Εισοδήματος (ΚΦΕ) Ν. 2238/1994 με τις τροποποιήσεις που έχει δεχθεί από τη μέρα εφαρμογής του μέχρι και σήμερα. Μετά την τελευταία τροποποίηση, ορίζεται πως σε εισοδήματα έως 20.000€ αντιστοιχεί φόρος της τάξης του 22%, σε εισοδήματα από 20.001€ έως 30.000€ αντιστοιχεί φόρος

29%, σε εισοδήματα από 30.001 έως 40.000€ αντιστοιχεί φόρος 37% και σε εισοδήματα υψηλότερα από 40.001€ αντιστοιχεί φόρος ίσος με 45% με την επακόλουθη εξάλειψη του αφορολόγητου από το 2013. Παρά το γεγονός βέβαια, ότι αυξήθηκαν οι φορολογικοί συντελεστές, δε φάνηκε να συνέβη το ίδιο και στα έσοδα του κράτους από το φόρο εισοδήματος φυσικών προσώπων (ΦΕΦΠ). Συγκεκριμένα, τα έσοδα από τον ΦΕΠΦ σημείωσαν πτώση ίση με 1% σχεδόν από το 2012 στο 2013 (OECD, 2017), (ΔιαΝΕΟσις, 2018). Αυτό αποδεικνύει πως οι φορολογούμενοι αντέδρασαν στους υψηλότερους φορολογικούς συντελεστές, φοροδιαφεύγοντας, προκειμένου να δείξουν με αυτόν τον τρόπο την αγανάκτηση τους. Μπορεί αντίστοιχοι φορολογικοί συντελεστές να υπάρχουν και σε άλλες χώρες της Ευρώπης και του κόσμου, αλλά ειδικά στην πρώτη, οι υψηλοί συντελεστές συνοδεύονται από κοινωνικά κράτη, που φροντίζουν τους πολίτες και τα ύψιστα αγαθά για αυτούς (όπως η υγεία, η παιδεία, η ασφάλεια και άλλες παροχές) (Νικολάου, 2018). Σε αυτές τις χώρες οι πολίτες δεν αντιδρούν, ακριβώς επειδή θεωρούν πως ο υψηλός φόρος που αποδίδουν στο κράτος, έχει κάποιο αντίκρισμα, κάποια αντιπαροχή, κάτι που δεν συμβαίνει (στον ίδιο βαθμό τουλάχιστον) στην Ελλάδα. Άλλωστε, μέχρι και ο ίδιος ο Einstein είχε δηλώσει: «The hardest thing to understand in the world, is the income tax» (= Το δυσκολότερο πράγμα για κατανόηση σε αυτόν τον κόσμο είναι ο φόρος εισοδήματος).

Εξαίρεση δε θα μπορούσαν να αποτελούν και οι έμμεσοι φόροι και ειδικότερα ο φόρος προστιθέμενης αξίας (ΦΠΑ), αφού η Ελλάδα είναι από τις χώρες του ΟΟΣΑ που και σε αυτή την περίπτωση έχει έναν από τους υψηλότερους συντελεστές. Τα επίπεδα φοροδιαφυγής στη χώρα αναφορικά με το ΦΠΑ είναι πολύ υψηλά, ενώ η εισπραξιμότητα είναι χαμηλή. Όπως ο ΦΕΦΠ, έτσι και ο ΦΠΑ είναι ένας φόρος που έχει υποστεί πολλές τροποποιήσεις στους συντελεστές χρόνο με το χρόνο. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα είναι, ότι στα πρώτα χρόνια της κρίσης, στις αρχές του 2010, ο ΦΠΑ αυξήθηκε από 19% σε 21% ενώ, στα μέσα της ίδιας χρονιάς αυξήθηκε από 21% σε 23% ! Σε μεταβολές στο ΦΠΑ υποβλήθηκαν και τομείς, όπως της εστίασης, των τροφίμων, των ξενοδοχείων και των καταλυμάτων με τις μεγαλύτερες αντιδράσεις να σημειώνονται το 2015, όταν εξομοιώθηκε ο ΦΠΑ σε πέντε ελληνικά νησιά με αυτόν της ηπειρωτικής χώρας. Οι επαγγελματίες προκειμένου να ανταπεξέλθουν στο βάρος των υποχρεώσεων τους, παύουν να εκδίδουν παραστατικά πώλησης ή εξυπηρέτησης, εκδίδουν εικονικά τιμολόγια και αποδείξεις ή εκδίδουν παραστατικά με τον χαμηλότερο συντελεστή (κάτι που παρατηρείται συχνά στην εστίαση). Η Ελλάδα παρουσιάζει τεράστια ελλείμματα – διαφορά μεταξύ εσόδων και

εξόδων – από το ΦΠΑ και το 2015 ήταν η χώρα με το τρίτο υψηλότερο έλλειμμα (28% του ΑΕΠ) στο ΦΠΑ στην Ευρώπη μετά από τη Ρουμανία και τη Σλοβακία. Τα ελλείμματα στον ΦΠΑ σίγουρα είναι εν μέρει αποτέλεσμα της φοροδιαφυγής, ωστόσο οφείλονται και σε άλλους παράγοντες που δεν είναι άλλοι από την φοροαποφυγή, την αδυναμία των αρμόδιων υπηρεσιών να υπολογίσουν το έλλειμμα, τη φορολογική ηθική και συμμόρφωση κ.ά.

Το 2012 έγινε μια έρευνα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή με τη χρήση της καμπύλης Laffer, η οποία όριζε τα μέγιστα επίπεδα φορολογικών συντελεστών που θα μπορούσαν να επιβληθούν σε μια ευρωπαϊκή χώρα, ώστε να συνεχίσει αυτή να έχει έσοδα από τους φόρους (υποδηλώνοντας μια αρνητική σχέση μεταξύ των φορολογικών συντελεστών και των φορολογικών εσόδων). Αρχικά, η Ελλάδα φάνηκε να απέχει αρκετά από τα ανώτατα αυτά όρια φορολογίας, ωστόσο υπήρχε ένας παράγοντας που δεν συνεκτιμήθηκε στην έρευνα και αυτός ήταν η παραοικονομία. Όπως αποδείχθηκε, ο παράγοντας αυτός ήταν ιδιαίτερα κρίσιμος για την έρευνα, καθώς για τις χώρες με (υψηλή) παραοικονομία αυτοί οι συντελεστές ήταν διαφορετικοί. Χώρες με υψηλά επίπεδα σκιώδους οικονομίας θα έπρεπε να επιβάλλουν φόρους χαμηλότερους από αυτούς που όριζε η καμπύλη Laffer, επειδή σε αυτές η υποκαταστασιμότητα μεταξύ νόμιμης και παράνομης δραστηριότητας ήταν υψηλή και έτσι ανά πάσα στιγμή οι πολίτες θα κατέφευγαν σε παραοικονομικές δραστηριότητες. Πιο συγκεκριμένα, ο ΦΕΦΠ θα έπρεπε να φτάνει στη χειρότερη το 39%, διότι για υψηλότερο φορολογικό συντελεστή τα φορολογικά έσοδα μειώνονταν. Για τον ίδιο λόγο, ο ΦΕΝΠ υπολογίζεται στο 63% και ο φόρος κατανάλωσης για τα νομικά πρόσωπα στο 64%. Αναλυτικότερα, το 2008 η αύξηση του ΦΕΦΠ από 37% σε 39% οδήγησε σε αύξηση των εσόδων μόνο κατά 0,1% του ΑΕΠ. Κατ' αντιστοιχία, την ίδια χρονιά αύξηση του ΦΕΝΠ από 32% στο 63% αύξησε τα έσοδα κατά ποσοστό 3% του ΑΕΠ, ενώ η αύξηση του φόρου κατανάλωσης από 20% σε 64% αύξησε τα έσοδα κατά 7% του ΑΕΠ (European Commission, 2012). Συγκεκριμένα δε, στον κλάδο των αλκοολούχων ποτών, εξαιτίας των αυξημένων ειδικών φόρων κατανάλωσης, σύμφωνα με στοιχεία του IOBE, το 2012 τα έσοδα από την πώληση αλκοολούχων ποτών ανήλθαν στα 296 εκατομμύρια ευρώ, έναντι των 348 εκατομμυρίων ευρώ της προηγούμενης χρονιάς. Τα παραπάνω αποδεικνύουν μια κατακόρυφη πτώση στις πωλήσεις των αλκοολούχων, το οποίο φυσικά υποδεικνύει πως τα επίπεδα φοροδιαφυγής ή παραοικονομίας στον κλάδο θα ήταν τεράστια (Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών - IOBE, 2013).

Κάτι αντίστοιχο με την καμπύλη Laffer υποδηλώνει και ο νόμος της φθίνουσας

ή μη-ανάλογης απόδοσης. Ο Περάκης υποστήριξε, πως πέρα από την καμπύλη Laffer η χρήση του τόσο γνωστού στα οικονομικά νόμου μπορεί να αναδείξει την αρνητική σχέση που υπάρχει μεταξύ των φορολογικών συντελεστών και των φορολογικών εσόδων. Σύμφωνα με το νόμο της φθίνουσα απόδοσης, η προσθήκη επιπλέον συντελεστών παραγωγής επιδρά θετικά στην παραγωγή ενός προϊόντος. Υπάρχει όμως, ένα σημείο πέρα από το οποίο οποιαδήποτε διαδοχική αύξηση στους συντελεστές παραγωγής επιφέρει όλο και μικρότερες αυξήσεις στο τελικό προϊόν (Βελέντζας, 2011). Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και με τους φόρους. Αντικαθιστώντας τους συντελεστές παραγωγής με τους φορολογικούς συντελεστές και το τελικό προϊόν με τα φορολογικά έσοδα είναι εύκολο να αντιληφθεί κανείς τις αρνητικές επιπτώσεις της αύξησης των φορολογικών συντελεστών (Περάκης, 2018).

Δεν πρέπει επίσης, να υποτιμάται το γεγονός, ότι υψηλότεροι φορολογικοί συντελεστές δρουν αποθαρρυντικά για οποιονδήποτε επιθυμεί να κάνει μια επένδυση στην Ελλάδα. Οποιαδήποτε χώρα εμφανίζει πιο χαμηλούς και σταθερούς συντελεστές αποτελεί ουσιαστικά πόλο έλξης για τους επενδυτές και είναι πιο ανταγωνιστική σε σχέση με άλλες. Οι υψηλοί φορολογικοί συντελεστές και η έλλειψη εμπιστοσύνης που αποπνέει τα τελευταία χρόνια η Ελλάδα αποθαρρύνει κάθε είδους επένδυση, με αποτέλεσμα να συρρικνώνεται η φορολογική βάση και να επιβαρύνονται όσοι ήδη δραστηριοποιούνται στη χώρα. Δεν είναι καθόλου τυχαίο που πολλές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνταν στη Βόρεια Ελλάδα, έκλεισαν και μεταφέρθηκαν σε γειτονικές χώρες, όπως τα Σκόπια και η Βουλγαρία, όπου οι φορολογικοί συντελεστές είναι χαμηλότεροι και η εργασία φθηνότερη. Όπως τόνισε και ο Σύνδεσμος Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών (ΣΕΒ), μια οικονομία χωρίς επενδύσεις συνεπάγεται μια κοινωνία χωρίς συνοχή! Βραχυπρόθεσμα μπορεί να μην είναι εμφανή τα σημάδια κινδύνου για την οικονομία, μακροπρόθεσμα όμως, μια χώρα μπορεί να μετατραπεί σε οικονομία χαμηλής παραγωγικότητας, όπου δεν θα υπάρχουν σταθερά θεμέλια για κοινωνική ευημερία και οικονομική άνθιση (Σύνδεσμος Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών - ΣΕΒ , 2016).

Είναι κοινώς αποδεκτό, πως οι φόροι είναι υποχρεωτικοί και αναπόφευκτοι για μια οικονομία, καθώς ένα κράτος είναι φύσει αδύνατον να λειτουργήσει και να αναπτυχθεί σαν οικονομία χωρίς τους φόρους. Άλλωστε και ο Benjamin Franklin είχε παραδεχθεί: «In this world nothing can be said to be certain, except death and taxes» (=Σε αυτό τον κόσμο τίποτα δεν είναι σίγουρο, εκτός από το θάνατο και τους φόρους), επιβεβαιώνοντας τα παραπάνω, ότι δηλαδή, οι φόροι έχουν διάρκεια στο χρόνο και θα

συνεχίσουν να υπάρχουν σε μια οικονομία. Είναι όμως, σημαντικό για κάθε χώρα να εντοπίσει εκείνα τα επίπεδα φορολογίας που θα της αποφέρουν τα μεγαλύτερα έσοδα και ταυτόχρονα θα μειώσουν τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία. Η παραπάνω ανάλυση απέδειξε πως οι υψηλότεροι φόροι δεν οδηγούν σε υψηλότερα φορολογικά έσοδα, αντίθετα ωθούν τα άτομα στην απόκρυψη των εισοδημάτων τους και στην παραοικονομία. Ο Ιταλός φιλόσοφος, πολιτικός και υποστηρικτής των Marx και Lenin, Antonio Gramsci, ορθώς υποστήριξε πως: «Tax kills taxes» (=Ο φόρος σκοτώνει τους φόρους), γεγονός που ενισχύει την παραπάνω ανάλυση.

2.1.2 ΠΟΛΥΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΥΠΛΟΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Μια ακόμη πολύ σημαντική αιτία της φοροδιαφυγής είναι η πολυνομία και η πολυπλοκότητα του φορολογικού συστήματος. Το ελληνικό φορολογικό σύστημα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ιδιαίτερα πολύπλοκο, γεγονός που αποδεικνύεται από το πλήθος των εγκυκλίων που εκδίδονται με σκοπό να ερμηνεύσουν ή να διευκρινίσουν την επιβληθείσα νομοθεσία. Πέραν τούτου, στις προσπάθειες της Ελλάδας να συμμορφωθεί με τα πρότυπα που της όριζαν οι δανειστές της, οι πολιτικοί αρχηγοί της χώρας μετέβαλαν συνεχώς τη φορολογική νομοθεσία ορίζοντας νέους φορολογικούς συντελεστές για κάθε κλίμακα με αποτέλεσμα τα δεδομένα των πολιτών να μεταβάλλονται από χρόνο σε χρόνο ή ακόμη και μέσα στην ίδια χρονιά. Η κυρία Ειρήνη Γιανναδάκη, τότε Πρόεδρος των Εφετών και Πρόεδρος της Ένωσης Διοικητικών Δικαστών, το 2015 ανέφερε χαρακτηριστικά, πως από την περίοδο της Μεταπολίτευσης μέχρι το 2015, σε μια περίοδο δηλαδή 40 χρόνων, είχαν ψηφιστεί στην Ελλάδα 250 φορολογικά νομοθετήματα και τροπολογίες με άλλους 3.450 νόμους και 115.000 υπουργικές αποφάσεις! (Γιανναδάκη, 2015) Επιπροσθέτως, από το 2002 έως το 2016 ψηφίστηκαν 37 φορολογικοί νόμοι, εκ των οποίων οι 12 ψηφίστηκαν μέσα σε δύο χρόνια, το 2010 στις αρχές του πρώτου μνημονίου και το 2013 κατά την προετοιμασία της χώρας για το δεύτερο μνημόνιο (Σωτηρόπουλος & Χριστόπουλος, 2017).

Η παράλληλη ύπαρξη πολλών νομοθεσιών και η διαρκής τροποποίηση αυτών δημιουργούν πολλά προβλήματα μεταξύ των οποίων, η σύγχυση των φορολογουμένων, η παρακώλυση του έργου των δημοσίων αρχών, η καθυστέρηση και η δυσκολία

υπολογισμού και συλλογής των φόρων από αυτές. Θεωρητικά οι εγκύκλιοι εκδίδονται από τη Φορολογική Διοίκηση κατά κύριο λόγο για να διευκρινίσουν τμήματα της ανακοινωθείσας νομοθεσίας, που χρήζουν επεξήγησης και για να καλύψουν κενά αυτής, όπως ορίζει το άρθρο 9 του Ν.4174/2013. Σε πολλές περιπτώσεις η νομοθεσία συντάσσεται σε σύντομο χρονικό διάστημα και συχνά εμφανίζονται σε αυτή λάθη, ασάφειες ή κενά. Εν τούτοις, οι συγκεκριμένοι εγκύκλιοι ή οι υπουργικές αποφάσεις καταλήγουν να καθιστούν τη νομοθεσία ακόμη πιο περίπλοκη και δυσνόητη. Μεταγενέστεροι νόμοι τροποποιούν ή και αντικαθιστούν προγενέστερους, ειδικότεροι γενικότερους, ενώ υπάρχουν και νόμοι που εφαρμόζονται με επιφύλαξη άλλων διατάξεων. Αποτέλεσμα όλων αυτών είναι να μη μπορούν να ανταποκριθούν έγκαιρα ή ικανοποιητικά οι πολίτες στις φορολογικές τους υποχρεώσεις. Μπορεί για ένα νομικό ή ένα λογιστή τα πράγματα να φαίνονται πιο απλά, γιατί αυτό είναι το αντικείμενο της απασχόλησής τους, ωστόσο οι νόμοι απευθύνονται και στον κοινό πολίτη, ο οποίος δεν είναι πάντοτε σε θέση να καταλάβει τις διατάξεις της νομοθεσίας ή δεν έχει ενημερωθεί σχετικά με τις τελευταίες αλλαγές σε αυτή, με αποτέλεσμα να οδηγείται σε παρερμηνείες και λάθη. Σε αυτή τη δεινή θέση βρίσκονται περισσότερο τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα που μπορεί να μην έχουν καν τη δυνατότητα, όπως άλλοι, να προσλάβουν ειδικούς που θα αναλάβουν να τους εξηγήσουν τις τροποποιήσεις ή και να διεκπεραιώσουν τις υποχρεώσεις τους.

Η κατάσταση που περιγράφηκε παραπάνω δημιουργεί μια σχετική αβεβαιότητα στους φορολογούμενους και κλονίζεται παράλληλα η εμπιστοσύνη τους προς το κράτος δημιουργώντας ανασφάλεια δικαίου. Τα άτομα δηλαδή, αδυνατούν να γνωρίζουν και να εφαρμόζουν τον ισχύοντα νόμο ανά πάσα στιγμή λαμβάνοντας υπόψη τους τις υπουργικές αποφάσεις, τις εγκυκλίους, τις τροποποιήσεις ή τις ερμηνείες τους. Αυτή η ανασφάλεια εντείνεται περισσότερο με τις ατομικές λύσεις που εκδίδει η Δημόσια Διοίκηση, απαντήσεις δηλαδή της ίδιας της Δημόσιας Διοίκησης σε ερωτήσεις των φορολογουμένων. Οι απαντήσεις αυτές είναι προϊόν ερμηνείας του εκάστοτε υπαλλήλου της Δημόσιας Διοίκησης, οι οποίες άσχετα από το αν είναι ορθές ή όχι, ενσαρκώνουν μια υποκειμενική άποψη, η οποία δε δεσμεύει τις αρμόδιες αρχές στην επιβολή προστίμων. Επίσης, παρατηρείται μάλιστα το εξής οξύμωρο, ενώ οι σχετικές διατάξεις τις περισσότερες φορές γράφονται με τρόπο βιαστικό και σε σύντομο χρονικό διάστημα, ώστε να εφαρμοστούν όσο πιο σύντομα γίνεται, οι εγκύκλιοι για την ερμηνεία αυτών καθυστερούν σημαντικά με αποτέλεσμα η κατανόηση των διατάξεων να καθίσταται πολύ δύσκολη. Σαφώς, αυτές οι εγκύκλιοι δε μπορούν να εισάγουν

δίκαιο ή να ερμηνεύσουν νόμο επί τα χείρω, αλλά παρόλα αυτά είναι δεσμευτικές και χρησιμοποιούνται για να εισάγουν τροποποιήσεις, επεξηγήσεις ή να καλύψουν κενά που ο νομοθέτης εσκεμμένα άφησε έτσι. Κάτι τέτοιο αλλοιώνει το γράμμα του νόμου και μπερδεύει ακόμη περισσότερο τους φορολογούμενους.

Ένα άλλο ζήτημα σχετικό με τις εγκυκλίους είναι, ότι η Δημόσια Διοίκηση πολλές φορές εκδίδει διαφορετικές εγκυκλίους για το ίδιο θέμα, αλλά με διαφορετική ερμηνεία, κάτι που οδηγεί τους φορολογούμενους σε ακόμη μεγαλύτερη σύγχυση. Παρά το γεγονός, ότι ο πολίτης που τήρησε έστω και μία από αυτές δεν τιμωρείται με πρόστιμο, ο τρόπος που δρα η Δημόσια Διοίκηση θίγει αναφαίρετα δικαιώματα των πολιτών, όπως το δικαίωμα τους για δικαιολογημένη εμπιστοσύνη στις πράξεις της Δημόσιας Διοίκησης (Συνήγορος του Πολίτη, 2011).

Τα προβλήματα αυτά αναγνωρίζει και η Γενική Γραμματεία Δημοσίων Εσόδων σε σχετικό κείμενο της, όπου μεταξύ των άλλων αναφέρει πως πέρα από τους πολίτες μεγάλο πρόβλημα υφίστανται και οι υπάλληλοι της Δημόσιας Διοίκησης. Οι συγκεκριμένοι υπάλληλοι θα πρέπει με τη σειρά τους να φροντίζουν να ενημερώνονται για τις αλλαγές στη νομοθεσία, ώστε να μπορούν να ελέγξουν, αν οι πολίτες έπραξαν σύμφωνα με το νόμο ή όχι και να επιβάλλουν πρόστιμα στη δεύτερη περίπτωση. Κάτι τέτοιο, καθιστά την εργασία μια αγχώδη και κουραστική διαδικασία, όπου τα δεδομένα ανατρέπονται συνεχώς. Το έργο αυτών των αρμόδιων αρχών καθίσταται κατά γενική ομολογία αφόρητα δύσκολο, καθώς το πλήθος και η πολυπλοκότητα της εκδοθείσας νομοθεσίας καθιστούν δυσχερή τον έλεγχο και τον εντοπισμό των παραβάσεων (Γενική Γραμματεία Δημοσίων Εσόδων - ΓΓΔΕ, 2016).

Αυτή ακριβώς η αδυναμία των φορολογουμένων να συμβαδίσουν με τις συνεχείς αλλαγές στη νομοθεσία τους οδηγεί σε ηθελημένες ή μη πράξεις προς ίδιον όφελος. Τα άτομα δηλαδή, ωθούνται στη φοροδιαφυγή προκειμένου να αποφύγουν την επιβολή προστίμου σε περίπτωση λάθους ερμηνείας και κατ' επέκταση εφαρμογή της φορολογικής νομοθεσίας.

2.1.3 ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑ

Η πολυνομία και η πολυπλοκότητα του φορολογικού συστήματος συνδέεται άμεσα με τη γραφειοκρατία, η οποία με τη σειρά της οδηγεί επίσης σε φοροδιαφυγή. Η

γραφειοκρατία των κρατικών λειτουργιών σε συνδυασμό με την πολυνομία αποτελούν ένα βασικό χαρακτηριστικό τις Ελλάδας με επιπτώσεις, τόσο στους πολίτες, όσο και στις αρμόδιες αρχές.

Γενικότερα, η Ελλάδα σαν χώρα χαρακτηρίζεται από μεγάλη γραφειοκρατία, διότι ακόμη και για μια απλή διαδικασία υπάρχει τεράστια καθυστέρηση και αναμονή για τους ενδιαφερόμενους σε όλο το δημόσιο τομέα εν γένει. Ο φορολογικός τομέας φυσικά δε θα μπορούσε να αποτελεί εξαίρεση. Οι μη-ενοποιημένες διαδικασίες στις υπηρεσίες του δημοσίου, καθώς και η πολυπλοκότητα του φορολογικού συστήματος αποτελούν γενεσιουργές αιτίες της γραφειοκρατίας στη χώρα. Για να αναλάβει δράση η Δημόσια Διοίκηση, πρέπει πρώτα να προηγηθούν κάποιες εσωτερικές διαδικασίες, οι οποίες μπορεί να αφορούν διαφορετικά τμήματα, υπηρεσίες ή και υπουργεία. Όπως όλα τα όργανα του δημοσίου, έτσι και η Δημόσια Διοίκηση πρέπει να ακολουθεί κατά γράμμα όσα ορίζουν οι νόμοι σχετικά με τις διαδικασίες και τις λειτουργίες της. Έτσι λοιπόν, αντί να πετυχαίνει αποτελέσματα, η Δημόσια Διοίκηση αναλώνεται στην επ' ακριβώς τήρηση όσων ορίζουν οι πολυάριθμες διατάξεις. Θα έλεγε κανείς πως υπάρχει μια ξεκάθαρη τυπολατρία από την πλευρά του δημοσίου και των διαδικασιών του, που το εμποδίζει από το να βρει ουσιαστικές λύσεις (OECD, 2011).

Αυτή η τυπολατρία αποδεικνύεται από το πλήθος των διατάξεων και των υπουργικών αποφάσεων, που εκδόθηκαν με σκοπό να ορίσουν αρμοδιότητες στο Υπουργείο Οικονομικών. Ειδικότερα, από το 1996 έως το 2011 ορίστηκαν και τροποποιήθηκαν 537 αρμοδιότητες μέσω νόμου, 1.449 μέσω προεδρικών διαταγμάτων και 284 μέσω υπουργικών αποφάσεων για το Υπουργείο Οικονομικών (OECD, 2011). Επομένως, για μια απλή και τυπική διαδικασία μπορεί να χρειαστεί να περάσουν πολλές μέρες έως και μήνες προκειμένου να τελεσφορήσει.

Πέραν όμως, του πλήθους των νομοθετημάτων που υπάρχουν για τον καθορισμό των αρμοδιοτήτων των υπαλλήλων, παρατηρούνται προβλήματα που αφορούν τους ίδιους τους υπαλλήλους. Σε πολλές περιπτώσεις οι υπάλληλοι της Δημόσιας Διοίκησης κρίνονται αναποτελεσματικοί για να διεκπεραιώσουν μια διαδικασία. Πολλοί από αυτούς βρίσκονται χρόνια στην ίδια θέση και παρά το γεγονός ότι διαθέτουν εμπειρία, στερούνται σημαντικών τεχνικών δεξιοτήτων και ικανοτήτων. Αρκετοί από αυτούς δεν έχουν γνώσεις υπολογιστών και δε μπορούν να συμβαδίσουν με τις μικρές αναβαθμίσεις που γίνονται. Κάποιοι μάλιστα, δεν είναι ιδιαίτερα μορφωμένοι ή οι γνώσεις τους δεν επαρκούν για την κάλυψη της συγκεκριμένης θέσης.

Ακόμη, οι αρμοδιότητες δεν κατανέμονται με τρόπο σαφή και ισομερή στους υπαλλήλους με αποτέλεσμα να δημιουργείται σύγχυση των αρμοδιοτήτων του καθενός. Ένα επιπλέον χαρακτηριστικό των υπαλλήλων της Δημόσιας Διοίκησης είναι, ότι αυτοί στερούνται κινήτρων για να είναι πιο αποδοτικοί στην εργασία τους. Αυτή η έλλειψη κινήτρων πηγάζει από την αδυναμία ανέλιξης μέσα στην υπηρεσία τους ή τη μείωση των αποδοχών των υπαλλήλων του δημοσίου, απόρροια της δημοσιονομικής πολιτικής που ακολούθησε η χώρα την περίοδο των μνημονίων. Οι σχετικές ρυθμίσεις ορίζονται στο άρθρο 55 παράγραφος 6 του Ν. 4002/2011. Ως εκ τούτου, καθίστανται ανεπαρκείς για την παροχή βοήθειας και διευκρινίσεων στους φορολογούμενους (OECD, 2011), (OECD, 2011).

Όλα τα παραπάνω έχουν σαν αποτέλεσμα οι πολίτες να χάσουν κάθε είδος εμπιστοσύνης απέναντι στο κράτος και να στραφούν σε πιο απλούς και γρήγορους τρόπους για να πετύχουν αυτό που θέλουν παρακάμπτοντας όλες τις απαιτούμενες και χρονοβόρες διαδικασίες. Αυτός ο πιο γρήγορος τρόπος δεν είναι άλλος από τη φοροδιαφυγή ή και την παραοικονομία. Ο φορολογούμενος δηλαδή, προτιμά να μη ταλαιπωρηθεί ακολουθώντας την γραφειοκρατική οδό, αλλά να ακολουθήσει ένα πιο γρήγορο και παράνομο μονοπάτι.

2.1.4 ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

Ως φορολογική ηθική (tax morale) ορίζεται η ηθική υποχρέωση που έχει ένα άτομο να καταβάλλει τους φόρους που του αναλογούν και περιγράφει τη σχέση που έχουν τα άτομα με την κυβέρνηση και τα πρότυπα που πρέπει να διέπουν αυτή τη σχέση. Κάθε φορολογούμενος έχει εσωτερικά κίνητρα καταβολής των φόρων, συμμόρφωσης με τη φορολογική νομοθεσία, αποφυγής ανάπτυξης παραοικονομικών δραστηριοτήτων κλπ (Torgler & Schneider, 2005). Τα άτομα με το να συμπεριφέρονται με αυτόν τον τρόπο θεωρούν ότι συνεισφέρουν ουσιαστικά στην κοινωνία, η οποία σε κάθε περίπτωση τους δίνει κίνητρα να λειτουργήσουν με τον συγκεκριμένο τρόπο. Η φορολογική υποχρέωση ταυτίζεται με το αίσθημα καθήκοντος που έχουν τα άτομα θεωρώντας ότι έτσι πράττουν το σωστό. Ο όρος αναφέρεται σε όλα τα μη-οικονομικά κίνητρα για συμμόρφωση με τη φορολογική νομοθεσία (Olsen, Kang, & Kirchler, 2012).

Οι πράξεις των ανθρώπων στην καθημερινή ζωή αποτελούνται από δύο στάδια: την εσωτερική προαίρεση και την εξωτερική εκδήλωση. Την έννομη τάξη την ενδιαφέρει η συμμόρφωση με τους κανόνες που διέπουν την κοινωνία, ανεξάρτητα από το εάν αυτό γίνεται από φόβο (για τις κυρώσεις ή τον κοινωνικό στιγματισμό), από μίμηση ή από το αν το επιβάλλει μια εσωτερική προσωπική ηθική του καθενός (Τάκης & Σταμάτης, 2018). Η φορολογική ηθική αφορά ουσιαστικά το πρώτο στάδιο, αυτό της εσωτερικής προαίρεσης, όπου το άτομο πράττει σύμφωνα με όσα του υπαγορεύει ο νόμος και αυτό γίνεται, εξαιτίας της ηθικής υποχρέωσης που νιώθει το ίδιο να πράττει το σωστό και το δίκαιο.

Από πολλούς συγγραφείς έχει χρησιμοποιηθεί ο όρος tax ethics, προκειμένου να περιγραφεί η έννοια της φορολογικής ηθικής, ωστόσο η προαναφερθείσα φράση αφορά κυρίως εξωτερικούς κανόνες και επιδράσεις που δέχεται το άτομο. Η φορολογική ηθική αφορά κυρίως τις προσωπικές αρχές και τα πιστεύω του ανθρώπου και ο τρόπος δράσης του είναι αποτέλεσμα μιας εσωτερικής διεργασίας. Σαν έννοια λοιπόν, η φορολογική ηθική εναπόκειται στην προσωπική αντίληψη του καθενός περί τα πράγματα, τα αντικειμενικά γεγονότα. Για πρώτη φορά το 1969 χρησιμοποιήθηκε ένας όρος που προσομοίαζε στην φορολογική ηθική και αυτός ο όρος ήταν η φορολογική νοοτροπία (tax mentality), η οποία περιέγραφε τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα αντιλαμβάνονται την φορολογία (McKerchar, Pope, & Bloomquist, 2013). Η φορολογική νοοτροπία έχει να κάνει με τον τρόπο που το κράτος αντιμετωπίζει τους πολίτες και διαφέρει από χώρα σε χώρα, ανάλογα με τον κοινωνικό προσανατολισμό και τα χαρακτηριστικά που διέπουν την καθεμιά. Η έννοια της φορολογικής νοοτροπίας στερείται όμως, του υποκειμενικού στοιχείου που χαρακτηρίζει τη φορολογική ηθική, καθώς η κατεύθυνση στην οποία κινείται ένα κράτος, ουδεμία σχέση έχει με την προσωπική ηθική του καθενός.

Σύμφωνα με τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (OECD), η φορολογική ηθική επηρεάζεται από διάφορους παράγοντες που ταξινομούνται σε δύο κατηγορίες: τους θεσμικούς και τους κοινωνικοοικονομικούς. Οι πρώτοι αφορούν την άποψη που έχουν οι πολίτες για το κράτος, τη λειτουργία του και τον τρόπο λήψης αποφάσεων. Έχει εδραιωθεί η αντίληψη, ότι οι πολίτες δημοκρατικών κρατών χαρακτηρίζονται από φορολογική ηθική και σε συνδυασμό με το ότι φορολογούνται περισσότερο οι οικονομικά ισχυρότεροι, προστατεύονται οι πιο αδύναμες οικονομικά κοινωνικές ομάδες και εν τέλει τα άτομα φοροδιαφεύγουν λιγότερο (παράδοξη άποψη, αν αναλογιστεί κανείς τα επίπεδα φοροδιαφυγής της Ελλάδας). Όταν τα άτομα είναι

ικανοποιημένα από τα αγαθά και τις υπηρεσίες που παρέχονται από το δημόσιο, τότε αναπτύσσουν εμπιστοσύνη προς το κράτος και δεν φοροδιαφεύγουν. Εάν οι πολίτες αναγνωρίζουν πως το κράτος λειτουργεί προς το συμφέρον τους, δεν έχουν λόγο να μην είναι συνεπείς στην πληρωμή των φόρων τους και παράλληλα αναπτύσσουν μια πεποίθηση του να πράττουν το σωστό και ηθικό. Οι δεύτεροι παράγοντες έχουν να κάνουν περισσότερο με την οικογενειακή, εργασιακή και οικονομική κατάσταση, το μορφωτικό επίπεδο, τις θρησκευτικές πεποιθήσεις, τα βιώματα κλπ των ατόμων. Κατά γενική ομολογία, όσο μεγαλύτερο είναι το μορφωτικό επίπεδο των εργαζομένων, τόσο λιγότερο αυτοί φοροδιαφεύγουν. Αντίστοιχα, όσο μεγαλύτερες οικονομικές δυσχέρειες αντιμετωπίζει ένας φορολογούμενος, τόσο πιο πιθανό είναι να εμφανίσει πιο χαλαρή φορολογική ηθική και τελικά να φοροδιαφύγει (OECD, 2013).

Η φορολογική ηθική μετράται μέσα από μεγάλες έρευνες, τέτοια είναι η έρευνα παγκόσμιων αξιών (World Values Survey, WVS) και η ευρωπαϊκή έρευνα αξιών (European Values Survey, EVS). Οι παραπάνω έρευνες αποτελούν ουσιαστικά ερευνητικά προγράμματα μεγάλης κλίμακας, που έχουν ως στόχο τον εντοπισμό των αξιών, των ιδανικών και των πεποιθήσεων των ατόμων και την εξέλιξη αυτών στο χρόνο μέσα από τις κοινωνικοπολιτικοοικονομικές μεταβολές. Οι έρευνες αυτές καλύπτουν ένα τεράστιο φάσμα παραγόντων (πολιτικών, κοινωνικών, οικονομικών κλπ), όπως η αξία της δημοκρατίας, η αντιμετώπιση των γυναικών, η ισότητα των δύο φύλων, το επίπεδο μόρφωσης, η παγκοσμιοποίηση, η θρησκεία, η εθνική ταυτότητα κλπ. Μάλιστα, μία από τις ερωτήσεις που καλούνται να απαντήσουν οι ερωτηθέντες είναι το κατά πόσο πιστεύουν ότι επιτρέπεται να φοροδιαφεύγουν (World Values Survey - WVS, 2017).

Η μέτρηση της φορολογικής ηθικής συμβάλλει σημαντικά και στον υπολογισμό της σκιώδους οικονομίας. Όταν τα άτομα έχουν αναπτυγμένη την ηθική τους συνείδηση σε σχέση με τη φορολογία, εκπληρώνουν με συνέπεια τις υποχρεώσεις τους, συμμορφώνονται με το ισχύον φορολογικό σύστημα, δε φοροδιαφεύγουν, αλλά ούτε και στρέφονται σε ανεπίσημες δραστηριότητες. Επομένως, όσο μεγαλύτερη είναι η φορολογική ηθική, τόσο μικρότερη είναι η πιθανότητα μια χώρα να εμφανίσει υψηλά επίπεδα παραοικονομίας (Torgler & Schneider, 2005).

Συγκεκριμένα στην Ελλάδα, σχετική έρευνα που διεξήχθη από επιστήμονες του οικονομικού κλάδου, ανέδειξε την υψηλή -σε σχέση με το αναμενόμενο- φορολογική ηθική που διέπει τον ελληνικό λαό. Όπως φαίνεται, οι Έλληνες πολίτες έχουν

ενισχυμένο το αίσθημα του δικαίου το οποίο συγχέουν με την ηθική φορολογική συμπεριφορά. Η συγκεκριμένη έρευνα καθιστά σαφές, πως οι Έλληνες κατά κύριο λόγο φοροδιαφεύγουν, επειδή θεωρούν το φορολογικό σύστημα και τις πολιτικές που ακολουθούν οι κυβερνήσεις σχετικά με το θέμα της φοροδιαφυγής αναποτελεσματικές. Σε χρόνια οικονομικής ύφεσης και σε περιόδους κρίσης για τη χώρα οι Έλληνες έβλεπαν την φορολογία συνεχώς να αυξάνεται αποστραγγίζοντας τα εισοδήματά τους. Η μεσαία τάξη στη χώρα σχεδόν εξαφανίστηκε, καθώς ήταν αυτή που επωμιζόταν τα μεγαλύτερα βάρη της φορολογίας. Αυτό ακριβώς, ενίσχυε το αίσθημα του αδικού των φορολογουμένων και σύμφωνα με τον Γερμανό κοινωνιολόγο, Henrich Popitz: Je höher die Steuerbelastung ist, desto geringer ist die Steuerethik (=Όσο υψηλότερη είναι η φορολογική επιβάρυνση, τόσο μικρότερη είναι η φορολογική ηθική). Εάν λοιπόν, οι πολίτες της χώρας έβλεπαν πως το φορολογικό σύστημα είναι δίκαιο και αντιμετωπίζει όλα τα μέλη της κοινωνίας ισότιμα ανεξάρτητα από την οικονομική τους κατάσταση, θα είχαν πιο ενισχυμένο το συναίσθημα της φορολογικής ηθικής. Κάτι αντίστοιχο θα προέκυπτε και αν η κατανομή των εισοδημάτων και του πλούτου στη χώρα ήταν δίκαιη. Γενικότερα, οι Έλληνες θέλουν να νιώθουν πως οι κανόνες δεν υπάρχουν απλά, αλλά εφαρμόζονται σε κάθε περίπτωση και επί ίσοις όροις για όλους του φορολογούμενους. Σε διαφορετική περίπτωση, έχουν μια εικόνα για το κράτος που είναι εντελώς διεφθαρμένη και το αίσθημα της φορολογικής ηθικής εξασθενεί (Drogalas, Anagnostopoulou, Petkopoulos, & Pazarskis, 2018).

2.1.5 ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΚΑΙ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ

Το μορφωτικό επίπεδο του εκάστοτε φορολογούμενου είναι ένας παράγοντας που αρκετές φορές εξηγεί για ποιο λόγο ορισμένα άτομα φοροδιαφεύγουν. Το μορφωτικό επίπεδο ενός ατόμου δεν είναι απλά ο τίτλος της εκπαίδευσης που φέρει αυτό, αλλά συνοδεύεται από πολλά περισσότερα, όπως διεύρυνση των οριζόντων, αντιλήψεις, βιώματα, εμπειρίες, που όλα αυτά το κάνουν να συμπεριφέρεται με ένα συγκεκριμένο τρόπο. Η φοροδιαφυγή είναι αποτέλεσμα του συνδυασμού όλων των παραπάνω.

Στην Ελλάδα δεν είναι τόσο διευρυμένη η έννοια της φορολογικής αγωγής ή της φορολογικής κουλτούρας. Το ατομικό συμφέρον κυριαρχεί έναντι του κοινωνικού, του συλλογικού συμφέροντος, ακριβώς επειδή τα άτομα δεν αντιλαμβάνονται, πως οι φόροι

αποτελούν το μέσο για την κάλυψη του κόστους παροχής κοινωνικών υπηρεσιών. Το μορφωτικό επίπεδο των ανθρώπων επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την φορολογική τους ηθική και κατ' επέκταση την ροπή των ατόμων για φοροδιαφυγή. Όταν το μορφωτικό επίπεδο είναι χαμηλό, τα άτομα δεν αντιλαμβάνονται όσα ειπώθηκαν παραπάνω, ότι δηλαδή, οι φόροι είναι το αντίτιμο για την παροχή κάποιων αγαθών και υπηρεσιών από το κράτος. Αυτό κάνει τα άτομα να έχουν μεγαλύτερη ανοχή σε παράνομες πράξεις, όπως η φοροδιαφυγή. Αντίθετα, όταν τα άτομα διαθέτουν ένα υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο, φαίνεται να παρουσιάζουν μεγαλύτερη φορολογική κουλτούρα και κατά συνέπεια έχουν περισσότερους ηθικούς ενδοιασμούς. Έτσι, δεν προβαίνουν στην τέλεση πράξεων, όπως η φοροδιαφυγή, διότι αντιλαμβάνονται το γενικότερο καλό. Ουσιαστικά, το μορφωτικό επίπεδο μια κοινωνίας λειτουργεί σαν φρένο στη φοροδιαφυγή (Κορομηλάς, Αίτια και συνέπειες της φοροδιαφυγής, 2018), (Μανεσιώτης, 1990).

Ο συγκεκριμένος παράγοντας δεν αφορά όμως, μόνο τους φορολογούμενους, αλλά και τα άτομα που εργάζονται στις αρμόδιες φορολογικές αρχές. Προηγουμένως ειπώθηκε πως συχνά οι εργαζόμενοι της Δημόσιας Διοίκησης αποδεικνύονται ανεπαρκείς για την πραγματοποίηση των αρμοδιοτήτων που τους έχουν ανατεθεί, επειδή στερούνται σημαντικών ικανοτήτων και γνώσεων. Εάν οι αρμόδιες αρχές αποτελούνταν από εξειδικευμένο και επιφορτισμένο με εμπειρία και γνώσεις προσωπικό, που θα ήταν σε ένα ικανοποιητικό βαθμό μορφωμένο, ώστε να είναι πιο αποδοτικό, τότε η διαδικασία συλλογής και ελέγχου των εισπραττόμενων φόρων θα ήταν πολύ πιο εύκολη και γρήγορη. Ένας πιο μορφωμένος εργαζόμενος θα έχει μεγαλύτερο ενδιαφέρον να παραμένει ενημερωμένος σχετικά με τις αλλαγές που αφορούν τη δουλειά του και θα είναι σε θέση να δώσει σωστές διευκρινίσεις στους φορολογούμενους. Επίσης, το πιο μορφωμένο προσωπικό θα χαρακτηρίζεται και από φορολογική κουλτούρα και ηθική με αποτέλεσμα να μην δωροδοκείται, να μη παραβλέπει παράνομες ενέργειες και να αποκαλύπτει απόπειρες φοροδιαφυγής (Μανεσιώτης, 1990).

Από τα παραπάνω συνάγεται, πως χώρες με υψηλό μορφωτικό επίπεδο τείνουν να έχουν χαμηλότερα ποσοστά φοροδιαφυγής σε σχέση με άλλες που το μορφωτικό επίπεδο είναι χαμηλότερο. Επομένως το μορφωτικό επίπεδο και η φοροδιαφυγή είναι ποσά αντιστρόφως ανάλογα μεταξύ του, αφού, όταν το πρώτο αυξάνεται, το δεύτερο μειώνεται.

2.1.6 ΠΙΘΑΝΟΤΗΤΑ ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΕΠΙΒΟΛΗ ΠΟΙΝΩΝ

Ένας πολύ βασικός παράγοντας που σχετίζεται με την αντίληψη που έχουν οι άνθρωποι για τη φοροδιαφυγή είναι η πιθανότητα εντοπισμού της παράνομης πράξης και η τιμωρία των παραβατών. Ο συγκεκριμένος παράγοντας επιδρά ψυχολογικά στους πολίτες, αφού αυτοί νιώθουν μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση, όταν οι παράνομες πράξεις τους δεν εντοπίζονται. Σε περίπτωση μάλιστα, ατιμωρησίας το αίσθημα του αδίκου στην κοινωνία εντείνεται και οι υπόλοιποι νιώθουν, ότι δεν υπάρχει λόγος να είναι οι ίδιοι τυπικοί στην πληρωμή των φορολογικών υποχρεώσεων τους, αν οι παραβάτες δεν πιάνονται, με αποτέλεσμα να φοροδιαφεύγουν και εκείνοι.

Ο εντοπισμός των παραβατών εξαρτάται από την πιθανότητα ελέγχου των φορολογούμενων και από την πιθανότητα εντοπισμού των παραπτωμάτων. Αύξηση των δύο πιθανοτήτων οδηγεί επακόλουθα σε αύξηση των δηλωθέντων εισοδημάτων από τους φορολογούμενους (Μανεσιώτης, 1990). Αναφέρθηκε προηγουμένως, πως τα άτομα, που προβαίνουν στη φοροδιαφυγή, σταθμίζουν αρχικά τα οφέλη που θα έχουν συνυπολογίζοντας τις συνέπειες από την πιθανή αποκάλυψη της παράνομης πράξης τους, προχωράνε δηλαδή σε μια ανάλυση κόστους-οφέλους (cost-benefit analysis). Εάν το κέρδος που θα έχουν από την αποφυγή καταβολής φόρων είναι μεγαλύτερο από το κόστος (το κόστος περιλαμβάνει ό,τι θα πλήρωνε ο φορολογούμενος κανονικά και την ποινή της αποκάλυψης), οι πολίτες αναλαμβάνουν το ρίσκο και προχωράνε στην πράξη φοροδιαφυγής. Σε αντίθετη περίπτωση, εκπληρώνουν κανονικά τις φορολογικές τους υποχρεώσεις, κάτι που μπορεί να σημαίνει, ότι η πιθανότητα εντοπισμού και επιβολής ποινής είναι μεγαλύτερη. Μεγαλύτερη λοιπόν, πιθανότητα εντοπισμού του παραπτώματος και μεγαλύτερη πιθανότητα επιβολής ποινής συνεπάγονται αναπόφευκτα μείωση της φοροδιαφυγής. Από την προηγούμενη πρόταση συνάγεται, ότι η πιθανότητα εντοπισμού και η πιθανότητα επιβολής ποινής σχετίζονται αρνητικά με την φοροδιαφυγή.

Η πιθανότητα εντοπισμού της πράξης φοροδιαφυγής εξαρτάται κατά κύριο λόγο από την ικανότητα των αρμόδιων αρχών και υπαλλήλων τους να εντοπίσουν τις παράνομες πράξεις και από την διάρθρωση του φορολογικού συστήματος αυτού καθ' αυτού. Η όλη διαδικασία είναι τρομερά δύσκολη, καθώς απαιτείται εξειδικευμένο προσωπικό που θα είναι επιφορτισμένο με οικονομικές και λογιστικές γνώσεις και κατάλληλος εξοπλισμός για τον εντοπισμό. Δεν αρκεί να γίνονται μόνο συχνοί έλεγχοι,

θα πρέπει αυτοί να είναι ουσιαστικοί και αποτελεσματικοί. Οι υπηρεσίες συνήθως στρέφονται στον εντοπισμό παραπτώματων από άτομα που ανήκουν στις υψηλότερες εισοδηματικά τάξεις, γιατί τα ποσά που αποκρύπτονται είναι μεγαλύτερα και κατά συνέπεια μεγαλύτερη είναι και η ποινή ή το πρόστιμο που επιβάλλεται. Το κράτος λειτουργεί με γνώμονα το χαμηλό κόστος, έτσι λοιπόν προβαίνει κυρίως σε ελέγχους πράξεων που του κοστίζουν λιγότερο ή θα του αποφέρουν περισσότερα. Γίνεται εύκολα κατανοητό, πως η φοροδιαφυγή στους έμμεσους φόρους είναι ευκολότερο να εντοπιστεί, διότι ο αριθμός των επιχειρήσεων είναι μικρότερος και γιατί αυτές υποχρεούνται βάσει νόμου να διατηρούν λογιστικά βιβλία. Το έργο λοιπόν, των φορολογικών αρχών είναι πιο εύκολο σε αυτή την περίπτωση. Αντίθετα, είναι δύσκολο για τις αρμόδιες αρχές να εντοπίσουν το μέγεθος της φοροδιαφυγής στους άμεσους φόρους, καθώς αυτή πραγματοποιείται πιο εύκολα από τους πολίτες (Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών - ΚΕΠΕ, 1995).

Έχει ήδη αναφερθεί, πως η απόφαση ενός ατόμου για φοροδιαφυγή εξαρτάται από την πιθανότητα εντοπισμού της πράξης και από την πιθανότητα επιβολής ποινής. Αν τα δύο μέτρα εφαρμοστούν σε συνδυασμό, η πάταξη της φοροδιαφυγής θα είναι πιο εύκολη, αλλά και πιο αποτελεσματική. Ωστόσο, έρευνες έχουν δείξει, πως από τα δύο μέτρα περισσότερο την φοροδιαφυγή περιορίζει η αυστηρότητα της ποινής. Οι φορολογούμενοι φαίνεται να δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στην ποινή που θα τους επιβληθεί, γιατί πιστεύουν, πως ακόμη και αν φανερωθεί η πράξη τους, θα καταφέρουν να αποφύγουν την ποινή που θα τους επιβληθεί (πιθανότατα καταφεύγοντας στη δωροδοκία). Ακόμη, μεγάλη πιθανότητα εντοπισμού με σχετικά αμελητέα ποινή, δεν επηρεάζει την απόφαση του ατόμου για φοροδιαφυγή. Αυτή η λύση δεν προτιμάται ούτε από τη Δημόσια Διοίκηση, γιατί συνεπάγεται μεγάλα κόστη για το κράτος, το οποίο θα πρέπει να προσλάβει επιπλέον προσωπικό που θα είναι υπεύθυνο να διενεργεί του ελέγχους και να το εξοπλίσει και με τον απαραίτητο εξοπλισμό (Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών - ΚΕΠΕ, 1995).

Οι βασικές αρχές πάνω στις οποίες στηρίζονται τα οικονομικά του εγκλήματος είναι: η στενότητα των πόρων, η ορθολογικότητα των εγκληματιών και η ωφέλεια του εγκλήματος. Αναλυτικότερα, τα άτομα που αποφασίζουν να προβούν στη φοροδιαφυγή, θεωρείται πως είναι ορθολογικά. Είναι δηλαδή, σε θέση να λάβουν σωστές αποφάσεις λαμβάνοντας υπόψη τους, τόσο το κέρδος που θα αποκομίσουν, όσο και τις συνέπειες. Επομένως, δεν θα προέβαιναν σε πράξεις που η πιθανότητα κέρδους θα ήταν μικρή ή το κέρδος μηδενικό. Ο αντίστοιχος τύπος που επηρεάζει τη συμπεριφορά των ατόμων

είναι: $E(\text{ποινή}) = p * f$, όπου το p αντιπροσωπεύει την πιθανότητα της τιμωρίας και το f την ίδια την τιμωρία. Η ποινή συγκρίνεται με το όφελος και έτσι, παίρνεται η τελική απόφαση. Τα άτομα βέβαια, ανάλογα με τις δυνατότητες τους δίνουν διαφορετική βαρύτητα στις δύο μεταβλητές, αλλά σε κάθε περίπτωση προσπαθούν να επηρεάσουν και τα δύο, ώστε να έχουν όσο το δυνατόν χαμηλότερη ποινή. Αξιοσημείωτο είναι, ότι παρατηρείται υποκαταστασιμότητα μεταξύ των εγκλημάτων. Οι πολίτες δηλαδή, επιλέγουν τα εγκλήματα ανάλογα με την ποινή του καθενός, επομένως, όταν η ποινή του ενός αυξάνεται, οι πολίτες στρέφονται σε κάποιο άλλο με χαμηλότερη ποινή (Χριστοπούλου, 2018).

Επίσης, δεδομένο κάθε κοινωνίας είναι το οικονομικό πρόβλημα, η στενότητα δηλαδή, προϊόντων έναντι των αναγκών που αυτά καλούνται να καλύψουν. Η στενότητα των αγαθών αποτελεί ουσιαστικά και έλλειψη παραγωγικών συντελεστών, ένα πρόβλημα που είναι μόνιμο για κάθε οικονομία (Βελέντζας, 2011). Γι' αυτό το λόγο οι οικονομολόγοι τάσσονται υπέρ της αύξησης των προστίμων και της μείωσης της φυλάκισης, διότι η λήψη τέτοιων μέτρων απαιτεί λιγότερους πόρους του κράτους. Άρα, μεταξύ δύο λύσεων που επιφέρουν το ίδιο αποτέλεσμα, επιλέγεται πάντοτε η φθηνότερη. Ακολουθώντας τον παραπάνω τύπο, μια φθηνή λύση αποτελείται από χαμηλό p και υψηλό f . Το f βέβαια, θα έχει να κάνει με πρόστιμα και όχι με φυλάκιση, διότι αυτή κοστίζει. Το πρόβλημα που εγείρεται όμως, είναι, ότι πολλοί αδυνατούν να πληρώσουν πολύ υψηλά πρόστιμα με αποτέλεσμα αυτά να μένουν απλήρωτα, το κράτος να συνεχίζει να μην ωφελείται και ο μηχανισμός να καθίσταται αναποτελεσματικός (Χριστοπούλου, 2018).

Εν κατακλείδι, οι φορολογούμενοι συμμορφώνονται, όταν αυξάνεται η πιθανότητα, τόσο για τον εντοπισμό, όσο και για την επιβολή της ποινής. Για να είναι αποτελεσματική η πάταξη της φοροδιαφυγής, θα πρέπει και οι δύο πιθανότητες να είναι υψηλές. Πρέπει να δοθεί έμφαση στους ελέγχους και να εξασφαλιστεί, ότι τα άτομα που θα τους διενεργούν θα είναι αμερόληπτα και αξιόπιστα. Κάθε κράτος πρέπει να αντιληφθεί, πως προκειμένου να μειωθεί αισθητά η φοροδιαφυγή, θα υπάρξει ένα κόστος, που δεν είναι άλλο από την αξιοποίηση περισσότερων πόρων (Allingham & Sandmo, 1972).

2.1.7 ΣΧΕΣΕΙΣ ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗΣ ΜΕΤΑΞΥ ΠΟΛΙΤΩΝ ΚΑΙ ΚΡΑΤΟΥΣ

Μια έμφυτη τάση του ανθρώπου, που αποτελεί αιτία για τη φοροδιαφυγή, είναι η μίμηση, η συνήθεια δηλαδή, που έχουν τα άτομα να αντιγράφουν κινήσεις, συμπεριφορές και τρόπους δράσης άλλων ατόμων. Γενικότερα, οι ανάγκες των ατόμων πολλαπλασιάζονται με πολλούς τρόπους, ένας εκ των οποίων είναι και η μίμηση. Σε ό,τι αφορά τη φοροδιαφυγή τα άτομα επηρεάζονται από τον περίγυρο τους και ωθούνται σε παράνομες πράξεις.

Η μίμηση είναι προϊόν της εμπιστοσύνης που δείχνουν τα άτομα στις πράξεις των συμπολιτών τους. Όταν ένα άτομο θεωρεί, πως οι συμπολίτες του είναι τυπικοί στην καταβολή των φόρων τους, τότε και το ίδιο ανταποκρίνεται με συνετό τρόπο στην πληρωμή αυτών με αποτέλεσμα η φοροδιαφυγή να μειώνεται. Από την άλλη, όταν πιστεύει πως οι συμπολίτες του φοροδιαφεύγουν με οποιονδήποτε τρόπο, έχει περισσότερα κίνητρα να φοροδιαφύγει και το ίδιο αυξάνοντας τη φοροδιαφυγή. Θα μπορούσε να πει κανείς πως και στις δύο περιπτώσεις το άτομο «αναγκάζεται» να συμπεριφερθεί με ένα συγκεκριμένο τρόπο. Στη μεν πρώτη περίπτωση, αναγκάζεται συμμορφωθεί με τους κανόνες, γιατί η κοινωνία λειτουργεί με έναν τρόπο που αυτός είναι ο θεμιτός και οποιαδήποτε αντίθετη πράξη μπορεί να αποβεί κατακριτέα. Στη δε δεύτερη, αναγκάζεται να φοροδιαφύγει για να μην επωμίζεται εκείνος όλα τα φορολογικά βάρη, που αυξάνονται από τις παράνομες πράξεις των υπολοίπων.

Μελέτες έχουν δείξει, ότι αυτή η εμπιστοσύνη και κατά συνέπεια μίμηση των υπόλοιπων μελών της κοινωνίας αναφορικά με τη φοροδιαφυγή, δεν περιορίζεται από τα εθνικά σύνορα, αλλά επεκτείνεται και στις γειτονικές χώρες. Συγκεκριμένα, όταν οι πολίτες μιας χώρας αντιλαμβάνονται μια αποστροφή των κατοίκων των γειτονικών τους χωρών σχετικά με τη φοροδιαφυγή, συμπεριφέρονται ανάλογα και δείχνουν μικρά επίπεδα ανοχής σε αυτή. Το αντίστροφο συμβαίνει σε αντίθετη περίπτωση (Alacón García, Buendía Azorín, & Sánchez de la Vega, 2017).

Σε ό,τι αφορά το κράτος, έχει γίνει και σε προηγούμενες παραγράφους αναφορά στην εμπιστοσύνη των πολιτών προς αυτό. Πιο συγκεντρωτικά, όταν οι πολίτες μιας χώρας εμπιστεύονται τους θεσμούς του ίδιου του κράτους και τις πράξεις και αποφάσεις των πολιτικών αρχηγών σε σχέση με το φορολογικό σύστημα, ανταποκρίνονται θετικά και σύμφωνα με τη νομοθεσία. Τα άτομα που αντιλαμβάνονται πως το κράτος λειτουργεί με βάση το συμφέρον και την ευημερία της κοινωνίας δεν

έχουν λόγο να φοροδιαφύγουν, αντίθετα κατακρίνουν κάθε τέτοια συμπεριφορά. Ενώ, όταν αντιμετωπίζουν το κράτος και τις δημόσιες αρχές ως διεφθαρμένες και πιστεύουν, πως υποσκάπτεται το δημόσιο συμφέρον, έχουν επιπλέον κίνητρα να φοροδιαφύγουν (Τάτσος, 1994).

Ο παράγοντας της εμπιστοσύνης στις πράξεις των συμπολιτών τους, αλλά και του κράτους παίζει μεγάλο ρόλο για την τελική απόφαση των ατόμων να φοροδιαφύγουν τελικά. Όσο η εμπιστοσύνη αυτή αυξάνεται, τόσο μικρότερη είναι η πιθανότητα για φοροδιαφυγή, ενώ όσο αυξάνεται η αβεβαιότητα, τόσο οι πολίτες έλκονται από τη φοροδιαφυγή. Επομένως, θα πρέπει να δοθούν κίνητρα για συμμόρφωση και το κράτος να προβάλλει ένα άλλο πρόσωπο, πιο «διάφανο» προς τα έξω.

2.1.8 ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Ένας ακόμη παράγοντας που επηρεάζει τη φοροδιαφυγή είναι η ίδια η οικονομία και το φορολογικό σύστημα μιας χώρας, καθώς τα δεδομένα που επικρατούν σε μια οικονομία και ο τρόπος οργάνωσης της πολλές φορές δημιουργούν κίνητρα για φοροδιαφυγή. Το αν μια χώρα αποτελείται από μικρές, μεσαίες ή μεγάλες επιχειρήσεις και αυτοαπασχολούμενους παίζει μεγάλο ρόλο στη διαμόρφωση του φαινομένου. Το ίδιο συμβαίνει και αν η οργάνωση του φορολογικού συστήματος δεν είναι άρτια.

Γενικότερα, οι μικρές επιχειρήσεις και οι αυτοαπασχολούμενοι διευκολύνουν τη φοροδιαφυγή. Αυτή η διαπίστωση αφορά και την Ελλάδα, η οποία κατά βάση διαθέτει μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις και πολλούς αυτοαπασχολούμενους. Παρά τη στρατηγική της θέση, η χώρα δεν έχει καταφέρει να προσελκύσει μεγάλες επενδύσεις από εταιρίες κολοσσούς και αρκείται στο να δίνει κίνητρα για την ίδρυση μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων. Στις μικρές και πιο «οικογενειακές» επιχειρήσεις, όπου οι περισσότεροι γνωρίζονται και συνεννοούνται μεταξύ τους, είναι δύσκολο να βρει κανείς πότε και πώς φοροδιαφεύγει η επιχείρηση. Αντίστοιχα, για έναν αυτοαπασχολούμενο, που ο ίδιος εργάζεται και δίδει αμοιβή στον εαυτό του, ο υπολογισμός των αμοιβών και των φόρων που αντιστοιχούν σε αυτές καθίσταται ιδιαίτερα δύσκολος. Η Ελλάδα είναι η χώρα με τον υψηλότερο αριθμό

αυτοαπασχολούμενων στην Ευρώπη με έναν στους τρεις εργαζόμενους να είναι αφεντικά του εαυτού τους (Eurostat, 2017)! Κάτι τέτοιο καθιστά την φοροδιαφυγή στον κλάδο εξαιρετικά υψηλή.

Σε ό,τι αφορά το φορολογικό σύστημα, πρέπει να τονιστεί, πως η έκταση της φοροδιαφυγής εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη λειτουργία, την οργάνωση και την εσωτερική συνοχή του φορολογικού συστήματος. Όταν μια χώρα δίνει έμφαση στους άμεσους φόρους, το έργο του εντοπισμού της παράνομης πράξης καθίσταται δύσκολο. Η φοροδιαφυγή στο φόρο εισοδήματος είναι η πιο συχνή και μεγάλη περίπτωση φοροδιαφυγής στους άμεσους φόρους, ωστόσο είναι τρομερά δυσχερής η διαδικασία ελέγχου, εντοπισμού και υπολογισμού του ύψους της φοροδιαφυγής. Από την άλλη, στους έμμεσους φόρους είναι πιο εύκολο για το κράτος να ελέγξει πότε ένας πολίτης ή μια επιχείρηση φοροδιαφεύγει. Συμπερασματικά, το είδος του φόρου είναι αυτό, από το οποίο εξαρτάται η απόπειρα φοροδιαφυγής από τον φορολογούμενο. Σημαντικό ρόλο στους φόρους κατανάλωσης, για παράδειγμα, παίζει το στάδιο στο οποίο θα επιβληθεί ο φόρος. Αν δηλαδή, ο φόρος επιβληθεί στο στάδιο της βιομηχανοποίησης, η πιθανότητα φοροδιαφυγής είναι μικρότερη από ότι αν επιβαλλόταν στο στάδιο του λιανικού εμπορίου. Αυτό συμβαίνει, γιατί ο αριθμός των επιχειρήσεων που ασχολούνται με το στάδιο της βιομηχανοποίησης είναι μικρός και ο έλεγχος καθίσταται ευκολότερος χάρη στα βιβλία που υποχρεωτικά διατηρεί κάθε επιχείρηση. (Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών, 2001).

Σε ό,τι αφορά τη διάθρωση του φορολογικού συστήματος είναι απαραίτητο να αναφερθούν και οι συχνές κατηγορίες που γίνονται σε βάρος του κράτους για την άδικη κατανομή που πραγματοποιείται στους φόρους. Ίδιοι φορολογικοί συντελεστές βαραίνουν άτομα που στην πραγματικότητα δεν έχουν την ίδια φοροδοτική ικανότητα. Δε είναι το ίδιο να αποδίδει ένα άτομο το $\frac{1}{2}$ σχεδόν των εισοδημάτων του, όταν τα ετήσια εισοδήματά του είναι 50.000€ με κάποιον που είναι 500.000€. Αυτό που παρατηρείται στην κλίμακα των φορολογικών συντελεστών για τα δηλωθέντα εισοδήματα είναι, ότι οι συντελεστές αυξάνονται αρκετά μέχρι τις 40.000€, ενώ για τα υψηλότερα εισοδήματα ο συντελεστής είναι ενιαίος παρά το γεγονός, ότι τα ποσά είναι πολύ μεγαλύτερα. Αυτό δίνει επιπλέον κίνητρα στα άτομα να φοροδιαφύγουν.

Φυσικά, υπάρχουν πολλές ακόμη αιτίες που προκαλούν τη φοροδιαφυγή, όπως η ανεργία, η φτώχεια, η δυνατότητα του κράτους να εισπράξει τους φόρους και πολλοί

ακόμη παράγοντες. Ωστόσο, στην παρούσα εργασία έγινε μια προσπάθεια να αναλυθούν οι σημαντικότεροι παράγοντες εξ αυτών. Θα πρέπει επίσης, να διευκρινιστεί, πως σε μια κοινωνία δε σημαίνει, ότι συντρέχει μόνο ένας εξ αυτών των παραγόντων. Αντίθετα, στις περισσότερες των περιπτώσεων παρατηρείται συνδυασμός των παραπάνω αιτιών, που συγκεντρωτικά συμβάλλουν στην αύξηση της έκτασης του φαινομένου.

2.2 ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ

Έχοντας αναλύσει σε βάθος τους παράγοντες που προκαλούν τη φοροδιαφυγή έφτασε η στιγμή να αναφερθούν και οι συνέπειες του σύνθετου αυτού φαινομένου για το οποίο έχει γίνει τόσος λόγος. Οι συνέπειες αυτές είναι αρνητικές και επηρεάζουν, τόσο τη λειτουργία της οικονομίας, όσο και την επίτευξη των στόχων της οικονομικής πολιτικής. Οι επιπτώσεις του φαινομένου φαίνονται ακόμη και στην προσφορά και ζήτηση εργασίας (Parker, 2003), (Frederiksen, Smith, & Graversen, 2005), το επίπεδο των εισαγωγών και των εξαγωγών, τους μελλοντικούς φορολογικούς συντελεστές, τις επενδύσεις και άλλους τομείς της οικονομίας.

Οι δυσμενείς συνέπειες της φοροδιαφυγής αναλύονται διεξοδικά από τον Τάτσο (Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών, 2001):

2.2.1 ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ

Αρχικά, παραβιάζεται η αρχή της δίκαιης κατανομής των φορολογικών βαρών, διότι δεν έχουν όλοι οι φορολογούμενοι την πρόθεση ή τα μέσα για να δράσουν αντίθετα με το νόμο. Άτομα λοιπόν, που έχουν την ίδια φοροδοτική ικανότητα καταλήγουν εν τέλει να έχουν διαφορετική φορολογική επιβάρυνση, τα φορολογικά βάρη δηλαδή, κατανέμονται άνισα (Βασαρδάνη, 2011). Τα άτομα που δεν φοροδιαφεύγουν, βρίσκονται σε δυσμενέστερη κατάσταση από εκείνα που προβαίνουν σε παράνομες πράξεις μείωσης της φορολογικής τους υποχρέωσης, γιατί πέρα από το ότι καταβάλλουν τους φόρους τους κανονικά, επιβαρύνονται με υψηλότερους

φορολογικούς συντελεστές, τους οποίους επιβάλλει η κυβέρνηση με σκοπό να μειώσει τη φοροδιαφυγή και να διατηρήσει τα φορολογικά έσοδα στο προηγούμενο επίπεδο. Έτσι λοιπόν, ακόμη και οι φορολογούμενοι που είναι τυπικοί στις φορολογικές τους υποχρεώσεις, θα βρεθούν κάποια στιγμή να φοροδιαφεύγουν.

Άλλη μία αρνητική συνέπεια της φοροδιαφυγής είναι, ότι αυτή επιδρά ψυχολογικά στους πολίτες και επηρεάζει σημαντικά τη φορολογική συνείδηση τους. Οι συνεπείς φορολογούμενοι αντιλαμβάνονται, ότι διαχρονικά θα βρίσκονται σε δυσμενέστερη θέση και θα υποχρεώνονται να ανταποκριθούν σε φορολογίες που προέκυψαν εξαιτίας της φοροδιαφυγής άλλων προσώπων. Αυτό αυξάνει τα κίνητρα που έχουν οι φορολογούμενοι για φοροδιαφυγή, αφού και το πιο ηθικό και νομοταγές άτομο θα αντιληφθεί σύντομα, πως συμφέρει και το ίδιο περισσότερο να φοροδιαφεύγει. Οι φορολογούμενοι λειτουργούν με αυτό τον τρόπο, διότι η εμπιστοσύνη τους προς το κράτος έχει δεχθεί ισχυρό πλήγμα. Υπάρχει πλέον έλλειψη εμπιστοσύνης στους θεσμούς και τους κρατικούς μηχανισμούς εν γένει. Το κράτος πέρα από τη βελτίωση της σχέσης του με τους πολίτες, θα έπρεπε να «κυνηγήσει» και εκείνους που δίνουν το κακό παράδειγμα στους υπόλοιπους φοροδιαφεύγοντας (Κανελλόπουλος Χ. Κ., 1995).

2.2.2 ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΣΤΗ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΗ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Επιπλέον, η εισπραξιμότητα του κράτους από φόρους μειώνεται και παρατηρείται μια αδυναμία εκπλήρωσης και χρηματοδότησης των δημοσίων δαπανών. Σε περίπτωση που το κράτος αποφασίσει να μην αυξήσει τους φορολογικούς συντελεστές (κάτι που όπως διατυπώθηκε και προηγουμένως δεν είναι αποτελεσματικό μετά από ένα σημείο), ώστε να μην εγείρει αντιδράσεις από τους φορολογούμενους, πρέπει να αναζητήσει άλλες πηγές χρηματοδότησης των δημοσίων δαπανών. Το κράτος λοιπόν, αναγκαστικά στρέφεται προς το δανεισμό, την έκδοση νέου χρήματος (εάν δεν είναι μέλος ενός συνόλου κρατών με κοινό νόμισμα) ή την χρησιμοποίηση ενός ποσού που θεωρείται δημοσιονομικό «μαξιλαράκι» και που το κράτος διατηρεί για περιπτώσεις μεγάλης ανάγκης (Σαββαΐδου, 2018). Σε διαφορετική περίπτωση θα πρέπει να γίνουν περικοπές και να μειωθούν οι δημόσιες δαπάνες στις απολύτως απαραίτητες με αποτέλεσμα τυχόν έργα και επενδύσεις να παγώνουν για ένα χρονικό διάστημα. Αυτό μπορεί να είναι τεράστιο πλήγμα για την οικονομία, σε περίπτωση που αυτές οι προγραμματισμένες δαπάνες αφορούν επενδύσεις σε τομείς που μπορούν να τονώσουν

την οικονομία, όπως ο τουρισμός. Πέραν τούτου, οι εναπομείναντες υπηρεσίες που παρέχονται από το δημόσιο θα είναι περιορισμένες, όχι μόνο ποσοτικά, αλλά και ποιοτικά. Όλα τα παραπάνω μπορούν να οδηγήσουν σε χρόνια ελλείμματα του προϋπολογισμού, συνεχή προσφυγή σε δανεισμό, διόγκωση του δημοσίου χρέους και αποσταθεροποίηση του εθνικού εισοδήματος και της οικονομίας. Γενικότερα, η φοροδιαφυγή επιδρά σημαντικά στις αποφάσεις που θα πάρει η κυβέρνηση σχετικά με τη δημοσιονομική και νομισματική πολιτική, καθώς η οικονομία αποσταθεροποιείται. Πολλοί βέβαια είναι αυτοί που υποστηρίζουν το ακριβώς αντίθετο, ότι δηλαδή, η φοροδιαφυγή (και η φοροαποφυγή) επιδρούν θετικά στον κρατικό προϋπολογισμό, διότι διατηρούνται τα κίνητρα για ανάληψη δραστηριοτήτων, που διαφορετικά δεν θα υπήρχαν. Αυτή η άποψη όμως, έχει χαρακτηριστεί ως άκρως ριζοσπαστική (Persic, Seldon, Bracewell-Milnes, & Myddelton, 1979).

Παράλληλα, μειώνεται η αποτελεσματικότητα των φορολογικών μέτρων, διότι όσο μεγαλύτερη είναι η φοροδιαφυγή σε μια χώρα, τόσο πιο μικρή καθίσταται η δυνατότητα παρέμβασης δεδομένου ότι, όλοι οι άλλοι προσδιοριστικοί παράγοντες παραμένουν σταθεροί (*ceteris paribus*), και κατ' επέκταση τόσο πιο αναποτελεσματικά είναι τα μέτρα που λαμβάνει το κράτος. Εξαιτίας της φοροδιαφυγής κάθε προσπάθεια για πιο δίκαιη διανομή των εισοδημάτων και για προώθηση φορολογικών κινήτρων βαίνει εις μάτην. Αν το κέρδος από τη φοροδιαφυγή είναι μεγαλύτερο από αυτό που προκύπτει από τα φορολογικά κίνητρα που δίνει η κυβέρνηση, τα άτομα θα συνεχίζουν να φοροδιαφεύγουν και η φοροδιαφυγή θα αυξάνεται. Ακόμη, και μια πολιτική ενάντια στις πληθωριστικές πιέσεις μπορεί να προβεί μη-αποτελεσματική εξαιτίας φοροδιαφυγής, η οποία εξουδετερώνει της αντιπληθωριστικές πολιτικές (Matsaganis & Flevotomou, *Distributional Implications of Tax Evasion in Greece*, 2010), (Κουράκης, 2007).

Επιπροσθέτως, ακριβώς επειδή, η φοροδιαφυγή στους άμεσους φόρους είναι δύσκολα εντοπίσιμη, το κράτος μπορεί να οδηγηθεί στην αύξηση των έμμεσων φόρων προκειμένου να καλύψει τη διαφορά που προκύπτει από τη φοροδιαφυγή στους άμεσους φόρους. Ως εκ τούτου, επιβαρύνονται με υψηλότερους έμμεσους φόρους όλα τα κοινωνικά στρώματα - και ιδίως τα μεσαία και χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα – τα οποία καταβάλλουν τους άμεσους φόρους κανονικά. Έτσι λοιπόν, το φορολογικό σύστημα στερείται προοδευτικότητας σε ό,τι αφορά τους φόρους του, γεγονός που οδηγεί σε κοινωνικές αδικίες και άμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων. Πολλοί είναι μάλιστα, αυτοί που θεωρούν, ότι οι έμμεσοι φόροι είναι άδικοι, γιατί είναι ίδιοι για

όλους, ανεξαρτήτως εισοδήματος.

2.2.3 ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Μια ακόμη πολύ σημαντική συνέπεια της φοροδιαφυγής είναι η εμφανής διαταραχή στους όρους του ανταγωνισμού μεταξύ των επιχειρήσεων. Μια επιχείρηση που φοροδιαφεύγει έχει προφανή πλεονεκτήματα σε σχέση με κάποια που δε φοροδιαφεύγει και λειτουργεί νόμιμα. Η πρώτη εξοικονομεί μεγάλο μέρος του συνολικού της κόστους (το οποίο περιλαμβάνει τους φόρους) με αποτέλεσμα να έχει τη δυνατότητα να προσφέρει τα προϊόντα της σε χαμηλότερες και πιο δελεαστικές τιμές σε σχέση με τη δεύτερη. Ενώ ταυτόχρονα, εναπόκειται στη διακριτική της ευχέρεια το αν θα να προβεί και σε σημαντικές επενδύσεις σε εξοπλισμό, προσωπικό, τεχνολογία, έρευνα κλπ. Οι επιχειρήσεις που προβαίνουν στη φοροδιαφυγή καθίστανται πιο ανταγωνιστές και εν τέλει κερδίζουν μεγαλύτερο μερίδιο της αγοράς από εκείνες που τηρούν με συνέπεια τις φορολογικές τους υποχρεώσεις. Επομένως, η φοροδιαφυγή νοθεύει τον ανταγωνισμό μεταξύ των επιχειρήσεων και δημιουργεί ευνοϊκές συνθήκες για περαιτέρω ανάπτυξη για κάποιες από αυτές (Κορομηλάς, Φοροδιαφυγή: Αιτίες και αντιμετώπιση, 2009).

2.2.4 ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Επίσης, διαστρεβλώνονται τα οικονομικά και στατιστικά στοιχεία μιας χώρας, καθώς παράγονται προϊόντα και εισοδήματα, τα οποία δεν προσμετρώνται στο ΑΕΠ. Κάθε προσπάθεια προγραμματισμού και σχεδιασμού μιας οικονομικής πολιτικής και λήψης καίριων αποφάσεων αποπροσανατολίζεται. Αυτό συμβαίνει διότι τα προαναφερθέντα βασίζονται στα οικονομικά και στατιστικά δεδομένα της εκάστοτε περιόδου. Αν οι οικονομικοί και οι στατιστικοί δείκτες δεν είναι ακριβείς, τότε δημιουργείται μια λανθασμένη αντίληψη για την πραγματικότητα και παίρνονται αποφάσεις που δεν θα είναι οι βέλτιστες και οι πλέον αποτελεσματικές για την αντιμετώπιση των προβλημάτων της οικονομίας. Αυτές οι λάθος αποφάσεις μπορούν να οδηγήσουν μια χώρα σε χειρότερη θέση από αυτή που βρισκόταν προηγουμένως.

Στις σημαντικότερες επιπτώσεις της φοροδιαφυγής συγκαταλέγεται, όπως έχει ήδη αναφερθεί, η δημιουργία παραοικονομίας σε μια χώρα, η οποία συνδέεται και με την προηγούμενη συνέπεια της φοροδιαφυγής. Η φοροδιαφυγή διασταυρώνεται με την παραοικονομία και τη συντηρεί. Η δεύτερη περιλαμβάνει δραστηριότητες που δεν καταγράφονται στη νόμιμη αγορά στερώντας από το δημόσιο τη δυνατότητα να εισπράξει φόρους. Αγαθά που αγοράζονται και πωλούνται παράνομα, ύποπτες δραστηριότητες, αδήλωτη εργασία είναι λίγα μόνο από τα αρνητικά που συνοδεύουν την παραοικονομία. Ένα κράτος επομένως, καλείται να αντιμετωπίσει πέρα από τη φοροδιαφυγή και το φαινόμενο της παραοικονομίας, κάτι που εκ των πραγμάτων είναι δύσκολο. Η εξάλειψη κάθε φαινομένου μεμονωμένα είναι από μόνη της μια δύσκολη διαδικασία πόσο μάλλον, όταν τα δύο φαινόμενα συνδυάζονται.

2.2.5 ΘΕΤΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ

Βέβαια, υπάρχουν κάποιοι που υποστηρίζουν, πως εκτός από τις αρνητικές συνέπειες, η φοροδιαφυγή συνεπάγεται και σημαντικές θετικές συνέπειες. Κατά πρώτον, τα χρήματα που πηγάζουν από την παραοικονομία που δημιουργείται εξαιτίας της φοροδιαφυγής επιστρέφουν μέσω της κατανάλωσης πίσω στη νόμιμη αγορά. Με αυτό τον τρόπο αυξάνονται τα έσοδα του κράτους από τους φόρους κατανάλωσης. Κατά δεύτερον, τα χρήματα που εξοικονομούν οι επιχειρήσεις από τους φόρους που δεν αποδίδουν, μπορούν να τα αποταμιεύσουν και να τα χρησιμοποιήσουν σε περιόδους οικονομικής κρίσεως, για να καλύψουν τις υποχρεώσεις τους ή για να προβούν σε επενδύσεις που θα τις βοηθήσουν να αναπτυχθούν περισσότερο. Έτσι λοιπόν, οδηγείται σε τόνωση και ανάπτυξη η γενικότερη οικονομία. Όσα θετικά και αν επιφέρει η φοροδιαφυγή, αυτά είναι λιγότερο σημαντικά από τις αρνητικές συνέπειες αυτής, καθώς οι δεύτερες είναι ολέθριες για την οικονομία.

2.3 ΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ

Οι επιπτώσεις της φοροδιαφυγής, όπως αναφέρθηκε, είναι πολλές, κυρίως αρνητικές και επηρεάζουν, τόσο την οικονομία, όσο και την κοινωνία συνολικά. Το φαινόμενο χρήζει άμεσης αντιμετώπισης και στόχος των περισσότερων κυβερνήσεων είναι να την περιορίσουν όσο το δυνατόν περισσότερο. Γι' αυτό το λόγο, σε αυτό το σημείο της εργασίας θα αναλυθούν οι τρόποι με τους οποίους μπορεί να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο.

2.3.1. ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΚΑΙ ΣΤΑΘΕΡΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Αρχικά, θα πρέπει η κυβέρνηση να ελαφρύνει φορολογικά του πολίτες μειώνοντας τους συντελεστές φορολόγησης και τους επιπρόσθετους φόρους από τα εισοδήματα. Έχει ήδη γίνει λόγος για τους υψηλούς φορολογικούς συντελεστές που συνεπάγονται υψηλή φορολογική επιβάρυνση και ροπή των ατόμων προς φοροδιαφυγή (International Monetary Fund - IMF, 2013). Πιο συγκεκριμένα, αύξηση των φορολογικών συντελεστών κατά 10% συνεπάγεται μείωση των δηλωθέντων εισοδημάτων κατά 10% (International Monetary Fund - IMF, 2015). Έρευνες που έχουν διενεργηθεί από τον ΟΟΣΑ και από τον ΣΕΒ αποδεικνύουν πως διαχρονικά οι υψηλότεροι φορολογικοί συντελεστές μειώνουν τα φορολογικά έσοδα (OECD, 2011), (Σύνδεσμος Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών - ΣΕΒ, 2015). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αύξησης των φορολογικών συντελεστών και μείωσης των φορολογικών εσόδων αποτελούν το πετρέλαιο θέρμανσης και τα προϊόντα καπνού. Τα δύο μεγέθη λοιπόν, είναι αντιστρόφως ανάλογα και για σημειώσουν αύξηση τα έσοδα του κράτους από φόρους, θα πρέπει οι φορολογικοί συντελεστές να μειωθούν, καθώς είναι ήδη πολύ ψηλά σε σχέση με τον μέσο όρο της Ευρώπης. Είναι σημαντικό να μειωθούν οι φορολογικοί συντελεστές και για την προσέλκυση νέων επενδύσεων και ίσως την επιστροφή επιχειρήσεων που μεταφέρθηκαν σε γειτονικές χώρες λόγω χαμηλής φορολογίας (Σύνδεσμος Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών - ΣΕΒ, 2015).

Παράλληλα, θα πρέπει να δημιουργηθεί ένα σταθερό και απλοποιημένο φορολογικό σύστημα, που δεν θα δημιουργεί συγχύσεις στους φορολογούμενους. Το ελληνικό φορολογικό σύστημα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί δαιδαλώδες και

σύμφωνα με τη Βασαρδάνη αναδεικνύεται η ανάγκη για τη θέσπιση ενός φορολογικού συστήματος που αντί να μπερδεύει τους πολίτες και να τους οδηγεί σε ηθελημένες ή μη παραβάσεις, θα συμβάλλει στο να παραμένουν αυτοί τυπικοί στις φορολογικές τους υποχρεώσεις (Βασαρδάνη, 2011). Τόσο ο Κώδικας Φορολογίας Εισοδήματος (Ν.4172/2013) και ο Κώδικας Φορολογικής Διαδικασίας (Ν.4174/2013) αποτελούν δυο εξαιρετικά εκσυγχρονισμένα νομοθετήματα που όμως, θεωρούνται περίπλοκα εξαιτίας του πλήθους των εγκυκλίων που καλούνται να τα ερμηνεύσουν. Πιο απλουστευμένα φορολογικά συστήματα βοηθούν τα άτομα να παραμείνουν πιστά στην τήρηση των φορολογικών κανόνων (Bird & Casanegra de Jantscher, 1992)

2.3.2 ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΩΝ ΕΛΕΓΧΩΝ

Ακόμη, θα πρέπει η Δημόσια Διοίκηση να απαλλαγεί από τις απαρχαιωμένες μεθόδους ελέγχου και να εντατικοποιήσει τους ελέγχους. Προηγουμένως αναφέρθηκε πως αποτρεπτικά στη φοροδιαφυγή λειτουργούν η πιθανότητα εντοπισμού της πράξης φοροδιαφυγής και η πιθανότητα επιβολής ποινής και ότι όσο υψηλότερες είναι αυτές οι πιθανότητες (ιδίως της ποινής), τόσο το άτομα αποθαρρύνονται να φοροδιαφύγουν. Όλα αυτά όμως θα είναι μάταια αν δεν γίνουν οι έλεγχοι πιο ουσιαστικοί και πιο εντατικοί (Alm & McKee, 2006). Η αύξηση των ελέγχων κατά 1% ημερησίως οδηγεί σε μείωση του αριθμού των παραβατών κατά 0,3-0,4% ημερησίως (Tsagkalakis, 2014). Θα πρέπει να προσληφθεί επαρκές και ικανό προσωπικό, το οποίο θα είναι αφοσιωμένο στην ανεύρεση των παραβατών και θα μένει ταυτόχρονα αμερόληπτο σε τυχόν δωροδοκίες. Θα πρέπει δηλαδή, παράλληλα το κράτος να δίνει κίνητρα στους εργαζόμενους να κάνουν τη δουλειά τους με σωστό και αποδοτικό τρόπο.

Ένα τέτοιο μέτρο είναι απαραίτητο για χώρες, όπως η Ελλάδα, που η Φορολογική Διοίκηση αποδεικνύεται ανίκανη να συλλέξει τους φόρους. Θα ήταν συνετό να πραγματοποιούνται αναλύσεις κινδύνου και να επιλέγονται μέθοδοι που στοχεύουν αποκλειστικά στα άτομα που αναλαμβάνουν μεγάλο ρίσκο, όταν φοροδιαφεύγουν (International Monetary Fund - IMF, 2013). Σαφώς, θα πρέπει να υπάρχει μέτρο στην αυστηρότητα που επιδεικνύει η Φορολογική Διοίκηση και σε περιπτώσεις που πρόκειται για πραγματική αδυναμία πληρωμής, οι μηχανισμοί να είναι πιο ελαστικοί.

2.3.3 ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Θα πρέπει επίσης, να ενισχυθεί το αίσθημα της φορολογικής συνείδησης, καθώς σε συνδυασμό με τη φορολογική αγωγή/ παιδεία των πολιτών και την αποκατάσταση της εμπιστοσύνης προς το κράτος αποτελούν τρεις πολύ σημαντικούς παράγοντες της φοροδιαφυγής. Τα άτομα θα πρέπει να αντιληφθούν πως η πράξη του να καταβάλλουν κανονικά τους φόρους που τους αντιστοιχούν δεν πρέπει να πηγάζει από τον φόβο των προστίμων ή της κοινωνικής κατακραυγής, αλλά επειδή έτσι είναι το σωστό. Κοινωνίες που χαρακτηρίζονται από συνοχή και φορολογική συνείδηση, τείνουν να εμφανίζουν μειωμένα περιστατικά φοροδιαφυγής (Litina & Palivos, 2015). Τα άτομα που αντιλαμβάνονται το κράτος ως δίκαιο και ως απαραίτητο μέσο για την εξασφάλιση κάποιων ζωτικών αγαθών, όπως η άμυνα, η υγεία, η παιδεία, έχουν περισσότερα κίνητρα να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους. Αναγνωρίζουν, πως ο φόρος είναι ένα μικρό αντίτιμο που πρέπει να πληρώσουν για μια οργανωμένη και πολιτισμένη κοινωνία και έτσι, τους καταβάλλουν με συνέπεια. Εδραιώνεται λοιπόν, μια ισχυρή σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ τους που δύσκολα κλονίζεται.

2.3.4 ΠΑΤΑΞΗ ΤΗΣ ΔΙΑΦΘΟΡΑΣ

Μια ακόμη σημαντική πράξη στην οποία θα πρέπει να προβούν οι κυβερνήσεις, είναι η προσπάθεια πάταξης φαινομένων διαφθοράς. Το 2012 ξένα δημοσιεύματα ανέφεραν μεταξύ άλλων πως σε πολλές ΔΟΥ της χώρας εφαρμοζόταν το σύστημα «4-4-2». Σύμφωνα με το εν λόγω σύστημα, όταν εντοπιστεί ένας παραβάτης και του επιβληθεί πρόστιμο, το 40% αυτού του ποσού αποτελεί έκπτωση από τη Φορολογική Αρχή, άλλο ένα 40% απαιτείται από τον υπάλληλο για ίδιον όφελος, ενώ το μόλις 20% του προστίμου είναι αυτό που καταλήγει τελικά στα κρατικά ταμεία (Donario, 2012). Θα πρέπει λοιπόν, να γίνονται συχνοί έλεγχοι και στους υπαλλήλους και να επιβάλλονται ποινές και σε εκείνους σε περιπτώσεις δωροδοκίας. Παράλληλα, θα πρέπει να δοθούν κίνητρα στους υπαλλήλους της Δημόσιας Διοίκησης να μένουν πιστοί στο λειτούργημά τους και να μη μπαίνουν στον πειρασμό να εξυπηρετούν όσους φοροδιαφεύγουν για προσωπικό όφελος. Είναι απαραίτητο κάθε κράτος να πατάσει τέτοια φαινόμενα διαφθοράς, γιατί όταν οι πολίτες έχουν την εικόνα ενός διεφθαρμένου κράτους, έχουν και αντικίνητρα να υπακούσουν το νόμο.

2.3.5 ΤΗΡΗΣΗ ΤΩΝ ΒΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΜΕ ΣΚΟΠΟ ΤΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΡΑΤΟΥΣ ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗΣ

Σε συνέχεια των προηγούμενων, θα πρέπει να εφαρμόζονται οι βασικές αρχές που διέπουν τη διαχείριση των δημόσιων οικονομικών, που δεν είναι άλλες από την αρχή της χρηστής δημοσιονομικής διοίκησης, την αρχή της υπευθυνότητας και της λογοδοσίας, την αρχή της διαφάνειας και την αρχή της ειλικρίνειας. Αναλυτικότερα, η αρχή της χρηστής δημοσιονομικής διοίκησης περιλαμβάνει την αρχή της αποδοτικότητας, την αρχή της αποτελεσματικότητας και την αρχή της οικονομικότητας. Σύμφωνα με την αρχή της χρηστής δημοσιονομικής διοίκησης, η διαχείριση της περιουσίας και των υποχρεώσεων της Γενικής Κυβέρνησης πρέπει να γίνεται με τρόπο σώφρων και με γνώμονα την εξασφάλιση της δημοσιονομικής βιωσιμότητας. Σύμφωνα με την αρχή της υπευθυνότητας και της λογοδοσίας, η Κυβέρνηση έχει την υποχρέωση να λογοδοτεί στη Βουλή για τη διαχείριση των δημόσιων οικονομικών και όσοι μετέχουν στη δημόσια διαχείριση πρέπει να έχουν ως στόχο την εξασφάλιση της σταθερότητας και της αειφορίας των οικονομικών. Η αρχή της διαφάνειας τονίζει την υποχρέωση όσων εργάζονται στη δημόσια διοίκηση για έγκαιρη πληροφόρηση για ζητήματα που αφορούν τη δημοσιονομική πολιτική, ώστε να καθίσταται εφικτός ο αποτελεσματικός δημόσιος έλεγχος. Εξάιρεση εδώ αποτελούν ζητήματα που θέτουν σε κίνδυνο την άμυνα, την ασφάλεια ή τις διεθνείς σχέσεις της χώρας. Τέλος, η αρχή της ειλικρίνειας αναγκάζει κάθε οικονομική και δημοσιονομική πρόβλεψη πρέπει να στηρίζεται σε πραγματικά στοιχεία που αποτυπώνονται στις αποφάσεις της Κυβερνήσεως στο μέτρο που αυτό είναι δυνατό. Οι παραπάνω αρχές, όταν τηρούνται, συμβάλλουν στην δημιουργία μιας καλής και πιο «διάφανης» εικόνας για το κράτος ενισχύοντας το αίσθημα εμπιστοσύνης προς αυτό (Σαββαΐδου, 2018).

2.3.6 ΠΡΩΘΗΣΗ ΤΗΣ ΧΡΗΣΗΣ ΠΛΑΣΤΙΚΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

Τέλος, θα πρέπει να προωθηθεί η χρήση του πλαστικού χρήματος και της ηλεκτρονικής τιμολόγησης, γιατί οποιαδήποτε ηλεκτρονική συναλλαγή αφήνει ένα αποτύπωμα που καθιστά τον εντοπισμό της εύκολη υπόθεση. Στην Ελλάδα μόνο το 6% των πληρωμών γίνεται με τη χρήση πλαστικού χρήματος (στοιχεία 2016), ποσοστό πολύ χαμηλό σε σχέση με την Ευρώπη, όπου ο μέσος όρος κυμαίνεται στο 24%. Λόγω της ύπαρξης μεγάλου ποσοστού παραοικονομίας στη χώρα χρησιμοποιούνται κατά

κύριο λόγο μετρητά για της συναλλαγές. Έρευνες υποστηρίζουν πως αύξηση του ποσοστού χρήσης καρτών στο 10%, συνεισφέρει 0,2% στο ρυθμό μεγέθυνσης του ΑΕΠ (National Bank of Greece - NBG, 2016). Η χρήση πλαστικού χρήματος πέρα από το ότι περιορίζει τη φοροδιαφυγή, μειώνει παράλληλα την παραοικονομία και το λαθρεμπόριο σε μια χώρα και προωθεί τη διαφάνεια και το αδιάτρητο του συστήματος. Με αυτό τον τρόπο αυξάνεται και η εμπιστοσύνη προς το κράτος (Καλαντώνης, 2015). Το κράτος λοιπόν, σε συνεργασία με τις τράπεζες θα πρέπει να δώσει κίνητρα στους πολίτες να χρησιμοποιούν περισσότερο τις πιστωτικές ή χρεωστικές τους κάρτες. Φορολογικές ελαφρύνσεις, διευκολύνσεις, κάποιου είδους bonus, εκπτώσεις είναι μόνο μερικά παραδείγματα κινήτρων που θα μπορούσαν να δοθούν στους πολίτες προκειμένου να προωθηθεί η χρήση πλαστικού χρήματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΟΙΚΟΜΙΑ - Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Σε αυτό το σημείο της εργασίας θα γίνει λόγος για τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία που υπάρχουν στην Ελλάδα. Είναι δυνατό, σε μια οικονομία να υπάρξει φοροδιαφυγή χωρίς παραοικονομία, παραοικονομία χωρίς φοροδιαφυγή ή φοροδιαφυγή και παραοικονομία ταυτόχρονα. Η ελληνική οικονομία αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα συνδυασμού φοροδιαφυγής και παραοικονομίας. Υπάρχει δηλαδή, οικονομική δραστηριότητα που δεν καταγράφεται στους εθνικούς λογαριασμούς, ενώ την ίδια στιγμή τα εισοδήματα δε δηλώνονται και αντίστοιχα οι φόροι δεν αποδίδονται στις φορολογικές αρχές (Βασαρδάνη, 2011). Πρωταρχικός στόχος κάθε κυβέρνησης που εκλέχθηκε από το 2008 - όταν εκδηλώθηκε η χρηματοπιστωτική κρίση στη χώρα - και μετά, είναι μέσω των νομοθετικών, φορολογικών και άλλων μεταβολών να περιορίσουν σημαντικά τα φαινόμενα αυτά. Παρά τις προσπάθειες όμως, που έχουν γίνει κατά καιρούς από τις εκάστοτε κυβερνήσεις, τα ποσοστά της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας στη χώρα τείνουν να παραμένουν πολύ υψηλά.

Λόγω της φύσης των δύο φαινομένων είναι δύσκολο να προσδιοριστεί με ακρίβεια το ύψος τους. Γι' αυτό το λόγο γίνεται προσπάθεια να εκτιμηθούν οι επί μέρους συνιστώσες αυτών, ώστε να εκτιμηθούν εν τέλει και τα φαινόμενα συνολικά. Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ, «Εάν η Ελλάδα εισέπραττε τον ΦΠΑ, τις ασφαλιστικές εισφορές και τον φόρο εισοδήματος με την αποτελεσματικότητα των χωρών του ΟΟΣΑ κατά μέσο όρο, τα φορολογικά έσοδα θα αυξάνονταν σχεδόν κατά 5% του ΑΕΠ». Σε μια φράση ο ΟΟΣΑ έχει καταφέρει να συγκεντρώσει τους τομείς, όπου η χώρα υστερεί και αντιμετωπίζει τις μεγαλύτερες εκδηλώσεις φοροδιαφυγής, ενώ παράλληλα καταδεικνύει την αδυναμία του κράτους να εισπράξει τελικά αυτούς τους φόρους (OECD, 2011). Οι Ματσαγγάνης και Φλεβοτόμου υποστηρίζουν, πως οι περισσότερες πράξεις φοροδιαφυγής αφορούν τη φορολογία των φυσικών προσώπων και συγκεκριμένα, απόπειρες απόκρυψης του ΦΠΑ ή του ΦΕΦΠ (Matsaganis & Flevotomou, *Distributional Implications of Tax Evasion in Greece*, 2010).

Η χώρα παρουσιάζει μεγάλο έλλειμμα στο ΦΠΑ, το οποίο το 2012 έφτασε το 33,4% κατατάσσοντας την Ελλάδα στην πέμπτη θέση των χωρών με το υψηλότερο έλλειμμα στον ΦΠΑ. Την επόμενη χρονιά, το 2013, η χώρα βρέθηκε μια θέση υψηλότερα, στην τέταρτη δηλαδή, θέση με έλλειμμα που άγγιξε το 34%. Η βασικότερη

αιτία αυτού του ελλείμματος είναι η πώληση αγαθών ή η παροχή υπηρεσιών χωρίς την έκδοση αντίστοιχου παραστατικού, είτε αυτό γίνεται με πρωτοβουλία του επιχειρηματία, είτε γίνεται με πρωτοβουλία του πελάτη. Στις περισσότερες μάλιστα, περιπτώσεις το προϊόν πωλείται σε τιμή που περιλαμβάνει τον ΦΠΑ και το ποσό αυτό το καρπώνεται ο επιχειρηματίας προς όφελος του, αντί να το αποδίδει στο κράτος, όπως θα όφειλε κανονικά (European Commission, 2015). Σύμφωνα με στοιχεία που έχει δημοσιεύσει ο Οργανισμός ΔιαΝΕΟσις, εκτιμάται πως το κράτος χάνει 3,5% του ΑΕΠ του το χρόνο εξαιτίας της φοροδιαφυγής από το ΦΠΑ (ΔιαΝΕΟσις, 2016).

Γενικότερα, η φοροδιαφυγή ακμάζει στον πρωτογενή τομέα, την αυτοαπασχόληση και τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Επομένως, αναπτυσσόμενες χώρες παρουσιάζουν μεγαλύτερη έκταση του φαινομένου από ότι οι αναπτυγμένες (Γκουμπανίτσας, 2004). Εκτιμάται, ότι το 2009 το πραγματικό εισόδημα των αυτοαπασχολούμενων ήταν 26,8 δισεκατομμύρια ευρώ, ενώ αυτό που δηλώθηκε την ίδια χρονιά στις αρχές ήταν 1,75-1,84 φορές κάτω από το πραγματικό. Αντίστοιχα, τα επιπλέον έσοδα του κράτους, εάν τα εισοδήματα δηλώνονταν κανονικά, θα ανέρχονταν στα 11,2 δισεκατομμύρια ευρώ (Artavanis, Morse, & Tsoutsoura, 2012). Έρευνες του 2010 έχουν αποδείξει, ότι η φοροδιαφυγή είναι μεγαλύτερη στον κλάδο των αυτοαπασχολούμενων σε σχέση με αυτό των μισθωτών. Ειδικότερα, τη συγκεκριμένη χρονιά η φοροδιαφυγή στους αυτοαπασχολούμενους έφτασε το 57-58%, ενώ το ίδιο ποσοστό στους μισθωτούς έφτανε μόλις το 0,5-1% (Matsaganis & Flevotomou, *Distributional Implications of Tax Evasion in Greece*, 2010)! Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως στην εργασία, είναι πολύ πιο εύκολο για κάποιον αυτοαπασχολούμενο να φοροδιαφύγει σε σχέση με έναν μισθωτό, πόσο μάλλον του δημοσίου, γιατί κάθε απόπειρα φοροδιαφυγής στην δεύτερη περίπτωση ανιχνεύεται εύκολα από τις αρχές. Αξιοσημείωτο είναι, ότι το 2011 το 64% των ελευθέρων επαγγελματιών της χώρας καλυπτόταν από το ποσό που είχε οριστεί τότε ως αφορολόγητο, ενώ οι αυτοαπασχολούμενοι αντιπροσώπευαν το 26% του συνολικού εισοδήματος της χώρας! Από τα παραπάνω γίνεται εύκολα αντιληπτό πως, οι ενδείξεις φοροδιαφυγής από τους ελεύθερους επαγγελματίες δεν είναι απλώς ενδείξεις, αλλά μια πραγματικότητα με μέγεθος πολύ μεγαλύτερο από αυτό που φαίνεται (ΔιαΝΕΟσις, 2016).

Φυσικά, το πολύ χαμηλό ποσοστό φοροδιαφυγής στους μισθωτούς, δε συνεπάγεται απαραίτητα, ότι οι υπάλληλοι δεν φοροδιαφεύγουν. Αντίθετα, είναι πολύ πιθανό να πραγματοποιούνται συμφωνίες μεταξύ των εργοδοτών και των υπαλλήλων από τις οποίες επωφελούνται και οι δύο πλευρές. Αναλυτικότερα, μπορεί οι εργοδότες

να δίνουν χαμηλότερους μισθούς, προκειμένου να μη καλύψουν τις ασφαλιστικές εισφορές των υπαλλήλων τους. Οι υπάλληλοι με τη σειρά τους επωφελούνται από όλο αυτό, γιατί λαμβάνοντας μικρότερες αποδοχές φορολογούνται λιγότερο, ενώ την ίδια στιγμή καρπώνονται το υπόλοιπο ποσό ως μαύρο χρήμα και άρα, μη φορολογητέο (Βασαρδάνη, 2011), (Matsaganis, The welfare state and the crisis: the case of Greece, 2011).

Επίσης, το 2010 σε ελέγχους που πραγματοποιήθηκαν από το Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας σε 22.000 επιχειρήσεις διαπιστώθηκε, πως το 25% του εργατικού προσωπικού δεν είχε δηλωθεί. Την επόμενη χρονιά το ίδιο ποσοστό ανήλθε στο 30%, ενώ το 2012 από έρευνα του IOBE αποδείχθηκε πως ένας στους τρεις υπαλλήλους ήταν αδήλωτος και το 2013 το 40,5% των υπαλλήλων ήταν αδήλωτοι (Matsaganis, The welfare state and the crisis: the case of Greece, 2011), (Ιδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών - IOBE, 2012). Σύμφωνα με τον Ματσαγγάνη, τομείς που ευνοούν την ανάπτυξη της αδήλωτης εργασίας είναι κατά κύριο λόγο αυτοί της βιομηχανίας, του τουρισμού και των κατασκευών (Matsaganis, The welfare state and the crisis: the case of Greece, 2011).

Οι Ματσαγγάνης και Φλεβοτόμου σε έρευνα τους το 2010 βασισμένοι σε δεδομένα που αφορούσαν φορολογικές δηλώσεις εισοδήματος που δεν είχαν ελεγχθεί και δαπάνες και εισοδήματα κάποιων ελληνικών νοικοκυριών για το έτος 2004 ανακάλυψαν, πως η τάση απόκρυψης των εισοδημάτων ήταν ίση με 10%, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό φοροδιαφυγής έφτανε το 26%. Χρησιμοποιώντας μικροοικονομικά δεδομένα και υποθέτοντας, πως, όσοι φοροδιαφεύγουν, έχουν σχεδόν πάντα την τάση να αποκαλύψουν την πράξη τους σε κάποιον τρίτο, επιβεβαίωσαν αυτό που ειπώθηκε και παραπάνω. Ότι δηλαδή, η πιθανότητα απόκρυψης εισοδημάτων αυξάνεται, όταν αυτά προέρχονται από αυτοαπασχόληση ή αγροτική δραστηριότητα (δηλαδή, τον πρωτογενή τομέα) με τα αντίστοιχα ποσοστά να φτάνουν το 53% και 24% (Matsaganis & Flevotomou, Distributional Implications of Tax Evasion in Greece, 2010).

Σε ανάλογο συμπέρασμα κατέληξαν και οι Μυλωνάς, Μαγγίνας και Πατέλη σε δική τους έρευνα την ίδια χρονιά. Οι τρεις επιστήμονες βασισμένοι σε στοιχεία που άντλησαν από τους εθνικούς λογαριασμούς και τις φορολογικές αρχές προχώρησαν σε μια σειρά από συγκρίσεις, προκειμένου να προσδιορίσουν με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ακρίβεια τη φορολογική βάση, τα εισοδήματα μισθωτών και μη και το

ύψος των εισοδημάτων που δε δηλώνονται από τους φορολογούμενους. Η έρευνας τους ανέδειξε την αυτοαπασχόληση και τις μικρές επιχειρήσεις που υπάρχουν κατά κύριο λόγο στην Ελλάδα ως τις μείζονες αιτίες που οδηγούν στη φοροδιαφυγή. Το ύψος των εισοδημάτων που δεν δηλώθηκαν έφτασε το 20% του ΑΕΠ και οι Μυλωνάς, Μαγγίνας και Πατέλι υποστήριξαν πως για να αυξηθούν τα φορολογικά έσοδα κατά 3,8-4% θα πρέπει να μειωθεί η φοροδιαφυγή και να πραγματοποιηθούν νομοθετικές μεταρρυθμίσεις. Μάλιστα, η πρώτη ευθύνεται κατά τα 2/3 για την αύξηση των φορολογικών εσόδων, ενώ οι δεύτερες μόλις για το 1/3 αυτής (Mylonas, Magginas, & Pateli, 2010).

Ακριβώς επειδή, η έρευνα τους βασίστηκε σε δημογραφικά χαρακτηριστικά οι Ματσαγγάνης και Φλεβοτόμου κατέληξαν στο ότι, τόσο το φύλο, όσο και η οικογενειακή κατάσταση των ατόμων συμβάλλουν σημαντικά στο πόσο αυτά θα φοροδιαφύγουν. Αναλυτικότερα, ένα έγγαμο άτομο τείνει να φοροδιαφεύγει περισσότερο από ένα άγαμο, γεγονός που ενισχύεται και από το μέγεθος της οικογένειας. Όσο περισσότερα είναι τα μέλη μιας οικογένειας, τόσο μεγαλύτερη είναι και η φοροδιαφυγή. Επιπρόσθετα, σε ό,τι αφορά τα άγαμα άτομα, φαίνεται, πως οι άγαμοι άνδρες έχουν την τάση να φοροδιαφεύγουν περισσότερο από τις άγαμες γυναίκες. Επομένως, οι άνδρες έλκονται περισσότερο στη φοροδιαφυγή από ότι οι γυναίκες (Matsaganis & Flevotomou, Distributional Implications of Tax Evasion in Greece, 2010).

Ακόμη μία έρευνα που υποδεικνύει πως οι αυτοαπασχολούμενοι ευθύνονται για τη φοροδιαφυγή στα εισοδήματα είναι αυτή των Αρταβάνη, Τσουτσούρα και Morse. Οι συγγραφείς προσπαθούν να εκτιμήσουν τη φοροδιαφυγή και τη συχνότητα εμφάνισης της βασισμένοι σε ένα τεκμαρτό εισόδημα για τους φορολογούμενους και όχι σε αυτό που ουσιαστικά δηλώνουν. Ο λόγος που προχώρησαν σε αυτό είναι, ότι σύμφωνα με έρευνες της Παγκόσμιας Τράπεζας υπήρχαν Έλληνες που δήλωναν, ότι διαθέτουν το 78% του εισοδήματος τους για την κάλυψη των χρεών και των αναγκών τους. Υπήρχαν μάλιστα άτομα που διατείνονταν, ότι διέθεταν ολόκληρο το μηνιαίο εισόδημα τους για τις ανάγκες αυτές, γεγονός που είναι εξωφρενικό, διότι απαιτείται μόλις το 39-62% του εισοδήματος για την κάλυψη βασικών αναγκών, όπως η στέγαση και η διατροφή (World Bank, 2007). Τα αποτελέσματα της έρευνας τους έδειξαν, ότι η φοροδιαφυγή στους αυτοαπασχολούμενους στο μεσοδιάστημα 2006-2009 ήταν της τάξης του 43-45%, διότι, όπως αποδείχθηκε, τα πραγματικά τους εισοδήματα ήταν 1,75-1,84 φορές το δηλωθέν εισόδημα τους. Ειδικότερα, το 2009 που τα εισοδήματα των

αυτοαπασχολούμενων ήταν 35,7 δισεκατομμύρια ευρώ, τα μη-εισπραχθέντα έσοδα από το φόρο εισοδήματος κυμαινόταν μεταξύ 26,8 και 29,9 δισεκατομμύρια ευρώ (με τον μεσαίο φορολογικό συντελεστή) και μεταξύ 10,7 και 12 δισεκατομμύρια ευρώ (με φορολογικό συντελεστή 40%). Η συγκεκριμένη έρευνα σε σχέση με τις υπόλοιπες συγκεκριμενοποίησε τα επαγγέλματα τα οποία παρουσιάζουν υψηλά ποσοστά φοροδιαφυγής, αντί να περιοριστεί στον προσδιορισμό αυτοαπασχολούμενοι. Έτσι λοιπόν, γιατροί, δικηγόροι, μηχανικοί, εκπαιδευτικοί, δημοσιογράφοι, επιχειρηματίες της εστίασης, της διαμονής και της παροχής υπηρεσιών φαίνεται να είναι μεταξύ αυτών που φοροδιαφεύγουν περισσότερο. Μάλιστα, το ποσοστό φοροδιαφυγής είναι 41,80-48,71%! Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγουν επομένως, είναι ότι κυρίως φοροδιαφεύγουν άτομα με υψηλή μόρφωση και επαγγελματική θέση στη χώρα (Artavanis, Morse, & Tsoutsoura, 2012). Κάτι τέτοιο βέβαια, έρχεται σε σύγκρουση με ό,τι διατυπώθηκε στη θεωρία, ότι δηλαδή, όσο υψηλότερο είναι το μορφωτικό επίπεδο σε μια χώρα, τόσο μικρότερο είναι το ύψος της φοροδιαφυγής.

Γενικά, η φοροδιαφυγή εκτιμάται, ότι φτάνει το 6-9% του ΑΕΠ, δηλαδή το 32% των δημοσίων εσόδων και στερεί από το δημόσιο περίπου 16 δισεκατομμύρια ευρώ το χρόνο (Νασόπουλος, 2016). Και ο Οργανισμός ΔιαΝΕΟσις εκτιμά, πως η φοροδιαφυγή κυμαίνεται από 6% έως 9% του ΑΕΠ, ποσοστό που αντιστοιχεί σε 11-16 δισεκατομμύρια ευρώ το χρόνο. Ενδεικτικά αναφέρεται, πως το 2011 κατατέθηκαν στις αρχές 5,7 εκατομμύρια φορολογικές δηλώσεις, το 49% των οποίων αφορούσαν εισοδήματα χαμηλότερα των 12.000€ (ΔιαΝΕΟσις, 2016).

Το ακριβές ποσοστό της φοροδιαφυγής προσπάθησαν να υπολογίσουν μέσω της έρευνας τους και οι Λεβέντη, Μαρσαγγάνης και Φλεβοτόμου το 2013 χρησιμοποιώντας μια εκλεπτυσμένη μεθοδολογική προσέγγιση, η οποία λάμβανε υπόψη της τη μη-συμμόρφωση των πολιτών με τους νόμους και τα οφέλη που αποκομίζουν από αυτή τη συμπεριφορά. Οι συγγραφείς βασίστηκαν επίσης, σε τέσσερις κατηγορίες δεδομένων που ήταν: τα δεδομένα φορολογικού ελέγχου, οι έρευνες εισοδήματος, οι αποκλίσεις στα οικονομικά στατιστικά στοιχεία και τα δεδομένα σχετικά με την καταναλωτική δαπάνη. Έχοντας στη διάθεση τους στοιχεία από το Υπουργείο Οικονομικών, όπως οι μη-ελεγμένες φορολογικές δηλώσεις εισοδήματος, και από την Ευρωπαϊκή Ένωση, όπως τα εισοδήματα και οι συνθήκες διαβίωσης, για την περίοδο 2006-2010 κατέληξαν στο ότι η φοροδιαφυγή το 2009 ήταν ίση με 1,9% του ΑΕΠ. Η απόκρυψη εισοδημάτων την ίδια χρονιά έφτασε το 12,2%, ποσοστό που οδηγεί σε απώλειες ύψους 29,7% από φόρους εισοδήματος. Τα αποτελέσματα της έρευνας τους επιβεβαίωσαν για μια ακόμη

φορά τη θεωρία, αφού σύμφωνα με αυτή η φοροδιαφυγή στους αυτοαπασχολούμενους είναι υψηλότερη από αυτή στους μισθωτούς και τους συνταξιούχους. Άμεση συνέπεια της φοροδιαφυγής σύμφωνα με τους συγγραφείς, είναι η δημιουργία εισοδηματικών ανισοτήτων μεταξύ των πολιτών και η μείωση της προοδευτικότητας του φόρου εισοδήματος. Σε αυτό το σημείο πρέπει να τονιστεί, ότι οι συγγραφείς έλαβαν υπόψη τους τον παράγοντα παραοικονομία στην προσπάθεια τους να βγάλουν όσο το δυνατόν πιο ασφαλή και έγκυρα συμπεράσματα (Leventi, Matsagganis, & Flevotomou, 2013).

Αναφορικά με τη φοροδιαφυγή, δεν υπάρχουν πολλές εκτιμήσεις σχετικά με το ακριβές ποσοστό της σε σχέση με το ΑΕΠ της χώρας, ωστόσο ο υπολογισμός των επί μέρους τμημάτων της συμβάλλει ουσιαστικά σε μια προσέγγιση αυτής. Παρά το γεγονός ότι πρόκειται για ένα σύνθετο φαινόμενο με ποικίλες προεκτάσεις, υπάρχουν κάποια πράγματα που θεωρούνται δεδομένα για την ελληνική πραγματικότητα. Οι τρεις βασικοί πυλώνες γύρω από τους οποίους περιστρέφεται η φοροδιαφυγή, φαίνεται να είναι ο ΦΠΑ, ο φόρος εισοδήματος και οι ασφαλιστικές εισφορές. Ειδικά οι πρώτοι δύο παράγοντες ευθύνονται για το μεγαλύτερο μέρος της φοροδιαφυγής, καθώς το κράτος δεν έχει καταφέρει να την περιορίσει αισθητά σε αυτούς τους τομείς. Επίσης, όλες οι έρευνες που έχουν γίνει κατά καιρούς συγκλίνουν στο ότι τη μεγαλύτερη ίσως ευθύνη για τα υψηλά ποσοστά φοροδιαφυγής στους φόρους εισοδήματος φέρουν οι αυτοαπασχολούμενοι, οι οποίοι έχουν τα μεγαλύτερα κίνητρα και τη μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων για να προβούν σε απόκρυψη των εισοδημάτων τους σε σχέση με τους μισθωτούς ή τους συνταξιούχους. Κατά γενική ομολογία, τα επίπεδα φοροδιαφυγής της χώρας είναι υψηλά και πρέπει να γίνουν προσπάθειες, ώστε να μειωθούν.

Σε ό,τι αφορά την παραοικονομία, οι πρώτες σοβαρές προσπάθειες για μια επιστημονικά τεκμηριωμένη ερμηνεία του φαινομένου στη χώρα πραγματοποιήθηκαν τέλη της δεκαετίας του '80. Ο πρώτος που έκανε απόπειρα να εκτιμήσει το μέγεθος της παραοικονομίας στην Ελλάδα ήταν ο Παυλόπουλος, ο οποίος υποστήριξε, πως το 1984 το 28,6% του ΑΕΠ αντιπροσώπευε την παραοικονομία της χώρας (Παυλόπουλος, 1987). Στην κορυφή της κατάταξης της κλαδικής κατανομής της παραοικονομίας βρίσκονται οι κλάδοι των κατοικιών και των κατασκευών με 91% και 71% του καταγραφόμενου ΑΕΠ αντίστοιχα, ενώ στην τρίτη θέση βρίσκεται ο κλάδος των διαφόρων υπηρεσιών με 64,9% του ΑΕΠ (Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών, 2001).

Μια δεκαετία αργότερα, η ερευνητική ομάδα του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ) υποστήριξε, πως η παραοικονομία το 1982 και το 1988 έφτασε το 27,6% και το 34,6% του ΑΕΠ αντίστοιχα. Εν αντιθέσει με την έρευνα του Παυλόπουλου, οι Κανελλόπουλος, Κουσουλάκος και Ράπανος κατέληξαν στο ότι οι κλάδοι της μεταποίησης, της υγείας και της εκπαίδευσης είναι αυτοί με τη μεγαλύτερη παραοικονομία, ενώ ο κλάδος των κατασκευών βρίσκεται πολύ χαμηλότερα (Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών, 2001), (Κανελλόπουλος, Κουσουλάκος, Ράπανος, Κωτσής, & Μακροπούλου, 1995).

Οι Βαβούρας, Καραβίτης και Τσούχλου σε έρευνα τους ανέλυσαν την παραοικονομία που επικρατούσε στην Ελλάδα ανά τα χρόνια. Συγκεκριμένα, η περίοδος 1958-1967 παρουσιάζει σχετική σταθερότητα με την παραοικονομία να κυμαίνεται στο 25% περίπου του ΑΕΠ. Την περίοδο 1968-1973 το φαινόμενο παρουσιάζει σημαντική μείωση, αφού από 24,71% το 1968 έφτασε το 19,91% το 1973! Τέλος, την περίοδο 1974-1988 το φαινόμενο παρουσιάζει σταδιακή άνοδο φτάνοντας στα υψηλότερα ποσοστά του το 1987 (31,65%) και το 1988 (31,62%) (Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών, 2001), (Βαβούρας, Καραβίτης, & Τσούχλου, 1990).

Έκθεση του Επαγγελματικού Επιμελητηρίου Αθηνών (ΕΕΑ) υποστηρίζει, πως η παραοικονομία στην Ελλάδα στο διάστημα μεταξύ 2013 και 2015 ανήλθε περίπου στο 25% του ΑΕΠ κατά μέσο όρο σε σχέση με το 19% του αντίστοιχου φαινομένου στην Ευρωζώνη και το 20% στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Έτσι λοιπόν, η Ελλάδα συγκαταλέγεται ανάμεσα στις χώρες με τα υψηλότερα ποσοστά παραοικονομίας στην Ευρώπη. Η παραοικονομία έχει άμεσες συνέπειες στη δημοσιονομική πολιτική μια χώρας, αφού χάνονται πολύτιμοι πόροι για το δημόσιο και μειώνεται σημαντικά η παραγωγικότητα, διότι απουσιάζουν οι οικονομίες κλίμακας και οι επενδύσεις. Μια αύξηση των φόρων με παράλληλη ύπαρξη παραοικονομίας μειώνει μακροχρόνια πολύ περισσότερο το ΑΕΠ σε σχέση με μια αύξηση των φόρων απουσία αυτής. Πιο συγκεκριμένα, η έρευνα του ΕΕΑ υποστηρίζει, πως κάθε αύξηση των φορολογικών εσόδων κατά 1% μειώνει το ΑΕΠ κατά 2,8%, όταν υπάρχει παραοικονομία, και κατά 1,5%, όταν δεν υπάρχει. Αυτό συμβαίνει, διότι με την αύξηση των φορολογικών συντελεστών τα άτομα έχουν κίνητρο να οδηγηθούν σε παραοικονομική δραστηριότητα. Γίνεται λοιπόν αντιληπτό, πως αν δεν υπήρχε παραοικονομία στη χώρα, οι φορολογικοί συντελεστές θα προσαρμόζονταν αρκετά χαμηλότερα. Η χώρα θα μπορούσε ενδεχομένως να έχει επιτύχει τους δημοσιονομικούς της στόχους νωρίτερα

και η ύφεση της ελληνικής οικονομίας θα διαρκούσε λιγότερο. Υποστηρίζεται μάλιστα, πως θα μπορούσε να αποφευχθεί η μείωση του ΑΕΠ της χώρας έως και κατά 7%! Γι' αυτό το λόγο, είναι σημαντικό σε περιόδους δημοσιονομικής προσαρμογής ο παράγοντας παραοικονομία να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη στη χάραξη πολιτικής, αντί να υποεκτιμάται (Επαγγελματικό Επιμελητήριο Αθηνών - ΕΕΑ, 2017).

Όπως έγινε αντιληπτό από τις παραπάνω αναλύσεις, η Ελλάδα είναι μια χώρα που συνδυάζει το φαινόμενο της φοροδιαφυγή με αυτό της παραοικονομίας. Πρόκειται για δύο πολύ σύνθετα και πολύπλευρα φαινόμενα τα οποία δημιουργούν δυσμενείς συνθήκες για την οικονομία, μην αφήνοντας την να αναπτυχθεί και να ξεφύγει από την ύφεση. Τα δύο φαινόμενα αν και διαφορετικά, είναι αλληλένδετα και δυστυχώς είναι υπεύθυνα για τη δημιουργία ενός φαύλου κύκλου, όπου η δημοσιονομική και νομισματική πολιτική καθίστανται αναποτελεσματικές. Όταν η φοροδιαφυγή και η παραοικονομία εμφανίζονται σε μια χώρα ταυτόχρονα δημιουργούν κίνητρα στους φορολογούμενους να φερθούν αντίθετα με το σωστό, το ηθικό και αντίθετα με το νόμο. Οι πολίτες μην αντέχοντας να επωμίζονται εκείνοι το επιπλέον φορολογικό βάρος, τις αδικίες και τις εισοδηματικές ανισότητες που προκαλούνται επειδή άλλοι δεν καταβάλλουν όσα τους αναλογούν, στρέφονται σε ανεπίσημες δραστηριότητες και πράξεις υποσκάπτοντας με τη σειρά τους τη θέση άλλων ατόμων. Προκειμένου να σταματήσει αυτός ο φαύλος κύκλος για να μην επωμιστεί η κοινωνία της ολέθριες συνέπειες αυτών των φαινομένων, θα πρέπει η εκάστοτε κυβέρνηση να εφαρμόσει ουσιαστικά μέτρα για την πάταξη αυτών. Είναι σημαντικό να δοθεί προτεραιότητα στο γενικότερο, στο συνολικό καλό και όχι στο ατομικό συμφέρον που έχει κάποιος από τις παράνομες πράξεις. Γι' αυτό το λόγο θα πρέπει να εφαρμοστούν με υπευθυνότητα και σοβαρότητα τα μέτρα που προτάθηκαν σε προηγούμενο κεφάλαιο στην εργασία. Να μειωθούν δηλαδή, οι φορολογικοί συντελεστές, ώστε το βάρος των πολιτών να είναι ελαφρύτερο, να μειωθεί η γραφειοκρατία και να εκσυγχρονιστούν οι διαδικασίες του κράτους, να διεξάγονται τακτικοί έλεγχοι και να επιβάλλονται πρόστιμα σε περίπτωση παράβασης, να αναπτυχθεί μια σχέση εμπιστοσύνης και διαφάνειας μεταξύ κράτους και πολιτών και να καλλιεργηθεί μια γενικότερη φορολογική ηθική και κουλτούρα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: ΟΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΟΙΝΙΚΕΣ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ

Στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας αναλύθηκαν διεξοδικά οι επικρατέστεροι ορισμοί που έχουν δοθεί για το φαινόμενο που καλείται φοροδιαφυγή. Σύμφωνα με τον κύριο ορισμό αυτής, ως φοροδιαφυγή λογίζεται κάθε παράνομη πράξη ή παράλειψη από την πλευρά των φορολογουμένων (φυσικών ή νομικών προσώπων), που αποβλέπει στη μείωση της νομικής φορολογικής υποχρέωσης και την αποφυγή καταβολής φόρου στις αρμόδιες αρχές. Η φράση στην οποία πρέπει να εστιάσει κανείς είναι: «κάθε παράνομη πράξη ή παράλειψη», καθώς από αυτή καθίσταται σαφές πως πρόκειται για μια συμπεριφορά που αντίκειται στο νόμο. Οποιοδήποτε άτομο φοροδιαφεύγει, λειτουργεί με ένα τρόπο που είναι αντίθετος, τόσο με το πνεύμα, όσο και με το γράμμα του νόμου. Η φοροδιαφυγή λοιπόν, αποτελεί ένα αδίκημα, ένα έγκλημα που διώκεται, τόσο διοικητικά, όσο και ποινικά. Ο Μανωλεδάκης υποστηρίζει, πως ένα ποινικό φαινόμενο (ένα φαινόμενο δηλαδή που αποτελείται από το τρίπτυχο: έννομο αγαθό, έγκλημα, ποινή) αποτελεί ιστορικό κοινωνικό φαινόμενο και διαφέρει κατά τον τόπο και κατά τον χρόνο (Μανωλεδάκης, 2005). Στη συνέχεια του κεφαλαίου θα αναλυθούν αυτές ακριβώς οι διοικητικές και οι ποινικές επιπτώσεις της φοροδιαφυγής.

4.1 Η ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ ΩΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ

Η έννοια της εγκληματικότητας περιλαμβάνει όλες εκείνες τις πράξεις που αξιολογείται, ότι μπορούν να βλάψουν σημαντικά την κοινωνία. Μια συμπεριφορά είναι εγκληματική, όταν είναι αποτέλεσμα διαδικασιών παρατήρησης και αξιολόγησης βάσει των κοινωνικών εξελίξεων (Πιτσελά, Η οικονομική εγκληματικότητα, 2014). Η εγκληματικότητα θα μπορούσα ενδεχομένως, να αντιμετωπιστεί ως εθνικό προϊόν κατά κάποιο τρόπο, αφού περιλαμβάνει όλα εκείνα τα ιδιαίτερα νομικά, πολιτικά, πολιτιστικά, ηθικά, θρησκευτικά, κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά κάθε κράτους, κάθε πολιτείας (Πιτσελά, Η εγκληματολογική προσέγγιση του οικονομικού εγκλήματος, 2011). Ο Gunther Kaiser μάλιστα, υποστηρίζει πως η έννοια του εγκλήματος συμβάλλει στον έλεγχο της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Σύμφωνα με τον Alexander Lacassagne, εκπρόσωπο της Γαλλικής Εγκληματολογικής Κοινωνιολογικής

Σχολής, «societies have the criminals they deserve» (= Οι κοινωνίες έχουν τους εγκληματίες που τους αξίζουν). Κάτι παρόμοιο έχει υποστηρίξει και ο Τηλέμαχος Φιλίππιδης, ότι δηλαδή, κάθε κοινωνία έχει αυτά τα κοινωνικά προβλήματα που της αξίζουν.

Ως οικονομικό έγκλημα ορίζεται η αξιόποινη πράξη που, όταν τελείται στο πλαίσιο μιας οικονομικής δραστηριότητας, βλάπτει ή θέτει σε κίνδυνο, όχι μόνο το άτομο, αλλά και την κοινωνική και οικονομική ζωή. Το έγκλημα αυτού του είδους χαρακτηρίζεται από μικρή ορατότητα, χωρίς εμφανείς δράστες ή θύματα, και από την κατάχρηση της εμπιστοσύνης και της εξουσίας κατά την τέλεση του. Ένα οικονομικό έγκλημα διαπράττεται έχοντας ως άμεσο κίνητρο και σκοπό το κέρδος και προσβάλλει έννομα αγαθά, όπως η εθνική οικονομία, η οικονομία των επιχειρήσεων, το κοινωνικό σύνολο, οι καταναλωτές, οι αντισυμβαλλόμενοι και ο δημοσιονομικός τομέας του κράτους. Στην κατηγορία των οικονομικών εγκλημάτων συγκαταλέγονται μεταξύ άλλων, η φοροδιαφυγή, η πλαστογράφηση ισολογισμών και η μη-τήρηση λογιστικών βιβλίων, τα καρτέλ, οι εταιρίες φαντάσματα, η παραβίαση από εταιρίες των κανόνων ασφαλείας, η εξαπάτηση προς ζημία πιστωτών, η εξαπάτηση καταναλωτών, ο αθέμιτος ανταγωνισμός κλπ (Πιτσελά, Η οικονομική εγκληματικότητα, 2014), (Στέλιος Γιουλούντας & Συνεργάτες - Δικηγορικό Γραφείο). Απαραίτητη προϋπόθεση για να μπορέσει να ευδοκιμήσει το οικονομικό έγκλημα σε μια χώρα είναι η ύπαρξη γόνιμου εδάφους για εγκληματικότητα. Αυτό ακριβώς το πρόσφορο έδαφος είναι που προσφέρει η Ελλάδα προκειμένου να αναπτυχθούν τέτοιου είδους φαινόμενα και ιδιαίτερα αυτό που μας απασχολεί, δηλαδή η φοροδιαφυγή.

Η φοροδιαφυγή ακριβώς επειδή, δεν εκμεταλλεύεται τα κενά που δια παραλείψεως (εσκεμμένης ή μη) άφησε ο νομοθέτης στις διατάξεις της νομοθεσίας, αλλά αντίκειται στη νομοθεσία αυτή καθ' αυτή αποτελεί από μόνη της μια παράνομη πράξη. Αυτού του είδους η φορολογική παραβατικότητα κατατάσσεται διαχρονικά στην κορυφή των οικονομικών εγκλημάτων, καθώς θίγει άμεσα έννομα αγαθά, όπως η κρατική περιουσία. Το κράτος δε μπορεί να είναι φορέας δικαιώματος (με την ατομική έννοια), είναι φορέας της περιουσίας του. Το ποινικά προστατευόμενο έννομο αγαθό είναι ένα εμπειρικό μέγεθος συνδέεται άμεσα με την έκταση της μεμονωμένης πράξης φορολογικής ανειλικρίνειας ή ασυνέπειας και δεν έχει να κάνει με μακρο-οικονομικά, μακρο-πολιτικά ή μακρο-κοινωνικά δεδομένα (Δημήτραινας, 2011). Από τα παραπάνω αναδεικνύεται η ανάγκη για την ποινική καταστολή αυτού του φαινομένου, έτσι ώστε να αποφευχθούν οι οδυνηρές συνέπειες που αναλύθηκαν στο δεύτερο κεφάλαιο της

εργασίας. Το ποινικό δίκαιο έχει διττή ιδιότητα, γιατί χρησιμοποιείται ως μέσο προστασίας για κάποια αγαθά, αλλά και ως μέτρο της ελευθερίας των πολιτών. Αποτελεί ένα σκληρό και επώδυνο μηχανισμό για την καταστολή και από πολλούς θεωρείται έσχατη λύση, γι' αυτό και χρησιμοποιείται με μέτρο (*ultima ratio*) (Καϊάφα - Γκμπάντι, 2018). Οι διατάξεις του κλασικού Ποινικού Δικαίου (απάτη, κλοπή, ανθρωποκτονία, βιασμός κλπ) δεν αλλάζουν διαχρονικά, αντίθετα το Οικονομικό Ποινικό Δίκαιο είναι δυναμικό και αλλάζει ανάλογα με τις περιστάσεις.

Η Συκιώτη υποστηρίζει, πως όλα τα φορολογικά εγκλήματα, όπως η φοροδιαφυγή, ανήκουν στον σκληρό πυρήνα των οικονομικών εγκλημάτων. Το ποινικό δίκαιο έχει διαμορφωθεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να προστατεύεται η κοινωνία και τα μέλη της να μπορούν να αναπτυχθούν σε κάθε επίπεδο (Συκιώτη, 2010). Σύμφωνα με τον Παπακυριάκου, ο Άρειος Πάγος κάνει συχνά λόγο για την προστασία των δημοσίων αγαθών ή των κανονιστικών αξιών μεγαλύτερης εμβέλειας, όπως η εξυπηρέτηση του γενικού συμφέροντος γενικότερα ή η εθνική οικονομία, η ισονομία της εισοδηματικής πολιτικής και της άμεσης συμμετοχής των πολιτών σε κοινές δαπάνες και η συνέχιση της συστηματικής και συνεχούς κοινωνικής πολιτικής ειδικότερα (Παπακυριάκου, Φορολογικό Ποινικό Δίκαιο, 2005). Οι ποινές που ορίζει το Ποινικό Δίκαιο σε περίπτωση που πληρούται, τόσο η αντικειμενική, όσο και η υποκειμενική υπόσταση του εγκλήματος δεν είναι μόνο κατασταλτικές, αλλά και προληπτικές (Μπιτζιλέκης, 2020). Συγκεκριμένα στη φοροδιαφυγή, σκοπός του νομοθέτη δεν είναι να φυλακίσει τον παραβάτη του νόμου, αλλά να εισπράξει τα ποσά που δεν αποδόθηκαν στο κράτος, ενώ κανονικά θα έπρεπε, γιατί ήταν μέρος των φορολογικών εσόδων. (Παπακυριάκου, Πανεπιστημιακές Σημειώσεις για το μάθημα «Ποινική Καταστολή του Οικονομικού Εγκλήματος και της Διαφθοράς» του Δ.Π.Μ.Σ. Δίκαιο και Οικονομικά, 2018).

4.2 ΤΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΓΙΑ ΤΗ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ

Το Φορολογικό Ποινικό Δίκαιο αποτελεί κομμάτι του Οικονομικού Ποινικού Δικαίου και ασχολείται με την προστασία των φορολογικών αξιώσεων του κράτους που είναι κομμάτι της περιουσίας του. Οι πολίτες δεν έχουν φορολογικές αξιώσεις, αλλά φορολογικές υποχρεώσεις και αυτή ακριβώς είναι η *imperium* εξουσία του κράτους. Αυτή η εξουσία είναι μοναδική και προσδιορίζεται μονομερώς από το ίδιο το κράτος.

Το κράτος προστατεύει την περιουσία του μέσω των Φορολογικών Ποινικών Διατάξεων και ορισμένες εξ αυτών θα αναλυθούν παρακάτω. Για λόγους πληρότητας θα γίνει αναφορά και σε προγενέστερους νόμους, που είχαν θεσπιστεί για την αντιμετώπιση του φαινομένου και έπειτα θα αναλυθούν και οι ισχύοντες κανόνες δικαίου.

4.2.1 Ο ΝΟΜΟΣ 2523/1997

Ο συγκεκριμένος νόμος έχει τον τίτλο «Διοικητικές και Ποινικές Κυρώσεις στη φορολογική νομοθεσία και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α'179/11/9/97) και αποτελεί ουσιαστικά τον πρώτο κώδικα φορολογικών κυρώσεων. Ο Ν. 2353/1997 είναι γνωστός και ως φορολογικό ποινολόγιο και ισχύει για πράξεις που συνέβησαν μέχρι τις 17/10/2015, εκτός αν ο μεταγενέστερος νόμος είναι ευμενέστερος αυτού. Επομένως, ο εν λόγω νόμος συγκεντρώνει ταυτόχρονα τις νομικές συνέπειες και των δύο διαστάσεων της φοροδιαφυγής. Ουσιαστικά σε αυτό το νόμο συγκεντρώνονται και κωδικοποιούνται όλες οι ποινικές και διοικητικές κυρώσεις για πράξεις φοροδιαφυγής αναφορικά με τους φόρους και αρμόδιες είναι οι ΔΟΥ. Στα άρθρα 17 επόμενα του εν λόγω νόμου συγκεντρώνονται όλες οι πράξεις που συνιστούν απόπειρα ή πραγματοποίηση φοροδιαφυγής.

Ο Παπακυριάκου στο βιβλίο του με τίτλο «Φορολογικό Ποινικό Δίκαιο» προβαίνει στο διαχωρισμό των εγκλημάτων φοροδιαφυγής διακρίνοντας τα σε πλημμελήματα και κακούργηματα. Πλημμέλημα είναι ένα έγκλημα, όταν αυτό τιμωρείται με φυλάκιση έως πέντε χρόνια ή χρηματική ποινή, ενώ κακούργημα είναι ένα έγκλημα, όταν αυτό τιμωρείται με κάθειρξη τουλάχιστον για πέντε χρόνια (άρθρο 18 ΠΚ) (Παπακυριάκου, Φορολογικό Ποινικό Δίκαιο, 2005), (Μπιτζιλέκης, 2020) (Μανωλεδάκης, 2005). Ο παραπάνω διαχωρισμός είναι χρήσιμος, ώστε να διαπιστωθεί κάθε φορά σε τι είδους έγκλημα οδηγεί ένα άτομο μια πράξη φοροδιαφυγής.

Συγκεκριμένα, στο άρθρο 17 του Ν. 2523/1997 προβλέπονται τα αδικήματα φοροδιαφυγής που αφορούν σε παράλειψη υποβολής δήλωσης ή σε υποβολή ανακριβούς δήλωσης στη φορολογία εισοδήματος. Στις παραγράφους 1-3 του άρθρου αναφέρεται, πως όποιος αποκρύπτει εισοδήματα ανεξαρτήτου πηγής για να αποφύγει την καταβολή φόρου τιμωρείται με ποινή φυλάκισης τουλάχιστον 1 έτος, αν ο το ποσό του φόρου που δεν καταβλήθηκε υπερβαίνει σε κάθε διαχειριστική περίοδο τις 15.000€ και με κάθειρξη, εάν το ποσό του φόρου που δεν καταβλήθηκε υπερβαίνει σε κάθε

διαχειριστική περίοδο τις 150.000€. Στην παράγραφο 4 του ίδιου άρθρου ο νομοθέτης προβλέπει, ότι όποιος δεν αποδίδει στο Δημόσιο τον φόρο πλοίων προκειμένου να μην τον καταβάλλει τιμωρείται με ποινή φυλάκισης για τουλάχιστον 1 έτος, αν το ποσό ξεπερνά τις 15.000€ και με κάθειρξη έως 10 έτη, αν το ποσό ξεπερνά τις 150.000€.

Στο άρθρο 18 του Ν. 2523/1997 προβλέπονται τα αδικήματα φοροδιαφυγής που αφορούν τη μη απόδοση ή την ανακριβή απόδοση ΦΠΑ και παρακρατούμενων φόρων τελών και εισφορών. Στην παράγραφο 1 αναφέρεται, πως όποιος αποφεύγει την πληρωμή ΦΠΑ, ΦΚΕ, των παρακρατούμενων και επιρριπτόμενων φόρων και των τελών ή εισφορών αποδίδοντας αυτούς ανακριβώς ή μη αποδίδοντας τους και συμψηφίζοντας τους, ή όποιος παραπλανά τη φορολογική αρχή με την παράσταση ψευδών γεγονότων ως αληθινών ή αθέμιτη παρασιώπηση ή απόκρυψη αληθινών γεγονότων και λαμβάνει επιστροφή, ή όποιος διακρατεί τέτοιους φόρους, τέλη ή εισφορές τιμωρείται με ποινή φυλάκισης, αν το ποσό που δεν αποδόθηκε, ή αποδόθηκε ανακριβώς ή συμψηφίστηκε είναι μέχρι 3.000€ ετησίως, με ποινή φυλάκισης τουλάχιστον ενός έτους, αν αυτό το ποσό είναι μέχρι 75.000€ ετησίως και με κάθειρξη, εφόσον το ποσό αυτό ξεπερνά τις 75.000€ ετησίως. Στην 3^η παράγραφο του ίδιου άρθρου ο νομοθέτης υπογραμμίζει, πως εάν το χρονικό διάστημα των προαναφερθεισών πράξεων δεν υπερβαίνει το ένα έτος, τότε ο υπαίτιος μπορεί να απαλλαγθεί, εάν και εφόσον καταβάλλει το πόσο που του αντιστοιχεί συνυπολογισμένων των προσαυξήσεων, των προστίμων ή των τελών.

Στο άρθρο 19 του Ν. 2523/1997 προβλέπονται τα αδικήματα φοροδιαφυγής που έχουν να κάνουν με την έκδοση ή αποδοχή πλαστών, νοθευμένων ή εικονικών φορολογικών στοιχείων, τα οποία (αδικήματα) είναι αυτοτελή και ανεξάρτητα από τα αδικήματα που προβλέπονται από άλλες διατάξεις (παράγραφος 2). Σύμφωνα με την 1^η παράγραφο του άρθρου 19, όποιος εκδίδει πλαστά ή εικονικά φορολογικά στοιχεία, καθώς και όποιος αποδέχεται εικονικά φορολογικά στοιχεία ή νοθεύει τέτοια στοιχεία, τιμωρείται με ποινή φυλάκισης τουλάχιστον 3 ετών. Όποιος αποδέχεται ή εκδίδει εικονικά φορολογικά στοιχεία για ανύπαρκτη συναλλαγή στο σύνολο της ή για μέρος αυτής τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον 1 έτους, εάν η συνολική αξία των εικονικών φορολογικών στοιχείων δεν ξεπερνά τις 3.000€ και με κάθειρξη εφόσον το ποσό ξεπερνά τις 150.000€.

Τα παραπάνω άρθρα αναφέρουν όλα τα πιθανά αδικήματα που συνιστούν πράξη φοροδιαφυγής και προβλέπονται από το Ν. 2523/1997. Αυτά τα εγκλήματα έχουν

κατηγοριοποιηθεί σε ομάδες και για κάθε μία κατηγορία προβλέπεται μια αντίστοιχη ποινή. Σε κάθε περίπτωση πρέπει να διαπιστωθεί, αν πληρούται η αντικειμενική και η υποκειμενική υπόσταση του εγκλήματος και αν τελικά υπάρχει αρχικό και τελικό άδικο για μια πράξη (Μπιτζιλέκης, 2020). Εάν υπάρχει και τελικό άδικο (δηλαδή, αδυναμία άρσης του άδικου χαρακτήρα της πράξης), τότε σε αυτή την περίπτωση επιβάλλεται η ποινή, η οποία θα πρέπει πάντοτε να είναι ανάλογη του εγκλήματος στο οποίο προέβη ο παραβάτης και εναρμονισμένη με το αξιολογικό σύστημα του ποινικού δικαίου. Ακριβώς επειδή, όπως αναφέρθηκε, οι φόροι προσδιορίζονται μονομερώς και κυριαρχικά από το κράτος, είναι σημαντικό το ποινικό δίκαιο να αντιμετωπίζεται με κάποια σοβαρότητα και να εφαρμόζεται με μέτρο. Ο Παπακυριάκου διατείνεται, πως ο Ν. 2523/1997 γενικότερα και τα άρθρα 17 επόμενα ειδικότερα δεν είναι σίγουρο, αν πληρούν τις παραπάνω προϋποθέσεις με τρόπο ικανοποιητικό. Αυτός είναι και ο λόγος που οι εν λόγω διατάξεις αντικαταστάθηκαν από άλλες του Κώδικα Φορολογικής Διαδικασίας (ΚΦΔ), που θεωρούνται πιο αποτελεσματικές και ικανοποιητικές (Παπακυριάκου, Φορολογικό Ποινικό Δίκαιο, 2005).

4.2.2 Ο ΝΟΜΟΣ 4174/2013

Ο συγκεκριμένος νόμος είναι γνωστός ως «Κώδικας Φορολογικής Διαδικασίας» και στο σύμφωνα με το άρθρο 2 στο πεδίο εφαρμογής του εμπίπτουν ο Φόρος Εισοδήματος, ο Φόρος Προστιθέμενης Αξίας (ΦΠΑ) και ο Ενιαίος Φόρος Ιδιοκτησίας Ακινήτων (ΕΝΦΙΑ). Ο Ν. 4174/2013 προβλέπει μόνο διοικητικές κυρώσεις για τα εγκλήματα φοροδιαφυγής, ενώ οι ποινικές ορίζονται από τον προηγούμενο νόμο (Ν. 2523/1997). Τα άρθρα 66 επόμενα του δωδέκατου κεφαλαίου του νόμου κάνουν λόγο για τα εγκλήματα της φοροδιαφυγής και τις αντίστοιχες κυρώσεις τους.

Στο άρθρο 66 του ΚΦΔ αναλύονται διεξοδικά όσα εγκλήματα λογίζονται κατ' εξοχήν βάσει νόμου ως φοροδιαφυγή. Πέρα από τον ορισμό της φοροδιαφυγής αναλύονται όλοι οι πιθανοί τρόποι τέλεσης του εγκλήματος, καθορίζονται τα όρια του αξιοποίνου και προβλέπονται οι αντίστοιχες ποινές για κάθε παράβαση.

Σύμφωνα με την 1^η παράγραφο, έγκλημα φοροδιαφυγής διαπράττει όποιος με πρόθεση:

Α) προκειμένου να αποφύγει την πληρωμή φόρου εισοδήματος, ενιαίου φόρου

ιδιοκτησίας ακινήτου (ΕΝΦΙΑ) ή ειδικού φόρου ακινήτων (ΕΦΑ), αποκρύπτει από τα όργανα της Φορολογικής Διοίκησης φορολογητέα εισοδήματα από οποιαδήποτε πηγή, ή περιουσιακά στοιχεία, ιδίως παραλείποντας να υποβάλλει δήλωση ή υποβάλλοντας ανακριβή δήλωση ή καταχωρίζοντας στα λογιστικά αρχεία εικονικές (ολικά ή μερικά) δαπάνες ή επικαλούμενος στη φορολογική δήλωση τέτοιες δαπάνες, ώστε να μην εμφανίζεται φορολογητέα ύλη ή να εμφανίζεται αυτή μειωμένη,

Β) προκειμένου να αποφύγει την πληρωμή του φόρου προστιθέμενης αξίας (ΦΠΑ), του φόρου κύκλου εργασιών (ΦΚΕ), του φόρου ασφαλιστρών και των παρακρατούμενων και επιρριπτόμενων φόρων, τελών ή εισφορών, δεν αποδίδει ή αποδίδει ανακριβώς ή συμψηφίζει ή εκπίπτει ανακριβώς αυτούς, καθώς και όποιος παραπλανά τη Φορολογική Διοίκηση με την παράσταση ψευδών γεγονότων ως αληθινών ή με την αθέμιτη παρασιώπηση ή απόκρυψη αληθινών γεγονότων και δεν αποδίδει ή αποδίδει ανακριβώς ή συμψηφίζει ή εκπίπτει ανακριβώς αυτούς ή λαμβάνει επιστροφή, καθώς και όποιος διακρατεί τέτοιους φόρους, τέλη ή εισφορές,

Γ) προκειμένου να αποφύγει την πληρωμή φόρου πλοίων δεν αποδίδει ή αποδίδει ανακριβώς στο Δημόσιο το φόρο αυτόν.

Ο Παπακυριάκου ορίζει την απόκρυψη της παραγράφου 1 εδαφίου α' ως την ενέργεια (ενεργητική συμπεριφορά) ή την παράλειψη ενέργειας (αποθετική συμπεριφορά) που έχει σαν αποτέλεσμα να εμφανίζεται μειωμένη ή μηδενική φορολογική υποχρέωση στα όργανα της Φορολογικής Διοίκησης. Απόκρυψη συνιστούν η μη-υποβολή δήλωσης, η υποβολή ανακριβούς δήλωσης, η καταχώρηση εικονικών δαπανών στα λογιστικά αρχεία και η επίκληση εικονικών δαπανών στη φορολογική δήλωση (Παπακυριάκου, Πανεπιστημιακές Σημειώσεις για το μάθημα «Ποινική Καταστολή του Οικονομικού Εγκλήματος και της Διαφθοράς» του Δ.Π.Μ.Σ. Δίκαιο και Οικονομικά, 2018).

Το άρθρο 66 του ΚΦΔ αναφέρει όλα τα αξιόποινα εγκλήματα, τα οποία υπάγονται στην αρμοδιότητα των ΔΟΥ, όσα εισπράττονται δηλαδή, από αυτές (ή των Τελωνείων αν πρόκειται για εισαγόμενα προϊόντα). Από την παράγραφο 1 εδάφια α-γ ρυθμίζονται:

Οι Φόροι Εισοδήματος φυσικών και νομικών προσώπων (ΦΕΦΠ και ΦΕΝΠ), οι οποίοι υπολογίζονται βάσει του Ν. 4172/2013, ο οποίος είναι γνωστός ως Κώδικας Φορολογίας Εισοδήματος για όσα εισοδήματα αποκτώνται από το 2013 και έπειτα. Ο

συγκεκριμένος νόμος υπεβλήθη πρόσφατα σε τροποποιήσεις από το νόμο 4549/2018.

Ο Ενιαίος Φόρος Ιδιοκτησίας Ακινήτων (ΕΝΦΙΑ), ο οποίος αποτελεί ουσιαστικά φόρο περιουσίας και προβλεπόταν από το Ν. 4223/2013. Ο συγκεκριμένος φόρος δημιουργήθηκε με σκοπό να αυξηθούν κατά πολύ τα φορολογικά έσοδα του κράτους εκμεταλλευόμενος την ακίνητη περιουσία των πολιτών από το 2014 και έπειτα. Ο ανωτέρω φόρος πέτυχε το σκοπό του, αφού τα φορολογικά έσοδα του κράτους εκτοξεύτηκαν χάρη σε αυτόν. Ο φόρος επιβάλλεται στην αξία των δικαιωμάτων των ακινήτων στην Ελλάδα και από τη μέρα θέσπισης του υπέστη τροποποιήσεις από το Ν. 4549/2018.

Ο Ενιαίος Φόρος Ακινήτων (ΕΦΑ) που προβλέπεται από το νόμο 3091/2002 (άρθρο 15 παράγραφος 1) και επιβάλλεται σε όσα πρόσωπα (φυσικά και νομικά) έχουν δικαίωμα (πλήρους ή ψιλής) κυριότητας και επικαρπίας σε ακίνητα στην Ελλάδα.

Ο Φόρος Προστιθέμενης Αξίας (ΦΠΑ), που προβλέπεται από το Ν. 1642/1986 με την 6^η Κοινοτική Οδηγία για τον ΦΠΑ. Ο συγκεκριμένος έμμεσος φόρος που επιβάλλεται στην κατανάλωση των αγαθών και υπηρεσιών έχει και αυτό δεχθεί με τη σειρά του αρκετές τροποποιήσεις. Σήμερα, ο νόμος που ισχύει είναι ο Ν. 2859/2000, ο οποίος έχει ενσωματώσει και το Ν. 1442/1986 μαζί με τις τροποποιήσεις του δεύτερου.

Ο Φόρος Κύκλου Εργασιών (ΦΚΕ), που αν και αναφέρεται από το άρθρο 66 του ΚΦΔ εν τούτοις έχει καταργηθεί σαν φόρος εξ αιτίας του ΦΠΑ. Ο νομοθέτης παρόλα αυτά συνεχίζει να αναφέρει τον εν ευρεία έννοια επιρριπτόμενο φόρο, είτε συμβολικά, είτε για το ενδεχόμενο που για κάποιο λόγο εφαρμοστεί ξανά.

Ο Φόρος Ασφαλιστρών, που αποτελεί επίσης, έναν επιρριπτόμενο φόρο, αναφέρεται κατά πάσα πιθανότητα και αυτό συμβολικά από το νομοθέτη. Επιβάλλεται στα ασφάλιστρα και σε όσα δικαιώματα προκύπτουν από ασφαλιστικές συμβάσεις.

Οι Παρακρατούμενοι Φόροι, που ο υπόχρεος να αποδώσει το φόρο είναι διαφορετικό πρόσωπο από αυτόν που βαρύνεται με το φόρο. Ο ακριβής ορισμός των παρακρατούμενων φόρων δίδεται στην παράγραφο 2 του άρθρου 66 του ΚΦΔ.

Οι επιρριπτόμενοι φόροι, οι οποίοι είναι φόροι που επιτρέπουν τη μετακύλιση, δηλαδή άλλο να είναι το πρόσωπο που επιβαρύνεται από το φόρο και άλλο αυτό που τελικά τον αποδίδει. Γίνεται ουσιαστικά μια μεταφορά του φορολογικού βάρους.

Ο Φόρος των Πλοίων, ο οποίος είναι ουσιαστικά μια μορφή φόρου εισοδήματος

(φυσικών ή νομικών) προσώπων. Ο συγκεκριμένος φόρος, ακριβώς επειδή, σύμφωνα με το άρθρο 107 παράγραφος 1 εδάφιο β του Συντάγματος έχει αυξημένη τυπική ισχύ και διαφοροποιείται από τους άλλους φόρους εισοδήματος και έχει πολλά χαρακτηριστικά που διαφοροποιούνται από αυτούς.

Οποιοσδήποτε προβαίνει στα παραπάνω σύμφωνα με την 3^η παράγραφο τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον 2 ετών (πλημμέλημα), εφόσον ο φόρος που αναλογεί στα φορολογητέα εισοδήματα ή στα φορολογικά στοιχεία που έχουν αποκρυφθεί υπερβαίνει ανά φορολογικό ή διαχειριστικό έτος τις 100.000€ ανά είδος φόρου ή αν το προς απόδοση ποσό του κύριου φόρου τέλους ή εισφοράς που δεν αποδόθηκε ή αποδόθηκε ανακριβώς ή επεστράφη ή συμψηφίστηκε ή εξέπεσε ή διακρατείται υπερβαίνει ανά φορολογικό ή διαχειριστικό έτος τις 50.000€ στον ΦΠΑ ή τις 100.000€ ανά είδος φόρου, τέλους ή εισφοράς σε κάθε άλλη περίπτωση.

Η 4^η παράγραφος προβλέπει κάθειρξη (κακούργημα), εάν το ποσό του φόρου, τέλους ή εισφοράς της προηγούμενης παραγράφου ξεπερνά ανά φορολογικό ή διαχειριστικό έτος τις 100.000€ στον ΦΠΑ ή τις 150.000€ σε κάθε άλλη περίπτωση φόρου, τέλους ή εισφοράς.

Η 5^η παράγραφος του ίδιου άρθρου κάνει λόγο για τα λογιστικά εγκλήματα της φοροδιαφυγής και συγκεκριμένα αναφέρει ότι: όποιος εκδίδει πλαστά ή εικονικά φορολογικά στοιχεία, καθώς και όποιος αποδέχεται εικονικά φορολογικά στοιχεία ή νοθεύει τέτοια στοιχεία, ανεξάρτητα από το αν φοροδιαφεύγει ή όχι, τιμωρείται με ποινή φυλάκισης τουλάχιστον 3 μηνών, εκτός αν τα φορολογικά στοιχεία χρησιμοποιήθηκαν για τη διάπραξη ή την υποστήριξη κάποιας από τις πράξεις των παραπάνω παραγράφων, οπότε ο δράστης τιμωρείται μόνο για την τελευταία ως αυτουργός ή συμμετοχός. Επίσης, όποιος εκδίδει πλαστά ή εικονικά φορολογικά στοιχεία για ανύπαρκτη συναλλαγή στο σύνολο της ή για μέρος αυτής τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον 1 έτους, εφόσον η συνολική αξία των εικονικών φορολογικών στοιχείων υπερβαίνει το ποσό των 75.000€ και με κάθειρξη (κακούργημα) έως 10 έτη, εφόσον το ποσό ξεπερνά τις 200.000€.

Αυτό που πρέπει να διευκρινιστεί σχετικά με τις χρηματικές ποινές που επιβάλλονται είναι, ότι για να είναι μια πράξη αξιόποινη θα πρέπει να ξεπεραστούν τα όρια που έχουν οριστεί από το νόμο. Όταν ξεπερνιούνται αυτά τα όρια, τότε οι πράξεις χρήζουν νομικής αντιμετώπισης, καθώς θεωρείται, ότι θίγονται τα συμφέροντα και η περιουσία του Δημοσίου. Επισημαίνεται, πως πέρα από τα χρηματικά όρια αναφέρονται

και τα χρονικά όρια για τα οποία ισχύει το άρθρο 66 του ΚΦΔ. Συγκεκριμένα, ο νομοθέτης ξεκαθαρίζει, πως τα ποσά που ορίζονται αφορούν ένα φορολογικό έτος και δεν επιδέχονται προσθέσεις από άλλα έτη ή φόρους άλλου είδους.

Γενικότερα, αυτό που πρέπει να σχολιαστεί σε πρώτο επίπεδο αναφορικά με τον ΚΦΔ είναι, ότι τηρείται ο τρόπος διατύπωσης των κανόνων δικαίου. Η νεωτερική έννομη τάξη δεν επιτρέπεται αν απονέμει προνόμια σε επί μέρους άτομα ή ξεχωριστές κοινωνικές ομάδες ανάλογα με την αυθαίρετη βούληση των κυβερνόντων. Οι κανόνες της έννομης τάξης πρέπει να εξαγγέλλονται με τρόπο γενικό και αφηρημένο, ούτως ώστε να αναφέρονται σε απροσδιόριστο αριθμό προσώπων και απροσδιόριστο περιπτώσεων. Σκοπός κάθε κανόνα δικαίου είναι να απευθύνεται σε όλους ανεξαρτήτως κοινωνικής καταγωγής (Τάκης & Σταμάτης, 2018). Η αόριστη αντωνυμία «όποιος» χρησιμοποιείται σκόπιμα από το νομοθέτη προκειμένου οι διατάξεις του να αφορούν τους πάντες. Επομένως, υποκείμενο, δράστης των πράξεων που αναφέρονται στον ΚΦΔ είναι οποιοσδήποτε πολίτης, οποιοσδήποτε φορολογούμενος. Εάν κάποιο άτομο λειτουργήσει με τρόπο που καλύπτει την αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος, τότε αναπόφευκτα επέρχονται οι έννομες συνέπειες, που αντιστοιχούν στην πράξη του.

Στις παραγράφους 3, 4 και 5 του άρθρου 66 του ΚΦΔ περιγράφονται, όπως διατυπώθηκε και παραπάνω, οι επιπτώσεις σε περίπτωση που ισχύουν οι παράγραφοι 1 και 5 του ίδιου άρθρου, εφόσον πληρούνται η αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος. Σύμφωνα με τον Παπακυριάκου, ο νομοθέτης αποδίδει στα εγκλήματα φοροδιαφυγής στο εισόδημα, τον ΕΝΦΙΑ και τον ΕΦΑ τον όρο «γνήσια ιδιαίτερα εγκλήματα», διότι στα προαναφερθέντα αυτουργοί μπορούν να είναι μόνο άτομα τα οποία έχουν την ιδιότητα που είναι απαραίτητη για τη θεμελίωση του αξιοποίνου. Ως γνήσιο ιδιαίτερο έγκλημα χαρακτηρίζεται και αυτό του εδαφίου γ' της παραγράφου 1, της φοροδιαφυγής στο φόρο πλοίων. Αντίθετα, στην περίπτωση του εδαφίου β' της πρώτης παραγράφου γίνεται λόγος για κοινό έγκλημα. Για έγκλημα δηλαδή, που μπορεί να τελέσει ο οποιοσδήποτε, χωρίς να είναι απαραίτητο να έχει κάποιο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό. Σε ό,τι αφορά τις ποινικές πράξεις των νομικών προσώπων, επειδή αυτά δεν έχουν ποινική ευθύνη ο ΚΦΔ στο άρθρο 67 παράγραφος 1 ορίζει τα φυσικά πρόσωπα που αναλαμβάνουν την ευθύνη αυτή ανάλογα με το είδος της εταιρίας (Παπακυριάκου, Πανεπιστημιακές Σημειώσεις για το μάθημα «Ποινική Καταστολή του Οικονομικού Εγκλήματος και της Διαφθοράς» του Δ.Π.Μ.Σ. Δίκαιο και Οικονομικά, 2018).

4.2.3 Ο ΝΟΜΟΣ 4337/2015

Η Βουλή στις 17 Οκτωβρίου του 2015 έχοντας ως στόχο να εφαρμοστούν τα μέτρα του τρίτου μνημονίου για τη χώρα προχώρησε στην ψήφιση του Ν. 4337/2015, ο οποίος επέφερε πλήθος ουσιαστικών αλλαγών στον ΚΦΔ. Με το συγκεκριμένο νόμο καταργήθηκαν τα άρθρα 17-21 του Ν. 2523/1997 εισάγοντας με αυτόν τον τρόπο ποινικές διατάξεις στον ΚΦΔ. Με το Ν.4337/2015 και συγκεκριμένα με το άρθρο 8 αυτού δημιουργήθηκε το δωδέκατο κεφάλαιο του ΚΦΔ που φέρει τον τίτλο: «Εγκλήματα Φοροδιαφυγής», το οποίο απαρτίζεται από τα άρθρα 66-71. Το άρθρο 71 του ΚΦΔ διευκρινίζει, πως τα άρθρα 17-21 του Ν. 2523/1997 αποτελούν πλέον τα άρθρα 66-71 του Ν. 4174/2013, τα οποία περιγράφουν τα αδικήματα φοροδιαφυγής και τις αντίστοιχες κυρώσεις. Οι φόροι που ορίζονται στα παραπάνω άρθρα βεβαιώνονται και εισπράττονται από τις αρμόδιες ΔΟΥ, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως.

Σύμφωνα με τον Φινοκαλιώτη, η επιβολή φορολογικών κυρώσεων από την πλευρά του κράτους γίνεται με σκοπό τη συμμόρφωση των φορολογουμένων στις διατάξεις του φορολογικού δικαίου, οι οποίες είναι πιθανό να αφορούν, τόσο ουσιαστικές, όσο και διαδικαστικές υποχρεώσεις αυτών. Υποστηρίζει επίσης, πως μέχρι τότε οι φορολογικές κυρώσεις της φοροδιαφυγής βρίσκονταν διάσπαρτες σε διάφορα φορολογικά νομοθετήματα, γι' αυτό και ο νομοθέτης προέβη το 2015 στη γενναία, όπως ο ίδιος τη χαρακτήρισε, κίνηση για εις βάθος αναμόρφωση του συστήματος των φορολογικών κυρώσεων και τροποποίηση του ΚΦΔ. Σκοπός της νέας ρύθμισης είναι ο εξορθολογισμός των κυρώσεων, ώστε να προσδοθεί αναλογικότητα και να αυξηθεί η εισπραξιμότητα των προστίμων. Ο νομοθέτης ουσιαστικά επιδιώκει να απομακρύνει τα πρόστιμα που είναι συνδεδεμένα με τη ζημιά του δημοσίου και δεν έχουν αποζημιωτικό χαρακτήρα (Φινοκαλιώτης Δ. , 2016).

Αναλυτικότερα, το άρθρο 4 και συγκεκριμένα οι παράγραφοι 3 και 4 καταργούν τις κυρώσεις που συνδέονται στενά με το σκοπό της αντιμετώπισης της φοροδιαφυγής. Καταργήθηκαν δηλαδή, οι διατάξεις των άρθρων 54 παράγραφος 1 στοιχείο θ' και 55 παράγραφοι 1 και 2, που προέβλεπαν κυρώσεις για παραβάσεις που αφορούσαν τη μη-έκδοση φορολογικού στοιχείου φοροδιαφυγής, την έκδοση και τη λήψη εικονικού ή ανακριβούς στοιχείου. Η παράγραφος 8 του ίδιου άρθρου εισήγαγε στον ΚΦΔ το νέο άρθρο 58 που αφορά τη φοροδιαφυγή στον ΦΠΑ και τα αντίστοιχα πρόστιμα που επιβάλλονται.

Συγκεκριμένα, σε περίπτωση μη-έκδοσης φορολογικού στοιχείου, έκδοσης ή λήψης εικονικού ή ανακριβούς στοιχείου για πράξη που επιβαρύνεται με ΦΠΑ, επιβάλλεται πρόστιμο 50% επί του φόρου που θα προέκυπτε από το μη-εκδοθέν στοιχείο ή επί της διαφοράς. Το ίδιο ισχύει και σε περίπτωση που υποβάλλονται ανακριβείς δηλώσεις ή δεν υποβάλλονται καθόλου δηλώσεις με συνέπεια τη μη ή τη μειωμένη απόδοση. Εάν ασκείται οικονομική δραστηριότητα χωρίς όμως, να έχει υποβληθεί δήλωση έναρξης εργασίας παρά την ύπαρξη σχετικής υποχρέωσης επιβάλλεται πρόστιμο 50% επί το ποσό του ποσού του ΦΠΑ που θα αποδιδόταν κανονικά. Τέλος, σε κάθε πρόσωπο μη-υπόχρεο σε ΦΠΑ που όμως εκδίδει φορολογικά στοιχεία με ΦΠΑ επιβάλλεται πρόστιμο 50% επί του φόρου που δεν αποδόθηκε.

Οι παραπάνω μετατροπές αποτελούν κάποιες διοικητικές ή πιο απλά χρηματικές κυρώσεις της φοροδιαφυγής, όπου ο φορολογούμενος που ανάλογα με την πράξη του επιβαρύνεται με το ανάλογο χρηματικό πρόστιμο. Διαφαίνεται πλέον, η ξεκάθαρη στροφή του νομοθέτη, ο οποίος δεν αρκείται πια στην τέλεση της παράβασης της φοροδιαφυγής, αλλά επιθυμεί τη διαπίστωση αυτής. Εφαρμόζεται ξεκάθαρα η αρχή της αναλογικότητας από την οποία εξαιρούνται οι μεταβατικές διατάξεις.

Έχει ήδη γίνει λόγος σε παραπάνω παράγραφο για την προτίμηση που υπάρχει στην επιβολή υψηλότερων προστίμων από την πλευρά του κράτος, ακριβώς επειδή είναι ο οικονομικότερος τρόπος καταστολής του φαινομένου της φοροδιαφυγής. Σε πολλές περιπτώσεις τα χρηματικά πρόστιμα ήταν τόσο υψηλά που οι οφειλέτες αδυνατούσαν να τα αποδώσουν και εν τέλει δεν εισπράττονταν ποτέ. Πολλοί μάλιστα, ήταν αυτοί που θεωρούσαν, πως οι διοικητικές κυρώσεις ήταν αυστηρότερες από τις ποινικές σε κάποιες περιπτώσεις. Ωστόσο, έχει επιβληθεί πλέον η αναδρομική εφαρμογή της ελαφρύτερης διοικητικής κύρωσης φέρνοντας ελαφρύτερες διοικητικές επιβαρύνσεις για τους φορολογούμενους.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το αντικείμενο μελέτης της παρούσας εργασίας δεν ήταν άλλο από τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία, τα οποία ως φαινόμενα έχουν εξελιχθεί σε κοινωνική (και όχι μόνο) μάστιγα. Έχει διατυπωθεί ήδη, πολλές φορές, πως πρόκειται για ιδιαίτερα και σύνθετα φαινόμενα με ποικίλες πτυχές και προεκτάσεις σε οικονομικό, κοινωνικό, ηθικό, νομικό και πολιτικό επίπεδο. Έγινε μια μεγάλη προσπάθεια να κατανοηθούν τα βαθύτερα αίτια που οδηγούν τα άτομα σε ενέργειες τέτοιου είδους, καθώς αυτοί οι παράγοντες αποτελούν τη ρίζα, τις γενεσιουργές αιτίες των φαινομένων αυτών. Μέσα από την ανάλυση απαντήθηκαν πολλά από τα ερωτήματα που είχαν διατυπωθεί στην εισαγωγή της εργασίας σχετικά με τα κίνητρα των πολιτών, τις αντιλήψεις τους, τη σχέση τους με το κράτος, την ικανότητα των φορέων να αντιμετωπίσουν τα φαινόμενα και εάν τελικά είναι αποκλειστικά ελληνικό χαρακτηριστικό αυτά τα φαινόμενα. Επίσης, πραγματοποιήθηκε μια επεξήγηση των ολέθριων συνεπειών της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας και έγινε μια απόπειρα να ανεβρεθούν μερικοί τρόποι για την αντιμετώπιση και καταστολή των δύο φαινομένων. Η καταστολή θα έλεγες κανείς, πως είναι ένα ζήτημα υψίστης σημασίας ειδικά για την Ελλάδα.

Τα φαινόμενα αυτά, εξαιτίας ακριβώς της έκτασης και της φύσης τους απαιτούν σαφώς ατομική αλλαγή, προσπάθεια και συμβολή, όμως, είναι πιο επιτακτική η ανάγκη για συλλογική προσπάθεια. Τα μέλη της κοινωνίας θα πρέπει να θέσουν υψηλότερα το κοινωνικό από το ατομικό συμφέρον και να λειτουργήσουν ως σύνολο για να επωφεληθούν εν τέλει όλοι συνολικά. Έχει γίνει αντιληπτό, πως οποιαδήποτε ατομική προσπάθεια, όσο σημαντική και αν είναι, βαίνει εις μάτην σε μια κοινωνία που δρουν όλοι με γνώμονα το ατομικό συμφέρον. Αυτή η συλλογική προσπάθεια δεν αφορά μόνο τους πολίτες, αλλά και τους ιθύνοντες του κράτους και τους αρμόδιους φορείς και τις αντίστοιχες υπηρεσίες που καλούνται να είναι αμερόληπτοι κατά τη διεξαγωγή των ελέγχων, ενημερωμένοι και εκσυγχρονισμένοι, τόσο σε εξοπλισμό, όσο και σε προσωπικό. Απαιτείται σταθερότητα και απλούστευση της φορολογικής νομοθεσίας, ώστε να είναι αυτή πιο κατανοητή και παράλληλα, βελτίωση στις λειτουργίες του κράτους, προκειμένου οι διαδικασίες να γίνονται γρηγορότερα. Είναι σημαντικό να αναβαθμιστεί δηλαδή, ο φορολογικός και εισπρακτικός μηχανισμός και να αλλάξει η φορολογική νοοτροπία εν γένει.

Σύμφωνα με την ανάλυση που έγινε μέχρι τώρα, ο παράγοντας που αναδείχθηκε

ως η βασική αιτία για την φοροδιαφυγή και κατ' επέκταση για την παραοικονομία είναι η φορολογική ηθική των ατόμων, η οποία επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό και από την αντίληψη που έχουν τα άτομα για το κράτος. Ένα άτομο το οποίο έχει έντονο μέσα του το συναίσθημα περί δικαίου, ηθικού, σωστού είναι λιγότερο πιθανό να φοροδιαφύγει σε σχέση με ένα άτομο που αυτό το συναίσθημα είναι λιγότερο έντονο έως και ανύπαρκτο. Η φορολογική ηθική βέβαια, δέχεται μεγάλο πλήγμα, όταν οι σχέσεις μεταξύ κράτους και πολιτών δεν είναι αρμονικές. Όταν οι φορολογούμενοι διατηρούν μια διεφθαρμένη αντίληψη για το κράτος και τις διαδικασίες που το διέπουν, δεν αισθάνονται, πως οι φόροι που καταβάλλουν έχουν κάποιο ουσιαστικό νόημα ή πως οι ίδιοι επωφελούνται με κάποιο τρόπο, με αποτέλεσμα να φοροδιαφεύγουν. Το κράτος οφείλει να αποκαταστήσει αυτή τη σχέση και να εδραιώσει μεταξύ αυτού και των πολιτών αισθήματα εμπιστοσύνης, διαφάνειας και ειλικρίνειας. Θα μπορούσε να θεσπιστεί ένα νομοθετικό πλαίσιο, κατά το οποίο οι φορείς, οι αρχές και τελικά το ίδιο το κράτος θα αναγκάζονται να λογοδοτούν για τις πράξεις και τις αποφάσεις τους στους φορολογούμενους και οι ίδιοι οι πολίτες θα μπορούν να έχουν το δικαίωμα να ζητήσουν εξηγήσεις από το κράτος για τη συμπεριφορά και τον τρόπο δράσης του. Πέραν τούτου, ένα βασικό βήμα είναι η παράλληλη καλλιέργεια της φορολογικής νοοτροπίας, να αντιληφθούν δηλαδή, τα άτομα, ότι οι φόροι που καταβάλλουν χρησιμοποιούνται για ένα σημαντικό σκοπό, που δεν είναι άλλος από την παροχή βασικών αγαθών, όπως η υγεία, η παιδεία, η άμυνα, οι υποδομές κλπ.

Αφού γίνεται λόγος για ένα φαινόμενο με ποινικές προεκτάσεις, είναι σημαντικό να πραγματοποιηθούν μεταβολές και στο σύστημα επιβολής κυρώσεων. Ο Κώδικας Φορολογικής Διαδικασίας με τα άρθρα 66-71 στρέφεται ξεκάθαρα απέναντι στη φοροδιαφυγή και προβλέπει κυρώσεις για όλους τους τύπους παράβασης που σχετίζονται με αυτή. Είναι απαραίτητο να υπάρχει ένα νομοθέτημα που να προβλέπει ποινές για τους φορολογικούς παραβάτες, διότι έτσι προστατεύεται το σύστημα και ταυτόχρονα εξασφαλίζεται, πως όλοι είναι ίσοι απέναντι στο νόμο. Αυτό που πρέπει να γίνει κατανοητό είναι, πως πρέπει να βρεθεί ο καλύτερος δυνατός συνδυασμός ποινής και πιθανότητας εντοπισμού, που θα κρατά σε ισορροπία το φορολογικό σύστημα, χωρίς να γίνεται κατάχρηση των ποινικών διατάξεων ή απαξίωση αυτών. Σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να εξασφαλίζεται και να διατηρείται το κύρος των ποινικών διατάξεων και να εδραιώνεται ο σεβασμός απέναντι σε αυτές. Οι πολίτες πρέπει να γνωρίζουν, ότι ανά πάσα στιγμή μπορεί να ελεγχθούν και να δεχθούν τις ποινές που αναλογούν στις πράξεις τους.

Η πάταξη των δύο φαινομένων απαιτεί γενικότερα αποφασιστικότητα και ουσιαστικές αλλαγές σε πολλαπλά επίπεδα. Η προσπάθεια πρέπει να είναι συστηματική και συλλογική σε κάθε στάδιο της φορολογικής διαδικασίας, από το σχεδιασμό της πολιτικής που θα ακολουθηθεί και τη θέσπιση νομοθετημάτων έως τον έλεγχο και την εκτέλεση των ποινικών κυρώσεων. Οι βασικοί άξονες πάνω στους οποίους πρέπει να στηριχθεί ένα κράτος είναι η απλοποίηση της νομοθεσίας, οι αναβάθμιση όλων των συστημάτων που σχετίζονται με το φορολογικό σύστημα, η διεξαγωγή ελέγχων και η επιβολή κυρώσεων σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία και καλλιέργεια φορολογικής νοοτροπίας και εμπιστοσύνης προς το κράτος.

Η Ελλάδα έχει ένα δύσκολο έργο μπροστά της για την καταστολή των δύο φαινομένων, καθώς υπάρχουν πολλά ανοιχτά μέτωπα για τη χώρα και συνθήκες που καθιστούν την καταστολή των φαινομένων εκ των πραγμάτων δύσκολη διαδικασία. Το τεράστιο δημόσιο χρέος, τα συνεχή ελλείμματα στον κρατικό προϋπολογισμό τα προηγούμενα χρόνια, ο αδιάκοπος δανεισμός, η ανάρρωση από τη δεκαετή ύφεση, η αργή ανάκαμψη της οικονομίας, η υψηλή ανεργία, η έλλειψη βιομηχανίας και σημαντικών επενδύσεων είναι μόνο λίγα από τα προβλήματα που έχει να αντιμετωπίσει και να διαχειριστεί ταυτόχρονα η χώρα. Η εκτεταμένη φοροδιαφυγή και η υψηλή παραοικονομία αποτελούν τις μεγαλύτερες παθογένειες του φορολογικού συστήματος της Ελλάδας και δύο σημαντικά και δύσκολα προβλήματα προς επίλυση. Το μεγαλύτερο βάρος της προσπάθειας θα πρέπει να δοθεί, όχι μόνο στην εφαρμογή συστημάτων πρόληψης και αυτοσυμμόρφωσης, αλλά και στη δυνατότητα έγκαιρου εντοπισμού των παραβάσεων και επιβολής των ποινών.

Τελικά, η φοροδιαφυγή και η παραοικονομία είναι δύο φαινόμενα που ταλανίζουν όλες τις χώρες του σύγχρονου και αναπτυσσόμενου κόσμου και δεν αποτελούν χαρακτηριστικό μόνο της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας. Σίγουρα, το μέγεθος τους είναι αρκετά μεγάλο και καθόλου αμελητέο συγκριτικά με το μέγεθος της χώρας, γι' αυτό και θα πρέπει να παρθούν αποτελεσματικά μέτρα για τον περιορισμό τους.

Θα ήταν σημαντικό να γίνουν στο μέλλον πιο ουσιαστικές έρευνες σχετικά με το πώς αντιλαμβάνονται οι πολίτες τους φόρους που καταβάλλουν, προκειμένου να μπορέσει το κράτος να αλλάξει τον τρόπο με τον οποίο ο πολίτης αντιμετωπίζει τους φόρους προς όφελος της κοινωνίας. Αλλά, και πως μπορεί να εμπεδωθεί το αίσθημα της συλλογικότητας, της συλλογικής ευθύνης και της συλλογικής αλλαγής και επανεκκίνησης της κοινωνίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Alacrón Garcia, G., Buendía Azorín, J. D., & Sánchez de la Vega, M. d. (2017, February). Tax Evasion in Europe: An Analysis Based on Spatial Dependence. *Social Science Quarterly* (Vol. 99 No1).

Allingham, M. G., & Sandmo, A. (1972, May). Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis. *Journal of Public Economics* , σσ. 323-338.

Alm, J., & McKee, M. (2006, March). Audit Certainty, Audit Productivity, and Taxpayer Compliance. *National Tax Journal* (Vol.59 No4).

Artavanis, N., Morse, A., & Tsoutsoura, M. (2012, June). Tax Evasion across Industries: Soft Credit Evidence from Greece. (NBER Working Paper No. 21552).

Bird, R. M., & Casanegra de Jantscher, M. (1992). *Improving Tax Administration in Developing Countries*. International Monetary Fund - IMF.

Blades, D. (1982, June). The Hidden Economy and the National Accounts. 28-44. Paris.

Buehn, A., & Schneider, F. (2016, March). Size and Development of Tax Evasion in 38 OECD Countries: What do we (not) know? *Journal of Economics and Political Economy* , Vol. 3 (No.1), σσ. 1-11.

Christian, C. W. (1994). Voluntary Compliance with the Individual Income Tax: Results from the 1988 TCMP study. *IRS Research Bulletin* , σσ. 35-42.

Department of the Treasury . (1983). Income Tax Compliance Research: Estimates for 1973-1981. Washington: Internal Revenue Service.

Donario, R. (2012). For Greek Tax Reformers, good ideas aren't enough. *The New York Times* , σ. page 4.

Drogalas, G. A., Anagnostopoulou, E., Petkopoulos, D., & Pazarskis, M. (2018, January). Tax Ethics and Tax Evasion, Evidence from Greece.

Eglezakis, G. (2019, Οκτώβριος). *Η ανάλυση Κόστους - Οφέλους και η σημασία στην απόφαση Επένδυσης*. Ανάκτηση από Plan Economy: <https://www.planeconomy.com/post/article-29-%CE%B7-%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CE%BB%CF%85%CF%83%CE%B7-%CE%BA%CF%8C%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CF%83%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1-%CF%83>

Elliffe, C. (2011, December). The Thickness of a Prison Wall - When does Tax Avoidance become a Criminal Offence. *New Zealand Business Law Quarterly* (No. 4), σσ. 441-466.

European Commission. (2012, January). Tax avoidance and fiscal limits: Laffer curves in an economy with informal sector. (L. Vogel, Επιμ.) *Economic Papers* 448 .

European Commission. (2015, September). Tax reforms in EU Member States 2015 - Tax policy

challenges for economic growth and fiscal sustainability. (*Institutional Paper 8*) .

Eurostat. (2017, September). *Taking a look at self-employed in the EU*. Ανάκτηση από Eurostat - Your key to European Statistics: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/-/DDN-20170906-1>

Eurostat. (2017, Δεκέμβριος). *Γίνε αφεντικό του εαυτού σου: η αυτοαπασχόληση κερδίζει έδαφος*. Ανάκτηση από EURES - Ευρωπαϊκή πύλη για την επαγγελματική κινητικότητα: https://ec.europa.eu/eures/public/el/news-articles/-/asset_publisher/QOSmqQGuvdnC/content/be-your-own-boss-self-employment-on-the-rise?inheritRedirect=false&redirect=https%3A%2F%2Fec.europa.eu%2Feures%2Fpublic%2Fel%2Fnews-articles%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_

Feige, E. L. (1979, November/December). How big is the Irregular Economy? *Challenge* (Vol. 22), σσ. 5-13.

Feige, E. L. (1981, July). The UK's Unobserved Economy: A Preliminary Assessment. *Journal of Economic Affairs* (Vol. 1 No. 4), σσ. 205-212.

Feige, E. L. (2006). *The Underground Economies: Tax Evasion and Information Distortion*. Cambridge: Cambridge University Press.

Frederiksen, A., Smith, N., & Graversen, E. K. (2005, October). Tax evasion and work in the underground sector. *Labour Economics*, Vol.12 (No5), σσ. 613-628.

Ilersic, A. R., Seldon, A., Bracewell-Milnes, B., & Myddelton, D. R. (1979). *Tax Avoidance: The Economic, Legal and Moral Inter-relationships Between Avoidance and Evasion*. London: Institute of Economic Affairs.

International Monetary Fund - IMF. (2013, June). *Greece: Selected Issues*. Ανάκτηση από IMF: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2013/cr13155.pdf>

International Monetary Fund - IMF. (2015, May). *IMF*. (E. Crivelli, M. Keen, & R. De Mooij, Επιμελητές) Ανάκτηση από Base Erosion, Profit Shifting and Developing Countries: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2015/wp15118.pdf>

Kepler Cheuvreux. (2014, October). Tax me if you can: game over, Turning grey areas into red flags for investors.

Leventi, C., Matsagganis, M., & Flevotomou, M. (2013, November). Distributional Implications of Tax Evasion and the Crisis in Greece. (EM17/13).

Litina, A., & Palivos, T. (2015). Corruption and Tax Evasion: Reflections on Greek Tragedy. *Working Papers 193* .

MacAfee, K. (1980, February). A glimpse of the Hidden Economy in the National Accounts. *Economic Trends - Central Statistical Office* .

Matsaganis, M. (2011, December). The welfare state and the crisis: the case of Greece. *Journal of European Social Policy* (Vol.21 No5), σσ. 501-512.

Matsaganis, M., & Flevotomou, M. (2010, January). Distributional Implications of Tax Evasion

in Greece. *The Hellenic Observatory - The European Institute (GreeSE Paper No31)* .

McGee, R. W. (2012). *The Ethics of Tax Evasion: Perspectives in Theory and Practice*. New York: Springer-Verlag.

McKerchar, M., Pope, J., & Bloomquist, K. (2013). Indicators of Tax Morale: An Exploratory Study. *eJournal of Tax Research* (Vol. 11 No. 1), σσ. 5-22.

Mylonas, P., Magginas, N., & Pateli, E. (2010). What are the margins for increasing PIT revenue in Greek economy? National Bank of Greece.

National Bank of Greece - NBG. (2016, February). Increasing cashless transactions shrink the shadow economy and support activity. (P. Mylonas, Επιμ.)

OECD. (1986, September). Concealed Employment. *Employment Outlook* , σ. 66.

OECD. (2011, November). *Economic Surveys: Greece*. Ανάκτηση από http://www.oecd.org/economy/surveys/GRC_Overview_Eng_2013.pdf

OECD. (2011). *Public Governance Reviews: Greece, Review of the Central Administration*. Ανάκτηση από https://read.oecd-ilibrary.org/governance/greece-review-of-the-central-administration_9789264102880-en#page1

OECD. (2017). *Revenue Statistics: 1965-2016 - Special Future: Complementary Indicators of Tax Revenues*. Ανάκτηση από OECD Library: https://read.oecd-ilibrary.org/taxation/revenue-statistics-1965-2016_9789264283183-en#page1

OECD. (2013, March). *What drives tax morale?* Ανάκτηση από Tax and Development: <https://www.oecd.org/ctp/tax-global/what-drives-tax-morale.pdf>

Olsen, J., Kang, M., & Kirchler, E. (2012). *Tax Psychology*. (A. Lewis, Επιμ.) Cambridge: Cambridge University Press.

Parker, S. C. (2003, June). Does Tax Evasion Affect Occupational Choice? *Oxford Bulletin of Economics & Statistics* (Vol.65 No3), σσ. 379-394.

Rosen, H. S., Gayer, T., Ράπανος, Β. Θ., & Καπλανόγλου, Γ. (2009). *Δημόσια Οικονομική: Σύγχρονη Θεωρία και Ελληνική Πραγματικότητα*. Εκδόσεις Κριτική.

Schneider, F. (1986, December). Estimating the Size of the Danish Shadow Economy using the Currency Demand Approach: An Attempt. *The Scandinavian Journal of Economics* (Vol. 88 No.4), σσ. 643-668.

Schneider, F. (n.d.). *The Shadow Economy and Work in the Shadow: What Do We (Not) Know?* Ανάκτηση από IZA: <http://ftp.iza.org/dp6423.pdf>

Schneider, F., & Fuest, C. (2012, February). Tax Evasion, Tax Avoidance, and Shadow Economy: Introduction. *International Tax and Public Finance* , Vol. 19, σσ. 1-4.

Schneider, F., & Kearney, A. T. (2013). The Shadow Economy in Europe.

Schneider, F., & Williams, C. C. (2013, June). The Shadow Economy. *The Institute of Economic*

Affairs , σ. 33 επ.

Smith, A. (1976). *Nature and Causes of the Wealth of Nations*. London.

Smith, A. (1981). The Informal Economy. *Lloyds Bank Review* (Vol. 141).

Stiglitz, J. E. (1992). *Οικονομική του Δημοσίου Τομέα*. (Κ. Τάσος, Μεταφρ.) Εκδόσεις Κριτική.

Torgler, B., & Schneider, F. (2005, June). Attitudes Towards Paying Taxes in Austria: An Empirical Analysis. *Empirica* (32), σσ. 231-250.

Tsagkalakis, A. (2014, December). *Tax Administration Reforms and the Fight against Tax Evasion: Recent Evidence from Greece*. Ανάκτηση από Vox CEPR Policy Portal.

van Eck, R., & Kazemier, B. (1988, September). Features of the Hidden Economy in the Netherlands. *Review of Income and Wealth* (Vol. 34), σσ. 251-273.

World Bank. (2007, December). *International Comparison Program 2005*. Ανάκτηση από <http://pubdocs.worldbank.org/en/421631487105159327/ICPreportprelim.pdf>

World Values Survey - WVS. (2017). *Who We Are*. Ανάκτηση 10 2017, από <http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Βαβούρας, Ι. Σ., & Μανωλάς, Γ. Α. (2006). *Εισαγωγή στις Μακροοικονομικές Έννοιες*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Βαβούρας, Ι. Σ., & Μανωλάς, Γ. Α. (2004). *Η παραοικονομία στην Ελλάδα και τον Κόσμο: Προσέγγιση των βασικών πτυχών του προβλήματος*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Βαβούρας, Ι. Σ., Καραβίτης, Ν. Η., & Τσούχλου, Α. (1990). Εκδόσεις Κριτική.

Βασαρδάνη, Μ. (2011, Ιούνιος). Φοροδιαφυγή στην Ελλάδα, μια γενική επισκόπηση . (Δ) , *Τράπεζα της Ελλάδος*. Αθήνα.

Βελέντζας, Κ. Θ. (2011). *Εισαγωγή στην Οικονομική Ανάλυση: Αριθμητικά Παραδείγματα και Εφαρμογές* . Εκδόσεις Μπένου.

Γενική Γραμματεία Δημοσίων Εσόδων - ΓΓΔΕ. (2016, Μάρτιος). Επιχειρησιακό Σχέδιο Γ.Γ.Δ.Ε.2016. *Γ' Έκδοση*. Αθήνα: Διεύθυνση Γενικού Σχεδιασμού και Οικονομικής Διοίκησης.

Γεωργακόπουλος, Θ. Α. (2012). *Εισαγωγή στη Δημόσια Οικονομική*. Αθήνα: Εκδόσεις Ε. Μπένου.

Γιανναδάκη, Ε. (2015, Φεβρουάριος). *Ένωση Διοικητικών Δικαστών 1975*. Ανάκτηση από <https://edd.gr/index.php/updating/announcements/32-archive/198-speech-giannadaki-feb15>

Γκουμπανίτσας, Γ. (2004). Οικονομική Ανάλυση του φαινομένου της φοροδιαφυγής. (28) .

Δημήτραινας, Γ. (2011). *Εγκλήματα Φοροδιαφυγής*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ.

ΔιαΝΕΟσις - Ernst and Young . (2016). *Η Φοροδιαφυγή στην Ελλάδα. Αιτίες, Έκταση και*

Προτάσεις Καταπολέμησης της . Οργανισμός Έρευνας και Ανάλυσης.

ΔιαΝΕΟσις. (2016, Ιούνιος). *Η Φοροδιαφυγή Στην Ελλάδα - Μια Έρευνα*. Ανάκτηση από ΔιαΝΕΟσις: https://www.dianeosis.org/2016/06/tax_evasion_in_greece/

ΔιαΝΕΟσις. (2018, Απρίλιος). Η φορολογία εισοδήματος στην Ελλάδα: Συγκριτική Ανάλυση και Προτάσεις Αναμόρφωσης. σσ. 56-92.

ΔιαΝΕΟσις. (2016, Απρίλιος). Τι πιστεύουν οι Έλληνες; Πανελλαδική Έρευνα - Έκθεση αποτελεσμάτων. Οργανισμός Έρευνας και Ανάλυσης.

Δραμιτινός, Μ. (n.d.). *Η ανάλυση κόστους - οφέλους*. Ανάκτηση 2020, από Your e-articles: <https://yourearticles.com/oikonomika/%CE%B7-%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CE%BB%CF%85%CF%83%CE%B7-%CE%BF%CF%86%CE%AD%CE%BB%CE%BF%CF%85%CF%82-%CE%BA%CF%8C%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%82/>

Επαγγελματικό Επιμελητήριο Αθηνών - ΕΕΑ. (2017, Δεκέμβριος). Ανάκτηση από <https://www.eea.gr/arthra-eea/paraοικονομία-kai-forοdiafygi-stin-ellada/>

Ευρετήριο Οικονομικών Όρων. (2020). Ανάκτηση από <https://www.euretirio.com/forοdiafygi/>

Ευρετήριο Οικονομικών Όρων. (2020). Ανάκτηση από Σταυροειδής Ελαστικότητα: <https://www.euretirio.com/staυροeidis-elastikotita-zitisis/>

Ευρετήριο Οικονομικών Όρων. (2020). Ανάκτηση από Υποκατάστατα Αγαθά: <https://www.euretirio.com/γροκαταστατα-agatha/>

Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών. (1993). *Φορολογικό καθεστώς, παραοικονομία και φοροδιαφυγή στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών - IOBE. (2012, Δεκέμβριος). *Η έννοια της αδήλωτης εργασίας και τα χαρακτηριστικά της*. Ανάκτηση από http://iobe.gr/docs/research/RES_01_02122012REP_GR.pdf

Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών - IOBE. (2013, Νοέμβριος). *IOBE*. Ανάκτηση από http://iobe.gr/docs/research/RES_05_B_14112013_REP_GR.pdf

Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών. (2001). *Παραοικονομία και φοροδιαφυγή στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Καϊάφα - Γκμπάντι, Μ. (2018). Πανεπιστημιακές Σημειώσεις για το μάθημα «Ποινική Καταστολή του Οικονομικού Εγκλήματος και της Διαφθοράς» του Δ.Π.Μ.Σ. Δίκαιο και Οικονομικά. Θεσσαλονίκη.

Καλαντώνης, Θ. (2015). Οι Ηλεκτρονικές Συναλλαγές Εργαλείο για την Πάταξη της Φοροδιαφυγής. *Το Βήμα* .

Κανελλόπουλος, Κ. Ν. (2002, Μάιος). Φοροδιαφυγή στις Ανώνυμες Εταιρίες: Εκτιμήσεις από τις εισαχθείσες στο Χρηματιστήριο Αξιών Αθηνών. (75) , *Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών*.

- Κανελλόπουλος, Κ., Κουσουλάκος, Ι., Ράπανος, Β., Κωτσής, Κ., & Μακροπούλου, Α. (1995). *Παραοικονομία και Φοροδιαφυγή: Μετρήσεις και Οικονομικές Επιπτώσεις*. Αθήνα: ΚΕΠΕ (Κέντρο προγραμματισμού και ονομικών ερευνών).
- Κανελλόπουλος, Χ. Κ. (1995). *Ενδοεπιχειρησιακές Επικοινωνίες*. Αθήνα: Εκδόσεις Σταμούλη.
- Καραγιώργος, Θ. (2010). *Χρηματοοικονομική Λογιστική*. Θεσσαλονίκη: Αφοι Θεοφάνη Καραγιώργου.
- Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών - ΚΕΠΕ. (1995). *Παραοικονομία και φοροδιαφυγή: Μετρήσεις και Οικονομικές Επιπτώσεις*. Αθήνα.
- Κορομηλάς, Γ. Α. (2018, Δεκέμβριος). *Αίτια και συνέπειες της φοροδιαφυγής*. Ανάκτηση από Financial Press: <https://www.fpress.gr/oi-eidikoi/story/57116/aitia-kai-synepeies-tis-forodiatygis>
- Κορομηλάς, Γ. Α. (2009). *Φοροδιαφυγή: Αιτίες και αντιμετώπιση*. *Ημερησία*.
- Κουράκης, Ν. Ε. (2007). *Τα οικονομικά εγκλήματα* (Τόμ. Ι). Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας.
- Μανεισιώτης, Β. (1990). *Παραοικονομία και Φοροδιαφυγή: Ταυτίζονται ή διαφέρουν;*. (Γ. Βαβούρας, Επιμ.) Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Μανωλεδάκης, Ι. Ε. (2005). *Ποινικό Δίκαιο - Επιτομή Γενικού Μέρους*. (Μ. Καϊάφα - Γκμπάντι, & Ε. Συμεωνίδου - Καστανίδου, Επιμ.) Αθήνα - Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Μπιτζιλέκης, Ν. (2020). *Πανεπιστημιακές Σημειώσεις για το μάθημα «Ποινικό Δίκαιο - Γενικό Μέρος» της Νομικής Σχολής ΑΠΘ*. Θεσσαλονίκη.
- Νασόπουλος, Α. Α. (2016, Ιούλιος). *Το ζήτημα της φοροαποφυγής και της φοροδιαφυγής*. Ανάκτηση από Tax Heaven: <https://www.taxheaven.gr/circulars/24275>
- Νικολάου, Α. (2018). *Πανεπιστημιακές Σημειώσεις για το Μάθημα «Δίκαιο και Οικονομικά Κυβερνητικής Πολιτικής»*. Θεσσαλονίκη.
- Παπακυριάκου, Θ. (2018). *Πανεπιστημιακές Σημειώσεις για το μάθημα «Ποινική Καταστολή του Οικονομικού Εγκλήματος και της Διαφθοράς» του Δ.Π.Μ.Σ. Δίκαιο και Οικονομικά*. Θεσσαλονίκη.
- Παπακυριάκου, Θ. (2005). *Φορολογικό Ποινικό Δίκαιο*. Αθήνα - Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Παυλόπουλος, Π. (1987). *Η παραοικονομία στην Ελλάδα: Μια πρώτη ποσοτική οριοθέτηση*. Αθήνα: ΙΟΒΕ (Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών).
- Περάκης, Γ. (2018, Αύγουστος). *Ουδείς αφορολόγητος - Η χώρα των φόρων*. Ανάκτηση από Capital.gr: <https://www.capital.gr/arthra/3311654/oudeis-aforologitos>
- Πιτσελά, Α. (2011). *Η εγκληματολογική προσέγγιση του οικονομικού εγκλήματος*. Αθήνα - Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Πιτσελά, Α. (2014). *Η οικονομική εγκληματικότητα*. Ανάκτηση από

https://opencourses.auth.gr/modules/document/file.php/OCRS368/%CE%A0%CE%B1%CF%81%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B9%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82/%CE%B5%CE%BD%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1%202_%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%BD.pdf

Σαββαΐδου, Α. (2018). Πανεπιστημιακές σημειώσεις για το μάθημα «Δίκαιο και Οικονομικά Κυβερνητικής Πολιτικής». Θεσσαλονίκη.

Σαμαρτζής, Γ. (2016, Σεπτέμβριος). *Η Ροδιακή*. Ανάκτηση από <https://www.rodiaiki.gr/article/346373/h-yperforologhsh-kai-h-kampylh-laffer>

Στέλιος Γιουλούντας & Συνεργάτες - Δικηγορικό Γραφείο. (n.d.). *Οικονομικό έγκλημα*. Ανάκτηση από Στέλιος Γιουλούντας & Συνεργάτες - Δικηγορικό Γραφείο: <http://www.gioulountaslawoffice.gr/oikonomiko-egklima/>

Συκιώτη, Α. Κ. (2010). *Φορολογικά Εγκλήματα*. (Λ. Χ. Μαργαρίτης, Επιμ.) Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη ΑΕΒΕ.

Σύνδεσμος Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών - ΣΕΒ . (2016, Φεβρουάριος). Οικονομία χωρίς επενδύσεις, κοινωνία χωρίς συνοχή! *Εβδομαδιαίο δελτίο για την Ελληνική Οικονομία* , σσ. 1-6.

Σύνδεσμος Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών - ΣΕΒ. (2015, Οκτώβριος). *Αναζητώντας το χαμένο χρόνο!* Ανάκτηση από ΣΕΒ: https://www.sev.org.gr/Uploads/Documents/48911/weekly_15102015.pdf

Σύνδεσμος Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών - ΣΕΒ. (2015, Οκτώβριος). *Να ξεμπερδεύουμε (στ'αλήθεια) με το παλιό*. Ανάκτηση από ΣΕΒ: https://www.sev.org.gr/Uploads/Documents/48892/weekly_8102015.pdf

Συνήγορος του Πολίτη. (2011, Μάρτιος). Επιτακτική ανάγκη η λειτουργία των θεσμών και ο σεβασμός των δικαιωμάτων. Αθήνα.

Σωτηρόπουλος, Δ. Α., & Χριστόπουλος, Λ. (2017, Νοέμβριος). Πολυνομία, Κακονομία και Γραφειοκρατία στην Ελλάδα: Ανάλυση Αποτυχιών του Παρελθόντος και Προτάσεις Βελτιωτικών Παρεμβάσεων. ΔιαΝΕΟσις: Οργανισμός Έρευνας και Ανάλυσης.

Τάκης, Α., & Σταμάτης, Κ. (2018). *Εισαγωγή στην Επιστήμη του Δικαίου*. Αθήνα - Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.

Τάτσος, Ν. (1994). *Τα δημόσια οικονομικά στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Σμπίλιας.

Υπουργείο Οικονομικών. (2011). Επιχειρησιακό Πρόγραμμα καταπολέμησης της Φοροδιαφυγής 2011-2013. *Πολίτες και Πολιτεία Μαζί* . Αθήνα.

Φινοκαλιώτης, Δ. (2016). *Η αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής και οι νέες κυρώσεις υπό το πρίσμα του Ν. 4337/2015*. Ανάκτηση από https://www.ddikastes.gr/sites/default/files/article_files/2016_1_3_finokaliotis.pdf

Φινοκαλιώτης, Κ. Δ. (2014). *Φορολογικό Δίκαιο*. Αθήνα - Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.

Φορτσάκης, Θ. Π., & Σαββαΐδου, Α. Κ. (2013). *Φορολογικό Δίκαιο*. Νομική Βιβλιοθήκη.

Χριστοπούλου, Ρ. (2018). Πανεπιστημιακές σημειώσεις για το μάθημα «Ποινική Καταστολή του Οικονομικού Εγκλήματος». Θεσσαλονίκη.

NOMΟΘΕΣΙΑ

N. 1442/1986

N. 1642/1986

N. 2238/1994

N. 2523/1997

N. 2859/2000

N. 3091/2002

N. 4002/2011

N. 4172/2013

N. 4174/2013

N. 4223/2013

N. 4337/2015

N. 4549/2018

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

Π1.1 Η ΚΑΜΠΥΛΗ LAFFER

Η καμπύλη πήρε το όνομα της από τον αμερικανό οικονομολόγο Arthur Laffer, ο οποίος ανέπτυξε τη θεωρία του κατά τη δεκαετία του 1970 στην προσπάθεια του να εξηγήσει στους φοιτητές του τα αποτελέσματα που επέφερε η πολιτική των κυβερνήσεων για αύξηση φορολογικών συντελεστών την εποχή άνθισης της φιλελεύθερης οικονομίας, του νεοφιλελευθερισμού. Ο Laffer υποστήριξε, πως οι αυξήσεις των φορολογικών συντελεστών μετά από ένα σημείο οδηγούν σε μείωση των κρατικών εσόδων.

Η καμπύλη Laffer στηρίζεται σε μια απλουστευμένη θεωρία και από αυτή συνάγεται, ότι όταν οι φορολογικοί συντελεστές είναι μηδέν, τότε μηδενικά θα είναι και τα έξοδα. Αυτό συμβαίνει, διότι όταν το κράτος δεν επιβάλλει φόρους, δε μπορεί να έχει έσοδα από πουθενά. Αντίστοιχα, όταν ο φορολογικός συντελεστής είναι ίσος με το εκατό, τότε τα φορολογικά έσοδα θα είναι και πάλι ίσα με το μηδέν. Σε αυτή την περίπτωση τα άτομα δεν έχουν κίνητρο να εργαστούν και να εισπράττουν εισοδήματα, διότι ολόκληρο το εισόδημα τους αποδίδεται στο κράτος. Εφόσον λοιπόν, δεν παράγονται εισοδήματα, δεν εισπράττονται και φόροι. Μεταξύ του μηδενός και του εκατό όμως υπάρχουν διαφορετικοί φορολογικοί συντελεστές ένας εκ των οποίων είναι ο ιδανικός, αφού όχι μόνο αυξάνει, αλλά και μεγιστοποιεί τα φορολογικά έσοδα. Οποιοσδήποτε φορολογικός συντελεστής βρίσκεται αριστερά (πριν) από τον ιδανικό, επιφέρει αυξήσεις στα φορολογικά έσοδα, αντίθετα όποιος φορολογικός συντελεστής βρίσκεται δεξιά (μετά) από τον ιδανικό, μειώνει τα φορολογικά έσοδα.

Από τα Δημόσια Οικονομικά είναι γνωστό, πως μια αύξηση στους φορολογικούς συντελεστές φέρνει μια σειρά από αρνητικές συνέπειες για την οικονομία. Αρχικά μειώνεται το διαθέσιμο εισόδημα των φορολογούμενων, το οποίο δεν επαρκεί πλέον για την κατανάλωση της ίδιας ποσότητας αγαθών. Έτσι λοιπόν, μειώνεται η συνολική ιδιωτική κατανάλωση (ή υποβαθμίζεται με την κατανάλωση κατώτερων αγαθών) και κατά συνέπεια και η συνολική αποταμίευση. Τα άτομα αναγκάζονται να χρησιμοποιήσουν χρήματα που κρατούσαν για στιγμές εκτάκτου ανάγκης ή για επενδύσεις, στις οποίες δε μπορούν να προβούν πια. Η έλλειψη

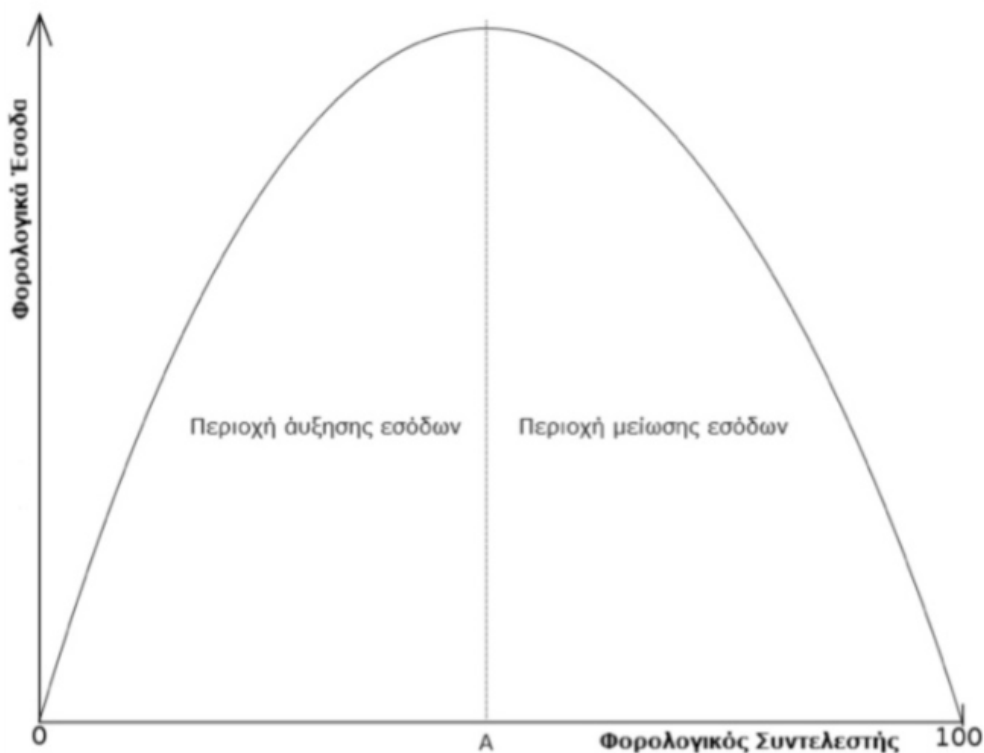

επενδύσεων σε μια χώρα οδηγεί αναπόφευκτα σε μείωση της οικονομικής ανάπτυξης αυτής με αποτέλεσμα τελικά να οδηγείται στην κρίση και στην ύφεση. Εξαιτίας της αρνητικής οικονομικής ανάπτυξης και της ύφεσης, μειώνονται τελικά τα φορολογικά έσοδα του κράτους. Η εθνική οικονομία συρρικνώνεται σημαντικά.

Όλα τα παραπάνω έχουν σαν αποτέλεσμα την παθητική αντιμετώπιση των φόρων από την πλευρά των φορολογουμένων. Οι πολίτες λόγω των συνθηκών αντιδρούν στους φόρους, αρχίζουν να στερούνται φορολογικής ηθικής και συνείδησης και εν τέλει καταφεύγουν σε παράνομες πράξεις, όπως η φοροδιαφυγή (Σαμαρτζής, 2016).

Επομένως, η φευδαίσθηση των κυβερνήσεων, πως επιπλέον αυξήσεις στους φορολογικούς συντελεστές θα ωφελήσουν την οικονομία και την κοινωνία συνολικά δεν ευσταθεί, γιατί τελικά αυτό που καταφέρνουν είναι και να μειώνουν τα φορολογικά έσοδα και να δίνουν κίνητρα για την ανάπτυξη των φαινομένων της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας.

Στο παρακάτω σχήμα επεικονίζεται η καμπύλη Laffer και οι επιπτώσεις αύξησης των φορολογικών συντελεστών.

Διάγραμμα 1: Καμπύλη Laffer

Πηγή: <https://www.rodiaki.gr/article/346373/h-yperforologhsh-kai-h-kampylh-laffer>

Π1.2 ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΟΣΤΟΥΣ – ΟΦΕΛΟΥΣ

Οι πρώτες ενδείξεις εφαρμογής τους ανάλυσης καταγράφονται στα μέσα περίπου του 19^{ου} αιώνα από το γάλλο μηχανικό και οικονομολόγο Jules Dupuit. Ο Dupuit είχε αναλάβει ένα project για την κατασκευή μιας γέφυρας και είχε κληθεί να υπολογίζει τα διόδια που θα επιβάλλονταν με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο. Περιέγραψε λοιπόν, σε ένα άρθρο του το 1848 τους βασικές αρχές της ανάλυσης του. Αργότερα, οικονομολόγος Alfred Marshall προώθησε αυτές τις αρχές του Dupuit, οι οποίες έμειναν γνωστές ως ανάλυση κόστους οφέλους (Δραμιτινός).

Μια από τους πιο κρίσιμες αναλύσεις τους οποίες προβαίνει ένα άτομο, μια επιχείρηση, τους οργανισμούς, όταν πρόκειται να προβεί σε επενδύσεις είναι η ανάλυση κόστους οφέλους. Ουσιαστικά η ανάλυση υπολογίζει τη στάθμιση του κόστους με την απόφαση που οι προαναφερθέντες καλούνται να πάρουν συγκρίνοντας τη με τα πιθανά οφέλη της απόφασης τους. Η συγκεκριμένη ανάλυση χρησιμοποιείται κυρίως για τον καθορισμό μιας πορείας δράσης του ατόμου ή της επιχείρησης και συνδυάζει ποσοτικές με ποιοτικές μεταβλητές.

Όταν φτάνει η στιγμή της απόφασης η σημασία της ανάλυσης είναι τεράστια, αφού δίνει έμφαση στους ταμειακές ροές που σχετίζονται με την απόφαση. Λαμβάνεται δηλαδή, υπόψη το ύψος των κεφαλαίων (πριν και μετά την απόφαση), οι φορολογικές επιπτώσεις, οι αποσβέσεις, αλλά και άλλα δεδομένα. Μετά την ανάλυση των ποσοτικών παραγόντων, σειρά έχουν οι ποιοτικοί. Η ανάλυση κόστους-οφέλους ωφελεί κάθε οικονομική μονάδα και όταν τα ποιοτικά δεδομένα μετατρέπονται σε οικονομικά αποτελέσματα παρέχει και συνεπείς προβλέψεις (Eglezakis, 2019).

Η ανάλυση αποτελεί ένα σύνολο πρακτικών μεθόδων και διαδικασιών που κατευθύνουν τη λήψη αποφάσεων σε πρόγραμμα δημοσίων δαπανών. Απλούστερα, τα άτομα/ οι επιχειρήσεις/ οι οργανισμοί «ζυγίζουν» τα υπέρ και τα κατά που συνεπάγεται η απόφαση που θα λάβουν. Η όλη ανάλυση αποτελείται από κάποια βήματα, στα οποία μπορούν να προστεθούν ή ακόμη και να αφαιρεθούν κάποια ανάλογα με τη σοβαρότητα της απόφασης που θα παρθεί. Τα πιο βασικά βήματα της ανάλυσης κόστους – οφέλους είναι:

- Καθορισμός στόχων της ενέργειας
- Επιλογή της μονάδας μέτρησης για οφέλη – κόστη τους

ενέργειας (π.χ. ίδιο νόμισμα)

- Μέτρηση/ πρόβλεψη των αποτελεσμάτων του κόστους και του οφέλους για τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο
- Υπολογισμός καθαρής παρούσας αξίας
- Ανάλυση αποτελεσμάτων και λήψη απόφασης

Απαραίτητη προϋπόθεση, για να είναι αποτελεσματική η συγκεκριμένη ανάλυση, είναι η αμεροληψία. Όποιος χρησιμοποιεί την ανάλυση κόστους οφέλους θα πρέπει να παραμένει εξωτερικός παρατηρητής όσων περιγράφει, έτσι ώστε τα αποτελέσματα να είναι αντικειμενικά.

Όπως ειπώθηκε και παραπάνω, η εν λόγω ανάλυση λαμβάνει χώρα και στην επιλογή των ατόμων για φοροδιαφυγή. Εάν ένα άτομο διαβλέπει μεγαλύτερο κέρδος (μη- φορολόγηση) απ' ότι ζημία (καταβολή φόρου, πρόστιμα, φυλάκιση, στιγματισμός), τότε είναι βέβαιο πως θα προβεί στη φοροδιαφυγή.

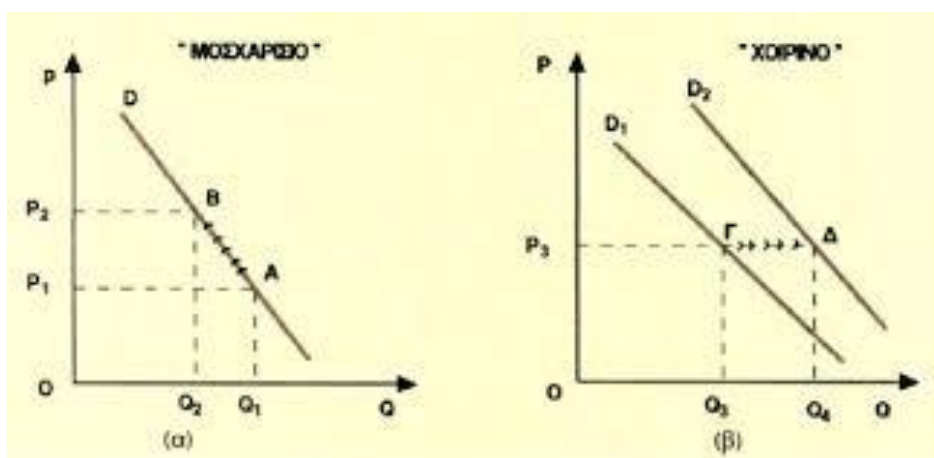
Π1.3 ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΑΤΑ ΑΓΑΘΑ – ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΙΜΟΤΗΤΑ

Η οικονομική επιστήμη ασχολείται με τα οικονομικά αγαθά, τα αγαθά δηλαδή, που χρησιμοποιούνται για την ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών. Αυτά τα αγαθά ανάλογα με την ύλη τους, τη χρήση ή το σκοπό τους διακρίνονται σε υλικά και άυλα, διαρκή και καταναλωτά και κεφαλαιουχικά και καταναλωτικά. Αν και ανήκουν σε διαφορετικές κατηγορίες, εν τούτοις όλα παρουσιάζουν δύο κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ τους: ικανοποιούν όλα ανθρώπινες ανάγκες και βρίσκονται σε στενότητα, σε έλλειψη δηλαδή, σε σχέση με αυτές.

Σύμφωνα με το νόμο της ζήτησης: Όταν αυξάνεται η τιμή τους αγαθού, μειώνεται η ζητούμενη ποσότητα του δεδομένου, ότι όλοι οι άλλοι προσδιοριστικοί παράγοντες παραμένουν σταθεροί (*ceteris paribus*). Το αντίθετο συμβαίνει, όταν η τιμή του αγαθού μειώνεται. Υπάρχουν περιπτώσεις, που η μεταβολή της τιμής τους αγαθού επηρεάζει και τη ζήτηση κάποιου άλλου αγαθού. Αυτό συμβαίνει σε δύο περιπτώσεις αγαθών: στα υποκατάστατα και στα συμπληρωματικά αγαθά (Βελέντζας, 2011).

Ως υποκατάστατο ή ανταγωνιστικό (*substitute good*) χαρακτηρίζεται ένα αγαθό, όταν αυτό χρησιμοποιείται για να καλύψει την ίδια ανάγκη με ένα άλλο αγαθό. Όταν

δύο αγαθά είναι υποκατάστατα μεταξύ τους, η αύξηση τους τιμής τους, οδηγεί αναπόφευκτα σε αύξηση της ζήτησης του άλλου αγαθού (Ευρετήριο Οικονομικών Όρων, 2020). Έτσι λοιπόν, η ζήτηση του ενός αγαθού μεταβάλλεται προς την ίδια κατεύθυνση με την τιμή του άλλου αγαθού. Υποκατάστατα αγαθά μεταξύ τους είναι, για παράδειγμα, το χοιρινό και το μοσχαρίσιο κρέας, το βούτυρο και η μαργαρίνη, κλπ. Επομένως, μια αύξηση στην τιμή του μοσχαρίσιου κρέατος, θα μειώσει τη ζητούμενη ποσότητα για αυτό το αγαθό και στρέφει τους καταναλωτές στο χοιρινό αυξάνοντας τη ζήτηση του. Όσα περιγράφηκαν μόλις τώρα, απεικονίζονται και στο σχήμα που ακολουθεί:

Διάγραμμα 2: Υποκατάστατα Αγαθά

Ένα μέγεθος που βοηθά να διαπιστωθεί η σχέση μεταξύ δύο αγαθών (αν δηλαδή, αυτά είναι υποκατάστατα, συμπληρωματικά ή ανεξάρτητα μεταξύ τους) είναι η σταυροειδής ελαστικότητα. Η σταυροειδής ελαστικότητα είναι ένας δείκτης που μετρά το πόσο θα επηρεάσει η μεταβολή της τιμής του αγαθού B τη ζητούμενη ποσότητα του αγαθού A, όταν αυτά συνδέονται μεταξύ τους (Ευρετήριο Οικονομικών Όρων, 2020). Όταν η σταυροειδής ελαστικότητα είναι θετική, τότε τα αγαθά είναι μεταξύ τους υποκατάστατα (Βελέντζας, 2011). Η σταυροειδής ελαστικότητα υπολογίζεται ως εξής:

$$\begin{aligned} \text{Σταυροειδής ελαστικότητα ζήτησης} &= \frac{\% \text{ μεταβολή στην ποσότητα του A}}{\% \text{ μεταβολή στην τιμή του B}} = \\ \text{του A σε σχέση με μεταβολή της} & \\ \text{τιμής του B} & \\ &= \frac{\Delta \Pi_A / \Pi_A}{\Delta T_B / T_B} = \frac{\Delta \Pi_A}{\Delta T_B} \cdot \frac{T_B}{\Pi_A} \end{aligned}$$

Έχει διατυπωθεί, πως η υποκαταστασιμότητα αφορά και τα εγκλήματα, αφού κατ' αντιστοιχία, όταν αυξάνεται η ποινή ή το πρόστιμο σε ένα έγκλημα, τότε οι μελλοντικοί παραβάτες στρέφονται σε εγκληματικές πράξεις με χαμηλότερη ποινή ή πρόστιμο.

Π1.4 ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΥΠΟΣΤΑΣΗ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

Ως αντικειμενική υπόσταση ενός εγκλήματος ορίζεται η περιγραφή των εξωτερικών, των αντικειμενικών της, όπως αυτή παρουσιάζεται και επηρεάζει τον εξωτερικό κόσμο. Η αντικειμενική υπόσταση αποτελείται από δύο βασικά χαρακτηριστικά: το υποκείμενο της πράξης και η ενέργεια ή η παράλειψη που συγκροτεί την πράξη. Βέβαια, πολλά εγκλήματα, πέρα από το υποκείμενο, αναφέρονται και στο υλικό αντικείμενο του εγκλήματος (πρόσωπο ή πράγμα), πάνω στο οποίο εκδηλώνεται το αποτέλεσμα, ο τόπος και ο χρόνος τέλεσης της πράξης, καθώς και ο τρόπος που εκδηλώνεται αυτή η πράξη (Μανωλεδάκης, 2005), (Μπιτζιλέκης, 2020).

Π1.5 ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΥΠΟΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

Ως υποκειμενική υπόσταση του εγκλήματος ορίζεται η περιγραφή του εσωτερικού οντολογικού στοιχείου της αξιόποινης πράξης, η περιγραφή δηλαδή της σχέσης του δράστη με την πράξη του υποκειμενικά. Για να δηλωθεί η ύπαρξη υποκειμενικής υπόστασης σε ένα έγκλημα, συνήθως χρησιμοποιούνται φράσεις και λέξεις, όπως «δόλος», «με πρόθεση», «με σκοπό», «εν γνώσει», «προτιθέμενος», «από αμέλεια» κλπ. Φυσικά, είναι δυνατό να υπάρχει υποκειμενική υπόσταση σε ένα έγκλημα χωρίς να αναφέρονται τα παραπάνω. Αυτό συμβαίνει, γιατί σε πολλές περιπτώσεις ο δόλος εννοείται. Δε μπορεί να υπάρχει κακούργημα χωρίς δόλο, αλλά με αμέλεια. Ο νομοθέτης έχει φροντίσει στην περίπτωση των πλημμελημάτων να ορίσει τα ποια από αυτά διαπράττονται και με αμέλεια (Μανωλεδάκης, 2005), (Μπιτζιλέκης, 2020).

Π1.6 ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ

Ως ιδιαίτερο χαρακτηρίζεται ένα έγκλημα, όταν το υποκείμενο τέλεσης του εγκλήματος δε μπορεί να είναι οποιοσδήποτε, αλλά ένα άτομο που ανήκει σε μια συγκεκριμένη κατηγορία ανθρώπων, συγκεντρώνει κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά/ γνώρισμα και χάρη σε αυτά διαφοροποιούνται από τους υπόλοιπους. Απαραίτητο για να χαρακτηριστεί ένα έγκλημα ως ιδιαίτερο είναι αυτό το ιδιαίτερο γνώρισμα να το έχει το άτομο πριν την τέλεση του εγκλήματος και να διαπράττει αυτό διαθέτοντας αυτό το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό.

Τα ιδιαίτερα εγκλήματα διακρίνονται σε δύο επί μέρους κατηγορίες: τα γνήσια και τα μη-γνήσια εγκλήματα. Όταν το αξιόποινο μιας πράξης θεμελιώνεται βασισμένο σε αυτό το γνώρισμα, τότε το έγκλημα χαρακτηρίζεται ως γνήσιο. Πράξεις ατόμων που δε διαθέτουν αυτό το ιδιαίτερο γνώρισμα δεν είναι αξιόποινες. Σε αντίθετη περίπτωση, όταν το αξιόποινο δε θεμελιώνεται από το ιδιαίτερο αυτό γνώρισμα, αλλά αυξάνεται ή μειώνεται σε ένα κοινό έγκλημα, τότε το έγκλημα είναι μη-γνήσιο (Μανωλεδάκης, 2005). Για παράδειγμα, το άρθρο 375 παράγραφος 2 ΠΚ αποτελεί ένα μη-γνήσιο ιδιαίτερο έγκλημα, διότι επεκτείνει το αξιόποινο, ενώ το άρθρο 235 ΠΚ αποτελεί ένα γνήσιο ιδιαίτερο έγκλημα (Μπιτζιλέκης, 2020).

Π1.7 ΚΟΙΝΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ

Ως κοινά χαρακτηρίζονται τα εγκλήματα, στα οποία ο δράστης δε χρειάζεται να είναι επιφορτισμένος με κάποιο ιδιαίτερο γνώρισμα που θα θεμελιώνει το αξιόποινο. Τέτοιου είδους εγκλήματα μπορούν να τελεστούν από οποιονδήποτε (Μανωλεδάκης, 2005), (Μπιτζιλέκης, 2020).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

Π2.1 ΚΑΙΜΑΚΕΣ ΦΟΡΟΛΟΓΙΑΣ ΦΥΣΙΚΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ

Πίνακας 1: Κλίμακες Φορολογίας Φυσικών Προσώπων

ΕΤΟΣ ΧΡΗΣΗΣ 2010		ΕΤΟΣ ΧΡΗΣΗΣ 2011		ΕΤΟΣ ΧΡΗΣΗΣ 2012		ΕΤΟΣ ΧΡΗΣΗΣ 2013	
ΚΑΙΜΑΚΙΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ	ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ	ΚΑΙΜΑΚΙΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ	ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ	ΚΑΙΜΑΚΙΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ	ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ	ΚΑΙΜΑΚΙΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ	ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ
12.000€	0	5.000€	0	5.000€	0	25.000€	22
4.000€	18	7.000€	10	7.000€	10	17.000€	32
6.000€	24	4.000€	18	4.000€	18	ΥΠΕΡΒΑΛΛΟΝ	42
4.000€	26	10.000€	25	10.000€	25		
6.000€	32	14.000€	35	14.000€	35		
8.000€	36	20.000€	38	20.000€	38		
20.000€	38	40.000€	40	40.000€	40		
40.000€	40	ΥΠΕΡΒΑΛΛΟΝ	45	ΥΠΕΡΒΑΛΛΟΝ	45		
ΥΠΕΡΒΑΛΛΟΝ	45						

ΕΤΟΣ ΧΡΗΣΗΣ 2014		ΕΤΟΣ ΧΡΗΣΗΣ 2015		ΕΤΟΣ ΧΡΗΣΗΣ 2016		ΕΤΟΣ ΧΡΗΣΗΣ 2017	
ΚΑΙΜΑΚΙΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ	ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ	ΚΑΙΜΑΚΙΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ	ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ	ΚΑΙΜΑΚΙΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ	ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ	ΚΑΙΜΑΚΙΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ	ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ
25.000€	22	25.000€	22	20.000€	22	20.000€	22
17.000€	32	17.000€	32	10.000€	29	10.000€	29
ΥΠΕΡΒΑΛΛΟΝ	42	ΥΠΕΡΒΑΛΛΟΝ	42	10.000€	37	10.000€	37
				ΥΠΕΡΒΑΛΛΟΝ	45	ΥΠΕΡΒΑΛΛΟΝ	45

ΕΤΟΣ ΧΡΗΣΗΣ 2018		ΕΤΟΣ ΧΡΗΣΗΣ 2019	
ΚΑΙΜΑΚΙΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ	ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ	ΚΑΙΜΑΚΙΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ	ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ
20.000€	22	20.000€	22
10.000€	29	10.000€	29
10.000€	37	10.000€	37
ΥΠΕΡΒΑΛΛΟΝ	45	ΥΠΕΡΒΑΛΛΟΝ	45

Πηγή: <https://www.taxheaven.gr>

Π2.2 ΚΛΙΜΑΚΑ ΦΟΡΟΛΟΓΙΑΣ ΦΥΣΙΚΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ 2019 ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ

Πίνακας 2: Κλίμακα Φορολογίας Φυσικών Προσώπων 2019

ΚΛΙΜΑΚΙΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ (ΕΥΡΩ)	ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ %	ΦΟΡΟΣ ΚΛΙΜΑΚΙΟΥ (ΕΥΡΩ)	ΣΥΝΟΛΟ	
			ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ (ΕΥΡΩ)	ΦΟΡΟΥ (ΕΥΡΩ)
20.000,00	22%	4.400,00	20.000,00	4.400,00
10.000,00	29%	2.900,00	30.000,00	7.300,00
10.000,00	37%	3.700,00	40.000,00	11.000,00
ΥΠΕΡΒΑΛΛΟΝ	45%			

Πηγή: <https://www.taxheaven.gr>

Π2.3 ΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ ΣΕ 38 ΧΩΡΕΣ ΤΟΥ ΟΟΣΑ

Πίνακας 3: Μέγεθος και Ανάπτυξη Φοροδιαφυγής (ΟΟΣΑ)

Country	99	2000	01	02	03	04	05	06	07	08	09	2010	Average
Australia	1.2	1.1	1.1	1.1	1.1	1.1	1.1	1.0	1.0	0.9	0.8	0.9	1.0
Austria	0.9	0.8	0.8	0.9	0.9	0.9	0.8	0.8	0.7	0.7	0.7	0.8	0.8
Belgium	1.5	1.4	1.4	1.4	1.4	1.4	1.4	1.3	1.2	1.1	1.0	1.1	1.3
Bulgaria	4.6	4.3	4.3	4.3	4.4	4.2	4.0	3.7	3.5	3.3	3.0	3.3	3.9
Canada	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.8	0.8	0.7	0.7	0.7	0.7	0.8
Chile	2.3	2.2	2.1	2.2	2.2	2.1	2.1	1.9	1.8	1.7	1.8	1.9	2.0
Cyprus	3.5	3.2	3.1	3.2	3.3	3.2	3.1	2.9	2.8	2.6	2.4	2.5	3.0
Czech Rep.	2.0	1.8	1.8	1.8	1.9	1.8	1.7	1.6	1.4	1.2	1.2	1.3	1.6
Denmark	2.0	1.9	1.9	1.9	2.0	1.9	1.8	1.7	1.6	1.3	1.3	1.5	1.7
Estonia	-	2.9	2.8	2.8	2.8	2.7	2.6	2.4	2.3	1.9	2.2	2.2	2.5
Finland	1.8	1.6	1.6	1.6	1.7	1.6	1.6	1.5	1.4	1.2	1.2	1.3	1.5
France	1.3	1.2	1.1	1.2	1.2	1.1	1.1	1.1	1.0	0.9	0.9	1.0	1.1
Germany	1.3	1.2	1.2	1.2	1.3	1.2	1.2	1.1	1.0	0.9	0.9	1.0	1.1
Greece	2.0	2.0	1.9	1.9	1.9	1.9	1.8	1.7	1.6	1.5	1.4	1.5	1.8
Hungary	2.9	2.7	2.7	2.7	2.8	2.7	2.6	2.4	2.3	2.1	2.0	2.2	2.5
Iceland	2.1	2.0	1.9	2.0	2.1	1.9	1.9	1.8	1.6	1.4	1.4	1.6	1.8
Ireland	1.9	1.8	1.8	1.8	1.9	1.8	1.8	1.7	1.6	1.5	1.6	1.6	1.7
Italy	1.7	1.6	1.6	1.6	1.7	1.6	1.6	1.5	1.4	1.3	1.2	1.4	1.5
Korea, Rep.	2.5	2.3	2.3	2.3	2.4	2.3	2.2	2.1	2.0	1.8	1.6	1.8	2.1
Latvia	2.5	2.4	2.3	2.3	2.4	2.3	2.2	2.0	1.9	1.9	1.6	1.9	2.1
Lithuania	2.6	2.4	2.4	2.4	2.4	2.3	2.2	2.0	2.0	1.9	1.7	2.0	2.2
Luxembourg	1.1	1.0	1.0	1.0	1.1	1.0	1.0	0.9	0.9	0.8	0.8	0.9	1.0
Malta	3.6	3.4	3.3	3.4	3.5	3.5	3.4	3.2	3.0	2.8	2.6	3.0	3.2
Mexico	4.3	4.0	3.9	4.1	4.2	4.0	3.9	3.6	3.4	3.2	3.1	3.4	3.8
Netherlands	1.4	1.3	1.3	1.4	1.4	1.4	1.3	1.3	1.2	1.1	1.0	1.2	1.3
New Zealand	1.1	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	0.9	0.9	0.8	0.8	0.8	0.9
Norway	2.0	1.9	1.8	1.9	1.9	1.8	1.8	1.7	1.6	1.4	1.4	1.6	1.7
Poland	2.5	2.4	2.4	2.4	2.5	2.4	2.3	2.2	2.0	1.8	1.7	1.8	2.2
Portugal	2.3	2.1	2.1	2.2	2.2	2.2	2.2	2.0	1.9	1.7	1.6	1.8	2.0
Romania	2.8	2.6	2.5	2.6	2.6	2.5	2.4	2.2	2.1	2.0	1.8	2.1	2.4
Slovak Rep.	2.0	1.9	1.8	1.9	1.9	1.8	1.7	1.6	1.5	1.3	1.2	1.4	1.7
Slovenia	3.0	2.9	2.8	2.9	2.9	2.8	2.7	2.5	2.4	2.1	2.0	2.2	2.6
Spain	1.4	1.3	1.2	1.3	1.3	1.3	1.3	1.2	1.1	1.1	1.1	1.1	1.2
Sweden	2.0	1.8	1.8	1.8	1.9	1.8	1.8	1.6	1.5	1.4	1.4	1.5	1.7
Switzerland	0.9	0.8	0.8	0.8	0.9	0.8	0.8	0.8	0.7	0.6	0.6	0.7	0.8
Turkey	3.4	3.1	3.2	3.2	3.2	3.1	2.9	2.7	2.5	2.3	2.3	2.5	2.9
UK	1.3	1.2	1.2	1.2	1.3	1.2	1.2	1.1	1.1	1.0	1.0	1.0	1.1
United States	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
Average	2.0	1.9	1.9	1.9	2.0	1.9	1.8	1.7	1.6	1.5	1.4	1.5	1.8

Πηγή:

file:///C:/Users/Natasa/Downloads/Size_and_Development_of_Tax_Evasion_in_38_OECD_Cou.pdf

(Buehn & Schneider, 2016)

Π2.4 ΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΑΕΠ ΣΕ 38 ΧΩΡΕΣ ΤΟΥ ΟΟΣΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1999-2010 ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΑΥΤΟΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ

Πίνακας 4: Μέγεθος και Ανάπτυξη Φοροδιαφυγής λόγω Αυτοαπασχόλησης (ΟΟΣΑ)

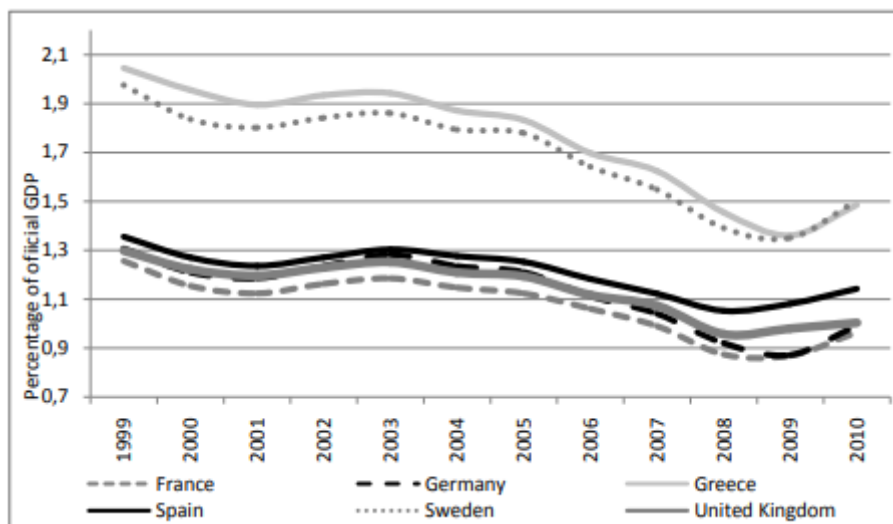
Country	1999	2000	01	02	03	04	05	06	07	08	09	2010	Average
Australia	2.1	2.0	2.0	2.0	2.0	1.9	1.9	1.8	1.7	1.5	1.5	1.6	1.8
Austria	1.6	1.5	1.4	1.5	1.5	1.5	1.5	1.4	1.3	1.2	1.1	1.4	1.4
Belgium	2.8	2.6	2.6	2.6	2.7	2.6	2.6	2.4	2.2	2.0	1.9	2.1	2.4
Bulgaria	6.8	6.4	6.2	6.3	6.4	6.1	5.9	5.5	5.1	4.8	4.4	4.8	5.7
Canada	2.1	2.0	2.0	2.0	2.0	2.0	1.9	1.8	1.7	1.5	1.5	1.7	1.9
Chile	4.5	4.2	4.1	4.2	4.3	4.1	4.0	3.7	3.5	3.3	3.4	3.7	3.9
Cyprus	6.3	5.9	5.7	5.8	6.0	5.9	5.7	5.3	5.0	4.7	4.4	4.5	5.4
Czech Rep.	3.4	3.2	3.2	3.2	3.3	3.2	3.0	2.8	2.5	2.1	2.1	2.3	2.9
Denmark	2.6	2.4	2.4	2.5	2.5	2.4	2.4	2.2	2.0	1.7	1.7	1.9	2.2
Estonia	-	3.7	3.6	3.7	3.7	3.5	3.4	3.1	2.9	2.5	2.8	2.8	3.2
Finland	2.7	2.5	2.4	2.5	2.5	2.5	2.4	2.2	2.1	1.9	1.8	2.0	2.3
France	2.0	1.9	1.8	1.9	1.9	1.9	1.8	1.7	1.6	1.4	1.4	1.6	1.7
Germany	2.2	2.1	2.0	2.1	2.2	2.1	2.1	1.9	1.8	1.6	1.5	1.7	1.9
Greece	5.6	5.3	5.2	5.3	5.3	5.1	5.0	4.6	4.4	4.0	3.7	4.0	4.8
Hungary	4.5	4.2	4.1	4.1	4.2	4.1	4.0	3.7	3.6	3.2	3.0	3.3	3.8
Iceland	3.0	2.9	2.8	2.9	3.0	2.8	2.7	2.5	2.3	2.0	2.1	2.3	2.6
Ireland	3.1	2.9	2.8	2.9	3.0	2.9	2.8	2.6	2.6	2.4	2.5	2.6	2.8
Italy	4.6	4.2	4.1	4.2	4.4	4.3	4.2	4.0	3.8	3.4	3.3	3.6	4.0
Korea, Rep.	6.7	6.2	6.0	6.1	6.2	6.0	5.9	5.5	5.2	4.7	4.3	4.8	5.6
Latvia	3.7	3.5	3.4	3.4	3.4	3.3	3.2	2.9	2.7	2.7	2.3	2.7	3.1
Lithuania	4.1	3.9	3.8	3.8	3.8	3.6	3.5	3.2	3.1	3.1	2.7	3.2	3.5
Luxembourg	1.5	1.4	1.4	1.4	1.4	1.4	1.4	1.3	1.2	1.1	1.0	1.2	1.3
Malta	5.5	5.2	5.1	5.3	5.4	5.3	5.2	4.8	4.6	4.2	4.0	4.6	4.9
Mexico	7.7	7.1	7.1	7.3	7.5	7.2	7.1	6.5	6.1	5.8	5.6	6.2	6.8
Netherlands	2.3	2.1	2.1	2.2	2.3	2.2	2.2	2.0	1.9	1.7	1.7	1.9	2.0
New Zealand	2.1	1.9	1.9	1.9	1.9	1.8	1.8	1.7	1.6	1.5	1.4	1.6	1.8
Norway	2.8	2.7	2.6	2.7	2.7	2.6	2.6	2.4	2.3	2.0	2.0	2.2	2.5
Poland	4.9	4.6	4.6	4.7	4.8	4.6	4.5	4.2	3.8	3.4	3.2	3.5	4.2
Portugal	4.6	4.3	4.2	4.4	4.6	4.5	4.4	4.2	3.9	3.4	3.3	3.7	4.1
Romania	7.0	6.7	6.5	6.6	6.6	6.3	6.2	5.6	5.4	5.0	4.6	5.2	6.0
Slovak Rep.	2.8	2.7	2.6	2.7	2.7	2.6	2.5	2.3	2.1	1.9	1.8	1.9	2.4
Slovenia	5.0	4.7	4.6	4.7	4.8	4.6	4.5	4.1	4.0	3.5	3.2	3.6	4.3
Spain	3.2	3.0	2.9	3.0	3.0	3.0	2.9	2.8	2.6	2.5	2.5	2.7	2.8
Sweden	2.8	2.6	2.6	2.6	2.7	2.6	2.5	2.4	2.2	2.0	1.9	2.2	2.4
Switzerland	1.6	1.5	1.4	1.5	1.6	1.5	1.4	1.3	1.2	1.0	1.0	1.2	1.4
Turkey	7.8	7.3	7.4	7.5	7.5	7.1	6.8	6.3	5.7	5.3	5.3	5.7	6.7
UK	2.1	1.9	1.9	1.9	2.0	1.9	1.9	1.8	1.7	1.5	1.6	1.6	1.8
United States	0.6	0.6	0.6	0.6	0.6	0.6	0.6	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5
Average	3.6	3.4	3.4	3.4	3.5	3.4	3.3	3.1	2.9	2.6	2.5	2.8	3.2

Πηγή:

file:///C:/Users/Natasa/Downloads/Size_and_Development_of_Tax_Evasion_in_38_OECD_Cou.pdf

(Buehn & Schneider, 2016)

Π2.5 ΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΛΕΠ ΣΕ ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΕΣ ΧΩΡΕΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1999-2010

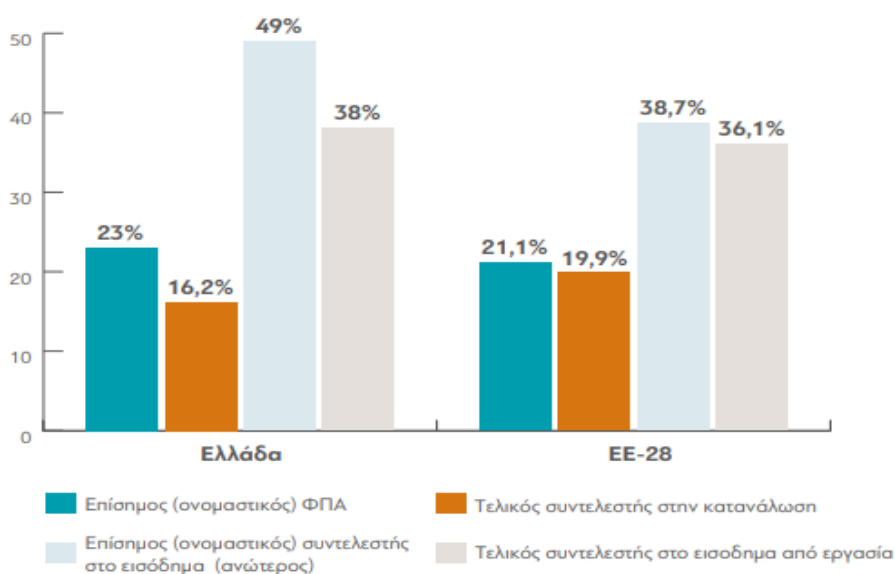
Διάγραμμα 3: Μέγεθος και Ανάπτυξη Φοροδιαφυγής το 1999-2010

Πηγή:

[file:///C:/Users/Natasa/Downloads/Size and Development of Tax Evasion in 38 OECD Cou.pdf](file:///C:/Users/Natasa/Downloads/Size%20and%20Development%20of%20Tax%20Evasion%20in%2038%20OECD%20Cou.pdf)

(Buehn & Schneider, 2016)

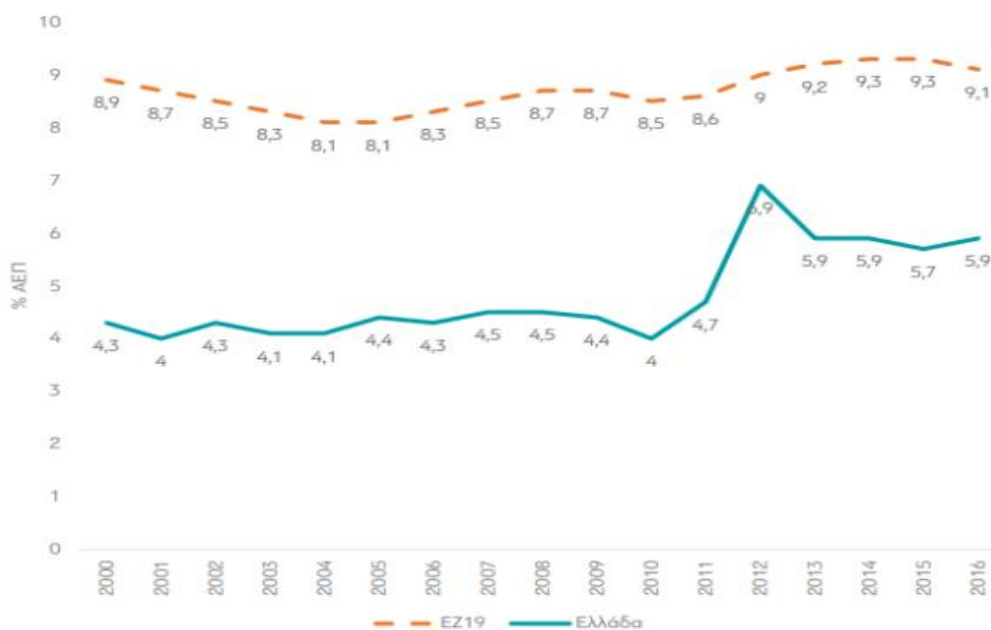
Π2.6 ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΩΝ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΩΝ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ Ε.Ε.

Διάγραμμα 4: Φορολογικοί Συντελεστές Ελλάδος και Ευρωζώνης

Πηγή: https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2017/03/Tax_Evasion_diaNEOsis_Upd_17_03_2017.pdf

Π2.7 Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΦΟΡΟΛΟΓΙΑΣ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΥΡΩΖΩΝΗ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 2000-2016

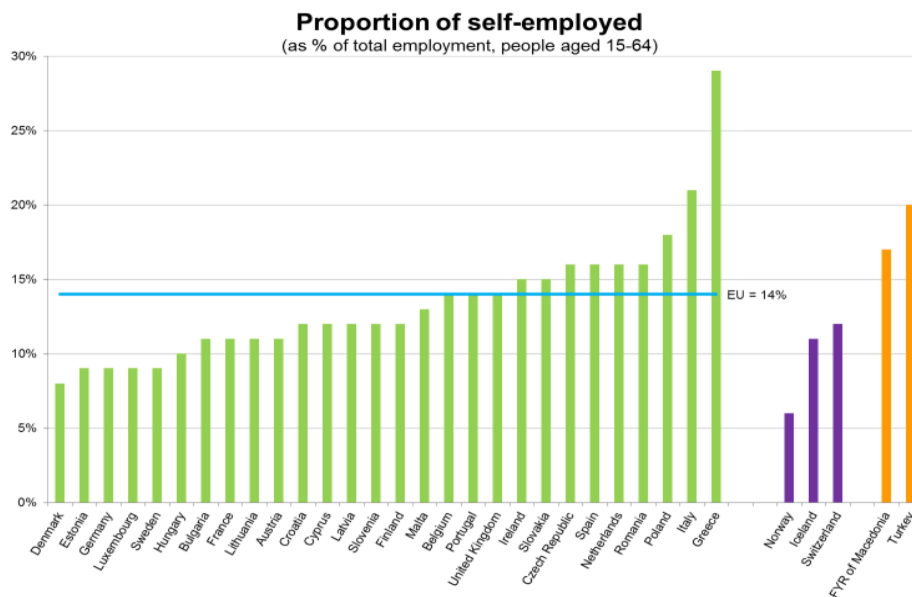

Διάγραμμα 5: Φορολογία Εισοδήματος στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη

Πηγή: <https://www.eea.gr/system/uploads/asset/data/19392/forologia-eisodimatos-stin-Ellada.pdf>

(ΔιαΝΕΟσις, 2018)

Π2.8 ΤΟ ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΤΟΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΣΤΗΝ Ε.Ε. ΤΟ 2016

Διάγραμμα 6: Αυτοαπασχόληση στην ΕΕ

Πηγή: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/-/DDN-20170906-1>

(Eurostat, 2017)

Π2.9 ΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΑΕΠ ΣΕ 21 ΧΩΡΕΣ ΤΟΥ ΟΟΣΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1989/90-2007

Πίνακας 5: Μέγεθος Παραοικονομίας (38 χώρες ΟΟΣΑ)

<i>Table 3.3: The Size of the Shadow Economy (in % of Official GDP) in 21 OECD Countries between 1989/90 and 2007 Estimated Using and MIMIC Method and the Currency Demand Approach to Calibrate the MIMIC values</i>										
	Shadow Economy (in % of official GDP)									
OECD-countries	Average 1989/90	Average 1994/95	Average 1997/98	Average 1999/00	Average 2001/02	2003	2004	2005	2006	2007
1. Australia	10.1	13.5	14.0	14.3	14.1	13.7	13.2	12.6	11.4	10.7
2. Belgium	19.3	21.5	22.5	22.2	22.0	21.4	20.7	20.1	19.2	18.3
3. Canada	12.8	14.8	16.2	16.0	15.8	15.3	15.1	14.3	13.2	12.6
4. Denmark	10.8	17.8	18.3	18.0	17.9	17.4	17.1	16.5	15.4	14.8
5. Germany	11.8	13.5	14.9	16.0	16.3	17.1	16.1	15.4	14.9	14.6
6. Finland	13.4	18.2	18.9	18.1	18.0	17.6	17.2	16.6	15.3	14.5
7. France	9.0	14.5	14.9	15.2	15.0	14.7	14.3	13.8	12.4	11.8
8. Greece	22.6	28.6	29.0	28.7	28.5	28.2	28.1	27.6	26.2	25.1
9. Great Britain	9.6	12.5	13.0	12.7	12.5	12.2	12.3	12.0	11.1	10.6
10. Ireland	11.0	15.4	16.2	15.9	15.7	15.4	15.2	14.8	13.4	12.7
11. Italy	22.8	26.0	27.3	27.1	27.0	26.1	25.2	24.4	23.2	22.3
12. Japan	8.8	10.6	11.1	11.2	11.1	11.0	10.7	10.3	9.4	9.0
13. Netherlands	11.9	13.7	13.5	13.1	13.0	12.7	12.5	12.0	10.9	10.1
14. New Zealand	9.2	11.3	11.9	12.8	12.6	12.3	12.2	11.7	10.4	9.8
15. Norway	14.8	18.2	19.6	19.1	19.0	18.6	18.2	17.6	16.1	15.4
16. Austria	6.9	8.6	9.0	9.8	10.6	10.8	11.0	10.3	9.7	9.4
17. Portugal	15.9	22.1	23.1	22.7	22.5	22.2	21.7	21.2	20.1	19.2
18. Sweden	15.8	19.5	19.9	19.2	19.1	18.6	18.1	17.5	16.2	15.6
19. Switzerland	6.7	7.8	8.1	8.6	9.4	9.5	9.4	9.0	8.5	8.2
20. Spain	16.1	22.4	23.1	22.7	22.5	22.2	21.9	21.3	20.2	19.3
21. USA	6.7	8.8	8.9	8.7	8.7	8.5	8.4	8.2	7.5	7.2
Unweighted average for 21 OECD countries	12.7	16.2	16.8	16.8	16.7	16.5	16.1	15.6	14.5	13.9

Source: Own calculations.

Πηγή: <http://ftp.iza.org/dp6423.pdf>

(Schneider, The Shadow Economy and Work in the Shadow: What Do We (Not) Know?)

Π2.10 ΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΛΕΠ ΣΕ 38 ΧΩΡΕΣ ΤΟΥ ΟΟΣΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1999-2010

Πίνακας 6: Μέγεθος και ανάπτυξη Παραοικονομικών Δραστηριοτήτων (38 χώρες ΟΟΣΑ)

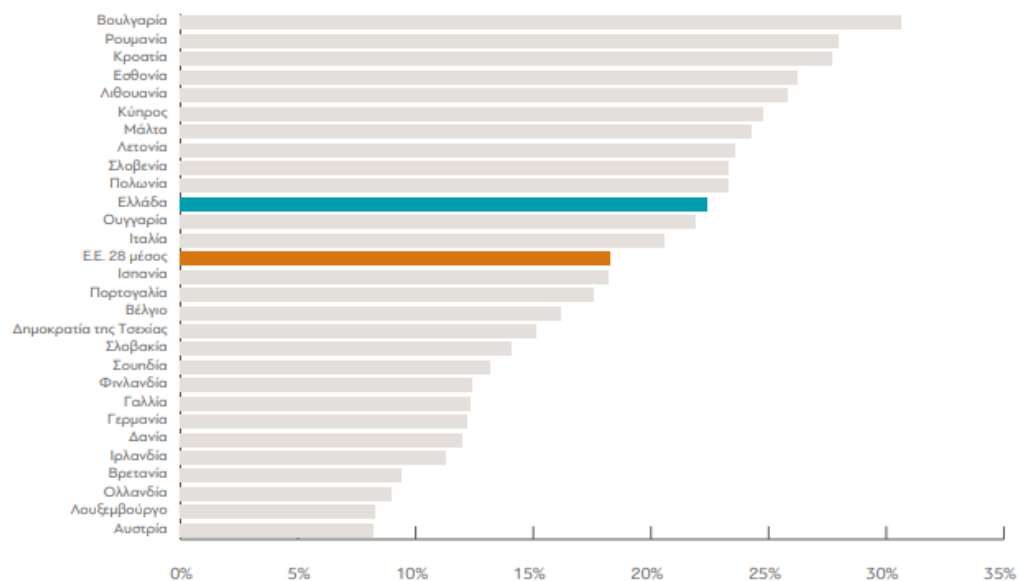
Country	99	2000	01	02	03	04	05	06	07	08	09	2010	Average
Australia	4.7	4.5	4.4	4.5	4.5	4.3	4.3	4.0	3.9	3.4	3.3	3.6	4.1
Austria	3.3	3.1	3.0	3.1	3.2	3.1	3.1	2.8	2.7	2.4	2.4	2.9	2.9
Belgium	7.5	6.9	6.8	7.0	7.2	6.9	6.8	6.3	5.8	5.2	5.1	5.6	6.4
Bulgaria	12.3	11.5	11.3	11.4	11.6	11.1	10.7	9.9	9.3	8.7	7.9	8.7	10.3
Canada	5.4	5.0	4.9	5.0	5.1	4.9	4.8	4.5	4.3	3.8	3.8	4.2	4.6
Chile	6.6	6.2	6.0	6.2	6.3	6.1	5.9	5.5	5.2	4.9	5.1	5.4	5.8
Cyprus	9.6	9.0	8.7	8.8	9.2	8.9	8.7	8.1	7.7	7.1	6.6	6.9	8.3
Czech Rep.	6.4	6.0	5.8	6.0	6.1	5.8	5.6	5.1	4.6	3.9	3.9	4.2	5.3
Denmark	6.1	5.6	5.5	5.7	5.9	5.6	5.5	5.0	4.6	3.9	4.0	4.4	5.2
Estonia	-	8.0	7.8	7.9	7.9	7.6	7.3	6.7	6.3	5.3	6.0	6.1	7.0
Finland	6.1	5.7	5.5	5.6	5.8	5.6	5.4	5.0	4.7	4.2	4.1	4.6	5.2
France	5.2	4.8	4.6	4.8	4.9	4.7	4.6	4.4	4.1	3.6	3.6	4.0	4.4
Germany	5.4	5.0	4.9	5.1	5.3	5.1	5.0	4.6	4.3	3.8	3.6	4.1	4.7
Greece	9.4	9.0	8.7	8.9	8.9	8.6	8.4	7.8	7.4	6.7	6.2	6.8	8.1
Hungary	8.4	7.8	7.6	7.8	7.9	7.6	7.5	7.0	6.7	5.9	5.7	6.3	7.2
Iceland	5.3	5.0	4.9	5.1	5.2	4.9	4.7	4.4	4.0	3.5	3.6	3.9	4.5
Ireland	5.3	5.0	4.9	5.0	5.2	5.0	4.9	4.6	4.5	4.1	4.3	4.5	4.8
Italy	9.2	8.5	8.2	8.5	8.8	8.6	8.5	7.9	7.5	6.9	6.5	7.2	8.0
Korea, Rep.	9.3	8.6	8.4	8.5	8.7	8.4	8.2	7.6	7.3	6.6	6.0	6.7	7.9
Latvia	7.9	7.4	7.1	7.3	7.3	7.0	6.7	6.1	5.8	5.8	4.9	5.8	6.6
Lithuania	9.0	8.5	8.2	8.3	8.3	8.0	7.6	7.0	6.8	6.7	5.8	6.9	7.6
Luxembourg	3.3	3.1	3.0	3.1	3.2	3.1	3.0	2.8	2.6	2.3	2.3	2.6	2.9
Malta	9.0	8.5	8.4	8.6	8.9	8.7	8.5	8.0	7.5	6.9	6.6	7.6	8.1
Mexico	10.1	9.4	9.3	9.6	9.9	9.5	9.3	8.6	8.1	7.7	7.4	8.1	8.9
Netherlands	4.4	4.1	4.0	4.2	4.3	4.2	4.1	3.9	3.7	3.3	3.2	3.7	3.9
New Zealand	4.3	4.0	3.9	3.9	4.0	3.8	3.8	3.6	3.4	3.0	3.0	3.3	3.7
Norway	6.3	6.0	5.9	6.0	6.2	5.9	5.8	5.4	5.1	4.5	4.6	4.9	5.5
Poland	9.1	8.6	8.5	8.8	8.9	8.6	8.4	7.8	7.1	6.3	6.1	6.5	7.9
Portugal	7.6	7.1	7.0	7.2	7.5	7.3	7.3	6.8	6.3	5.6	5.4	6.0	6.8
Romania	11.3	10.8	10.4	10.6	10.7	10.1	9.9	9.1	8.7	8.1	7.4	8.4	9.6
Slovak Rep.	6.2	5.9	5.8	5.9	6.0	5.7	5.5	5.1	4.7	4.1	3.9	4.3	5.3
Slovenia	9.0	8.5	8.2	8.4	8.6	8.3	8.1	7.5	7.1	6.3	5.8	6.4	7.7
Spain	7.6	7.1	6.9	7.1	7.3	7.1	7.0	6.6	6.3	5.9	6.0	6.4	6.8
Sweden	6.5	6.0	5.9	6.0	6.1	5.9	5.8	5.4	5.1	4.5	4.4	4.9	5.5
Switzerland	2.9	2.7	2.7	2.7	2.9	2.7	2.7	2.4	2.2	1.8	1.9	2.2	2.5
Turkey	10.8	10.0	10.1	10.3	10.3	9.8	9.4	8.7	7.9	7.3	7.2	7.9	9.1
UK	4.2	4.0	3.9	4.0	4.1	3.9	3.9	3.6	3.5	3.1	3.2	3.3	3.7
United States	2.9	2.7	2.7	2.8	2.8	2.7	2.7	2.5	2.4	2.2	2.3	2.5	2.6
Average	6.9	6.5	6.3	6.5	6.6	6.4	6.2	5.8	5.4	4.9	4.8	5.2	6.0

Πηγή:

file:///C:/Users/Natasa/Downloads/Size_and_Development_of_Tax_Evasion_in_38_OECD_Cou.pdf

(Buehn & Schneider, 2016)

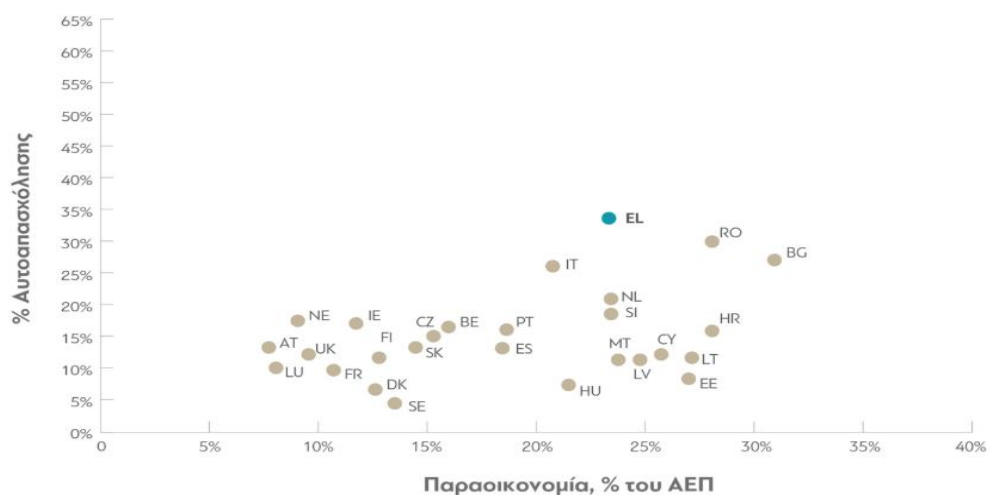
Π2.11 ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΑΕΠ, ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ 2015

Διάγραμμα 7: Παραοικονομία στην Ευρώπη

Πηγή: https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2017/03/Tax_Evasion_diaNEOsis_Upd_17_03_2017.pdf

Π2.12 ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΑΥΤΟΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

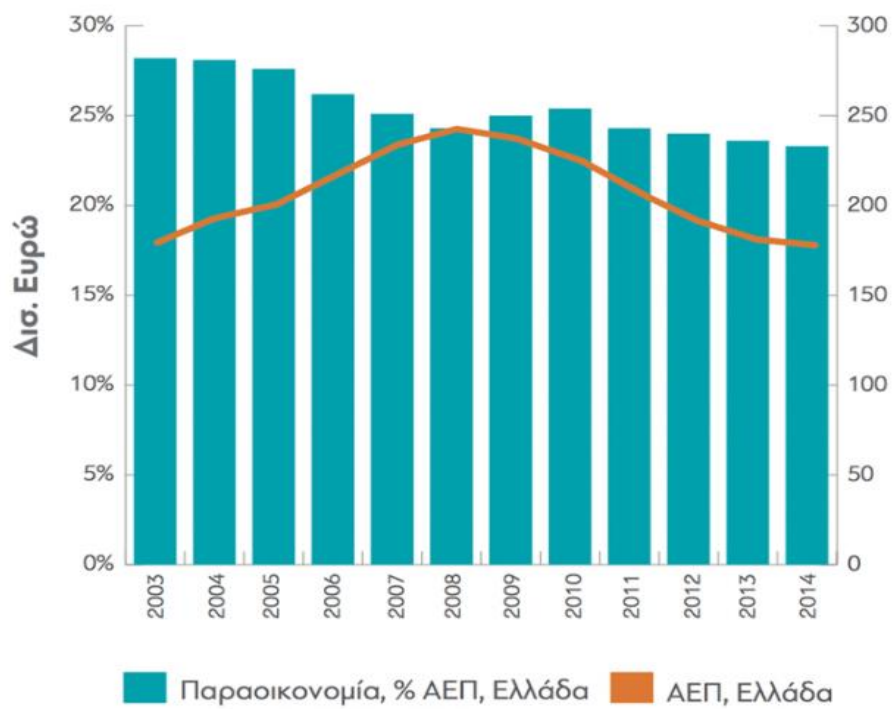
Διάγραμμα 8: Παραοικονομία και Αυτοαπασχόληση

Πηγή: https://www.dianeosis.org/2016/06/tax_evasion_in_greece/

(ΔιαΝΕΟσις, 2016)

Π2.13 Η ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΑΕΠ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Διάγραμμα 9: Παραοικονομία στην Ελλάδα

Πηγή: <https://www.dianeosis.org/2016/06/tax-evasion-in-greece/>

(ΔιαΝΕΟσις, 2016)